

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Politik och ekonomi i Norden 2005
- Erik Allardt: Nordisk samhörighets förankring
- Intervju med Stina Ekblad
- Björn von Sydow: Ny nordisk samarbetsstruktur
- Erik Dahmén in memoriam
- Örjan Lindberger till minne
- Minnesteckning om Harry Martinson

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningarna Norden ■ ■

Årg. 82 • 2006 • Häfte 1

INNEHÅLL

Artiklar

Danska och norska parlamentsval. Norden år 2005. <i>Claes Wiklund</i>	1
Dansk politik 2005. <i>Arne Hardis</i>	5
Halonen för andra gången. Finland år 2005. <i>Jan-Anders Ekström</i>	13
Politik och ekonomi på Island 2005. <i>Arna Schram</i>	25
Stortingsvalg og historisk regjeringssamarbeid. Politik og økonomi i Norge 2005. <i>Harald Stanghelle</i>	33
Valupptakt med borgerlig offensiv. Sverige 2005. <i>Anders Wettergren</i>	41
Den nordiska samhörighetens historiska förankring. <i>Erik Allardt</i>	49
NT-intervju. På språklig resa med Stina Ekblad. <i>Susanne Nyman</i>	57

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Ny struktur på det nordiska samarbetet. <i>Björn von Sydow</i>	63
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	67

* * *

Letterstedtska föreningen

Erik Dahmén in memoriam. <i>Lars Engwall</i>	71
Örjan Lindberger till minne. <i>Karin Söder</i>	75

* * *

Kring böcker och människor

Kortfattad minnesteckning om Harry Martinson. <i>Birgit Munkhammar</i>	77
Solid biografi om ein sentral figur i 1905. <i>Hans H. Skei</i>	78
Jakobsons framtid. <i>Henrik Helenius</i>	80
Danmark deiligst. <i>Henrik Wivel</i>	82
Faktsäckad bok om Zorn. <i>Jacqueline Stare</i>	84
Myt och landskap. <i>Jacqueline Stare</i>	84
Engagerat om Olle Adolphsons ensamhet. <i>Torsten Hallberg</i>	86
Södergran på Södertörn. <i>AnnaLena Hållner</i>	89
Sammanfattning	91

CLAES WIKLUND

DANSKA OCH NORSKA PARLAMENTSVAL

Norden år 2005

Medarbetare i NT:s politiska temanummer

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri inleder sin 129:e årgång med det sedvanliga temanumret om den politiska och ekonomiska utvecklingen i Norden under det gångna året. Detta temanummer är det 23:e i sitt slag sedan tidskriften började att samla de politiska översikterna inom en och samma pärm.

De fem skribenterna är desamma som förra året. Weekendavisens politiska redaktör *Arne Hardis* är inne på sin femte danska översikt. Hufvudstadsbladets *Jan-Anders Ekström* är nestorn i skribentkretsen med sin 11:e finländska politiska betraktelse. Morgunblaðiðs *Arna Schram* har skrivit sin tredje isländska politikkrönika. *Harald Stanghelle* på norska Aftenposten har medverkat i lika många år som sin isländska kollega. *Anders Wettergren*, nyss avgången andreredaktör på Göteborgs-Posten, skriver också sin svenska politiska översikt för tredje gången.

Inte heller på tecknarsidan har några förändringar skett. Berlingske Tidendes *Jens Hage* svarar – denna gång i färg – för de danska illustrationerna, Hufvudstadsbladets *Wilfred Hildonen* för de finländska, Morgunblaðiðs *Sigmund* för de isländska och Aftenpostens *Inge Grødum* för de norska. *Kjell Nilsson-Mäki* som tecknar bland annat för Göteborgs-Posten är i år ensam svensk tecknare.

Nordisk Tidskrift har haft tillgång till två satiriska teckningar av *Jens Hage* med anknytning till Muhammed-debatten. Tidskriftens redaktion har diskuterat hur den danska politiska översikten bör illustreras. Tidskriftens danske redaktör har därvid varit av uppfattningen att dessa två teckningar bör publiceras. Min bedömning som ansvarig utgivare är dock att den ömtåliga sakfrågan i nuvarande skede inte tillförs något väsentligt nytt genom införandet av teckningar i Nordisk Tidskrift som hänför sig till Muhammed-debatten. Våra läsare får förlita sig på det skrivna och väl balanserade ordet i *Arne Hardis'* och *Anders Ljunggrens* tappning.

Stor plats har ändå beretts i detta tidskriftsnummer åt den debatt som rasat i Danmark och i övriga Norden med anledning av Jyllands-Postens 12 satirteckningar av profeten Muhammed. *Arne Hardis* ägnar halva utrymmet i sin danska politiska översikt åt en insiktsfull och nyanserad redogörelse för den danska Muhammed-debatten. *Anders Ljunggren* – svenska Föreningen Nordens avgående generalsekreterare – företar i sin återkommande nordiska krö-

nika en utförlig granskning av de nordiska utrikesdepartementens hantering av den nordiska diplomatiska kris som inträdde efter ambassadbränningarna bland annat i Damaskus i början av februari i år.

Val i Danmark och Norge

Först ut med att hålla nationella val var Danmark. Efter knappt fyra år som statsminister valde Venstres Anders Fogh Rasmussen att skriva ut folketingsval till februari månad. Koalitionsregeringen bestående av De Konservative och Venstre gick bakåt med två mandat, men den förlusten kompenseras av att stödpartiet Dansk Folkeparti ökade med precis samma mandattal. Ställningen mellan de politiska blocken i folketinget blev därmed oförändrad.

Anders Fogh Rasmussen kunde som den förste bland statsministrar under efterkrigstiden hämtade ur Venstres led glädja sig åt att få fortsätta som regeringschef efter ett folketingsval. En lycka som inte vederfors hans partikamrater, de tidigare statsministrarna Knud Kristensen (1945–1947), Erik Eriksen (1950–1953) och Poul Hartling (1973–1975).

Nästa allmänna val ägde rum i Norge. Efter att ha koalitionsregerat tillsammans med Høyre och Venstre och med parlamentariskt stöd från det högerpopulistiska Fremskrittspartiet under mandatperioden 2001–2005 fick Kristelig Folkepartis statsminister Kjell Magne Bondevik se sig segrad av Arbeiderpartiets Jens Stoltenberg. För tredje gången bytte så de båda regeringscheferna plats med varandra. Dock med den skillnaden jämfört med tidigare att Bondevik nu lämnar regeringsbyggnaden och stortinget för att skriva sina memoarer.

Arbeiderpartiet valde hösten 2005 att gå i koalition – för första gången sedan krigsslutet – med Senterpartiet och Sosialistisk Venstreparti. Det gav en stabil majoritet i stortinget med 87 mandat för de tre regeringspartierna mot oppositionens 82. De avtroppande regeringspartierna Høyre och Kristelig Folkeparti gjorde båda ett katastrofalt dåligt val. De tappade tillsammans 12 procentenheter i valmanskåren. Mest framgångsrika bland partierna blev Jens Stoltenbergs Arbeiderparti och Carl I. Hagens högerpopulister. De gick fram med 8,5 respektive 7,5 procentenheter.

Danmark avrundade ett ovanligt händelserikt politiskt år med att hålla kommunalval i november. Det blev en rejäl framgång för de i folketingsvalet hårt sargade socialdemokraterna som knep borgmästarposten i Köpenhamn genom fd ministern och EU-kommissionären Ritt Bjerregaard. Även borgmästarposten i Danmarks näst största kommun, Århus, erövrade socialdemokraterna från Venstre.

Presidentvalskampanjen i Finland

I Finland präglades den politiska hösten av det presidentval som stundade i början av år 2006. Huvudkandidaterna var tre; den sittande presidenten, social-

demokraten Tarja Halonen, statsministern och centerpartisten Matti Vanhanen och samlingspartisten och fd finansministern Sauli Niinistö. Halonen vann knappare än väntat slutstriden mot Niinistö. Därmed har Finland haft tre socialdemokratiska presidenter – Mauno Koivisto, Martti Ahtisaari och Tarja Halonen – under det kvartssekel som gått sedan centerpartisten Urho Kekkonen avgick som statschef hösten 1981. Då hade Kekkonen varit finländsk president i precis 25 år.

Regeringsskiftet och taburetbyten

Äldst i tjänst av Nordens statsministrar är Göran Persson som stått i spetsen för socialdemokratiska minoritetsregeringar sedan mars 1996. Norske partikamraten och statsministerkollegan Jens Stoltenberg leder sedan i höstas en blocköverskridande majoritetsregering. Danmark, Finland och Island styrs däremot från mitten genom Anders Fogh Rasmussen, Matti Vanhanen och Halldór Ásgrímsson. I Danmark, Island och Sverige härskar blockpolitiken medan man i Finland – som vanligt frestas man konstatera – samarbetar över blockgränsen på klassisk rödmyllegrund.

Ett par uppmärksammade byten på regeringstaburettarna ägde rum i Finland under året. Efter det att ett skifte ägt rum på partiledarposten inom socialdemokratien tog nya s-ordföranden Eero Heinäluoma plats i regeringen Vanhanen som finansminister. Hans företrädare på posten, stävhopparäset Antti Kalliomäki, blev undervisningsminister. Även ett par andra rockader ägde rum i de socialdemokratiska ministerleden.

Davíð Oddsson lämnade under hösten utrikesministerposten för att bli chef för den isländska riksbanken. Hans efterträdare blev finansminister Geir Haarde. Ny finansminister blev Árni K. Mathiesen. Till det nordiska protokollet bör väl också antecknas att fd presidenten i Nordiska rådet, Sigríður Anna Þorðardóttir, blivit ny nordisk samarbetsminister.

Partiledarskiftet

Valnederlagen för de danska socialdemokraterna och för Socialistisk Folkeparti gick inte spårlöst förbi. Redan på valnatten meddelade Mogens Lykketoft att han avsåg att lämna ordförandeskapet för det socialdemokratiska partiet. Efter en hård maktkamp gick den purfärska folketingsmedlemmen Helle Thorning-Schmidt segrande ur striden. Inom SF ersattes Holger K. Nielsen av Villy Søvndal.

Efter tolv år som partiordförande meddelade Paavo Lipponen våren 2005 att han önskade avgå. Huvudkonkurrenter om ordförandeskapet blev fackföreningsmannen och partisekreteraren Eero Heinäluoma och den sittande utrikesministern Erkki Tuomioja. Den striden vann Heinäluoma överlägset med röstsiffrorna 201 mot 138. Gröna förbundet bytte ut Osmo Soininvaara mot dubbeldoktorn Tarja Cronberg.

På Island blev det maktskifte inom det regerande Självständighetspartiet. 14,5 år hann Davíð Oddsson med att vara partiordförande. Nästan lika länge satt han som statsminister.

Koalitionen mellan hans Självständighetsparti och det landsbygdsbaserade Framstegspartiet är inne på sin tredje mandatperiod. Det isländska uthållighetsrekordet är hotat.

Fler partier i riksdagen?

Svensk politik präglades under året av tsunamikatastrofens politiska efterverkningar. Val stundar i höst till riksdagens 349 platser, de 20 landstings- eller regionfullmäktige och de 290 primärkommunerna. Göran Perssons fasta samarbete med miljöpartiet och vänsterpartiet har pågått i snart åtta år. Dessförinnan – 1995-1998 – var det samverkan med centern som gällde i budgetsaneringens tecken.

De fyra borgerliga partierna har under moderatledaren Fredrik Reinfeldts ledning inlett ett förpliktande samarbete kallat ”Allians för Sverige”. Efter ett massmedialt lyckat borgerligt toppmöte i centerledaren Maud Olofssons Högfors i Västerbotten hösten 2004 fortsatte den borgerliga alliansen att profilera sig genom spektakulära tågresor och ett nytt toppmöte i småländska Bankeryd där kristdemokraternas partiledare Göran Hägglund bor.

I kamp mot ett sammansvetsat borgerligt block ber Göran Persson om väljarnas förtroende för en ny socialdemokratisk regering. Om det möjligen kan bli tal om en regelrätt koalition med miljöpartiet och/eller vänsterpartiet är en öppen fråga.

Sju partier och en politisk vilde – fd vänsterpartiledaren Gudrun Schyman – består den svenska riksdagen av i dag. Till hösten kan det bli upp till 10 partier ifall det av Schyman ledda Feministiskt initiativ, den EU-baserade Junilistan med Nils Lundgren i spetsen och det hastigt uppdykande Sjukvårdspartiet skulle få ta plats på Helgeandsholmen.

Isländsk kandidatur till FN:s säkerhetsråd

Island kandiderar för första gången till den prestigefyllda posten i Förenta Nationernas säkerhetsråd. Valet förrättas hösten 2008. Österrike och Turkiet ställer upp som motkandidater inom gruppen Västeuropeiska länder och övriga. Av de nordiska länderna är det bara Island som ännu inte beklätt den nordiska platsen i säkerhetsrådet. Danmark, Finland, Norge och Sverige har suttit på denna tunga internationella post två, tre eller fyra gånger var.

Islands kandidatur till säkerhetsrådet gäller perioden 2009–2010. I allmänhet har den nordiska gruppen kunnat räkna med att inneha en plats i säkerhetsrådet enligt principen två år inne och två år ute.

Det är bara att hoppas att Island lyckas med att erövra den prestigefyllda posten.

ARNE HARDIS

DANSK POLITIK 2005

En eneste sag overskygger alle andre, når det politiske Danmarks krønike anno 2005 skal skrives, og det kan allerede nu fastslås, at denne ene sag også vil sætte sit stærke præg på krøniken for 2006: Konflikten om profettegningerne. Det ved man i Stockholm, Oslo og Helsingfors, og man ved det i Rhiadh, Nablus, Damaskus og Jakarta. Årets danske politik ved Arne Hardis, politisk redaktør ved Weekendavisen, København.

Striden om 12 satiriske tegninger af profeten Muhammed bragt i Danmarks største morgenavis, Jyllands-Posten, en af de sidste septemberdage i 2005 flammede i løbet af fire måneder op til en verdensbegivenhed med afbrænding af danske flag, massiv handelsboykot mod danske varer i Mellemøsten og videre til hadefulde og voldelige protester, optøjer og menneskejagt i store dele af den muslimske verden kulminerende med ambassadeafbrændinger i Syrien, Iran og Libanon.

De 12 satiriske tegninger blotlagde dybe konflikter i det danske og det internationale samfund om ytringsfrihedens grænser. I land efter land måtte redaktører spørge sig selv, om de ville offentliggøre tegningerne af profeten; mange gjorde det – og mange mistede deres job på det. Konflikten kan sammenfattes i et spørgsmål, som kan stilles på to forskellige måder alt afhængig af spørgers position:

Skal ytringsfriheden begrænses af religiøse – læs muslimske – mindretals tabuer og forbud?

Eller er det virkelig nødvendigt at krænke 1,2 milliarder muslimer på deres tro blot for at føre en diskussion af ytringsfrihedens grænser?

Læg hertil en intens, fortrinsvis dansk, diskussion om tonen i den danske udlændingeb debat, om selve udlændingepolitikken og om prisen for integration af det muslimske mindretal. Og så gav sagen en trist, men pædagogisk anskuelsesundervisning i, hvor svært det er for et lille land at stå fast på sine egne værdier, når det udsættes for åbenlys pression fra fremmede magter.

Da aggressionerne for alvor eksploderede i Mellemøsten i starten af 2006, blev det endvidere nærliggende på ny at stille sig spørgsmålet, om Samuel Huntington alligevel ikke havde ret, da han kom med sin omdiskuterede teori om, at vi lever i en tid præget af civilisationernes sammenstød. Jo, sagen om profettegningerne var så afgjort den ene, som 2005 vil blive husket for al eftertiden.

Muslimsk billedforbud?

Det var spørgsmålet om ytringsfriheden, der var i centrum, da Muhammed-sagen startede. Den danske venstrefløjsforfatter Kåre Bluitgen arbejdede på en børnebog om profeten Muhammed, og han fortalte i det tidlige efterår flere medier, at han ikke kunne få danske tegnere til at illustrere bogen på grund af et angiveligt muslimsk forbud mod at afbilde Muhammed. Han så det som tegn på frygt for at bruge ytringsfriheden i kølvandet på mordet på den hollandske filminstruktør Theo van Gogh, en voldsdåd, som også havde en hjemlig, om end langt mindre dramatisk variant: En lektor på det danske Carsten Niebuhr-institut var blevet overfaldet og havde fået tæsk, fordi han som led i undervisningen på Melleløst instituttet havde læst op af Koranen. Dansk Forfatterforening erklærede sig bekymret og ville tage sagen op, Dansk PEN ligeså.

Selve sagen om Bluitgens børnebog fik en mindelig udgang, der passerede der principielle gærde, hvor det var lavest: En tegner accepterede at illustrere bogen, hvis blot han slap for at få sit navn frem, lige som heller ikke bogtrykkeren ville kendes ved sit arbejde, og bogen udkom i starten af 2006, med billeder af Muhammed, uden at det udløste de store diskussioner. Selve bogen fik blandede anmeldelser, og tre muslimer udsendte en erklæring, som afviste Bluitgens gengivelse af profetens levned, men opfordrede trosfæller til at ignorere bogen og tilskyndede nysgerrige til at læse andre værker. På det tidspunkt var Bluitgens bog allerede reduceret til en detalje i en langt større strid, sagen havde for længst overhalet sig selv og var gledet ud af enhver dansk kontrol.

Jyllands-Posten besluttede nemlig i september 2005 på baggrund af Bluitgen-sagen at teste, om danske bladtegnere generelt var bange for at udfordre det mulige muslimske billedforbud. Om, med andre ord, ytringsfriheden var på vej til at blive indskrænket i et land med en lang tradition for satirisk gengivelse af religiøse skikkelser og spørgsmål. Avisen bad derfor 40 medlemmer af de danske bladtegnernes forening om at sende hver sin version af islams hellige mand. 12 reagerede, tegningerne blev bragt 30. september, nogle havde brod mod Jyllands-Posten og Bluitgen, andre mod islam, særskilt en, der fremstillede profeten med en bombe i turbanen.

Og så startede balladen ellers. Tegnerne modtog dødstrusler, 3500 muslimer demonstrerede – fredeligt – i København, og også Jyllands-Posten modtog snesevis af trusler, ligesom avisen blev politianmeldt.

Undervejs er Jyllands-Postens projekt af kritikere blevet udlagt som en barnagtig provokation, en fornærmelse for fornærmelsens egen skyld eller endog som et forsøg på at dæmonisere indvandrere af muslimsk tro, men det lader sig vist vanskeligt afvise, at ideen var særdeles velbegrunnet rent principielt for så vidt angår ytringsfriheden i et samfund, hvor flere kulturer lever side om side. Eller mere præcist: hvor det danske samfund lige som de fleste andre europæiske har fået et stærkt indslag af muslimske medborgere.

Om omkostningerne ved at stille spørgsmålet var for høje, blev til gengæld et mere og mere påtrængende spørgsmål, efterhånden som sagen eskalerede. Var afsøgningen af ytringsfrihedens grænser trods alt for perifer en sag til at krænke et ukendt antal muslimer herhjemme – og i den muslimske verden, da sagen blev bragt ud over landets grænser – og for perifer til at koste eksempelvis det danske erhvervsliv milliardindtægter, som det formentlig vil koste år og årtier at indhente igen?

Halve undskyldninger

Måske er datoen 19. oktober central for den optrapning af konflikten, som siden skete. Den dag bad en række ambassadører fra muslimske lande statsminister Anders Fogh Rasmussen om et møde med henblik på at få ham til at gribe ind over for Jyllands-Posten. Ønsket var umuligt at opfylde, det ville have været grundlovsbrud, og statsministeren sagde nej til det foreslåede møde. Men måske kunne mødet alligevel have dæmpet gemytterne, i hvert fald kritiserede 22 pensionerede ambassadører siden statsministeren for hans håndtering af de muslimske ambassadørers henvendelse, og deres kritik fik delvis opbakning fra Anders Foghs forgænger som Venstreformand, tidligere udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen.

12 forfattere – blandt dem også meget kendte skribenter som Klaus Rifbjerg, Suzanne Brøgger og Hanne-Vibeke Holst – lod også deres røst høre, da de i december udsendte et manifest, hvor de blandt andet klagede over tonen i den danske udlændingebat.

En anden central dato i konfliktoptrapningen er 19. november. Denne dag rejste en delegation af danske muslimer med Islamisk Trossamfund i spidsen til Mellemøsten for at fortælle om sagen og samle opbakning til deres protest mod Jyllands-Posten. Den rejse var næppe hjælpsomt for en nænsom afvikling af konflikten; med sig i mappen med anstødelige tegninger havde delegationen en række satiretegninger bragt i Weekendavisen samt nogle tegninger og fotografier, som aldrig har været offentliggjort. Blandt andet et billede fra en fransk grisefestival, som en dansk muslim skal have modtaget i sin post. På en eller anden måde fik de arabiske medier også det indtryk, at Jyllands-Posten var regeringsejet, og at regeringen forberedte udsendelse af en censureret udgave af Koranen.

Nu blev konflikten for alvor international. Voldsomme protester udbrød i Kashmir, EU fordømte dødstrusler mod tegnerne, FNs højkommissær for menneskerettigheder gik ind i sagen for at undersøge, om Jyllands-Posten havde forbrudt sig mod religionsfriheden og optrådt racediskriminerende. Den islamiske verdens kulturelle samarbejdsorganisation opfordrede sine 51 medlemslande til at afbryde alt samarbejde med Danmark, og Den Arabiske Liga fordømte Danmark.

Hele vejen igennem fastholdt statsministeren, at han ikke kunne forholde sig til tegningerne, hvis ytringsfriheden skulle stå uantastet, men i sin årlige nytårstale forsøgte han alligevel at inddæmme den konflikt, der på det tidspunkt allerede var ude af kontrol. Han understregede ytringsfriheden som en helt afgørende værdi i det danske samfund, men opfordrede samtidig til at føre en ordentlig tone i debatten. Centrale afsnit blev oversat til arabisk, tanken var nu, at man ude i den muslimske verden gerne skulle kunne se en fremstrakt hånd, mens den hjemlige opinion kunne få indtryk af en statsminister, der fortsat stod fast på ytringsfriheden.

Dansk Folkeparti styrket

Perspektiverne i sagen er mange. De første meningsmålinger offentliggjort, efter at konflikten løb helt ud af kontrol, tyder på en styrkelse af udlændingepolitikens poler. På den ene side var der opbakning til De Radikale, som fører an i kritikken af regeringens udlændingepolitik, og på den anden side en endnu kraftigere styrkelse af Dansk Folkeparti, der som regeringens støtteparti er den drivende kraft i de løbende stramninger både i lovgivning og retorik. Dansk Folkepartis leder, Pia Kjærsgaard, var således ikke sen til at stemple Islamisk Trossamfunds religiøse leder, Ahmed Abu Laban, som femte kolonne, da hans organisation tog til Mellemøsten for at samle støtte til organisationens synspunkter. Den modsatte fløjs synspunkt samledes i tilslutning til et forslag fra en retireret redaktør om, at Danmark skulle starte en landsindsamling med henblik på at bygge de danske muslimer en stormoske for at vise dem den fornødne respekt. Midt imellem de to positioner blev Socialdemokratiet fanget – og vælgerne vendte partiet ryggen i et omfang, som ikke er set siden den såkaldte efterlønskrise i 1998.

Samtidig gav optrapningen af Muhammed-konflikten anledning til dannelsen af en helt ny organisation af moderate muslimer, ”Demokratiske Muslimer”, som ikke følte sig repræsenteret af de imamer, der hidtil har domineret debatten, når muslimeres forhold debatteres i Danmark. Bag det moderate initiativ stod den radikale folketingsmand, syriskfødte Naser Khader, som holdt stiftende møde for sit netværk på Christiansborg, samme eftermiddag som den danske ambassade i Damaskus blev stukket i brand. Netværket fik øjeblikkelig massiv tilslutning, mens Islamisk Trossamfund tabte voldsom troværdighed - i hvert fald uden for muslimske kredse – som repræsentant for det muslimske mindretal.

Sagen gav også anledning til en diskussion om, hvordan erhvervslivet har det med etikken i forhold til de lande, man handler med. Det vakte således opsigt, at Dansk Industris førstemand, Hans Skov Christensen, opfordrede Jyllands-Posten til at forklare sig, da den arabiske handelsboykot begyndte at blive mærkbar for danske virksomheder. Det initiativ høstede Skov Christensen ikke mange roser for.

Som antydnet ovenfor fremprovokerede Muhammed-sagen også en verdensomspændende debat om, hvad meningen med ytringsfriheden egentlig er; mange fandt, at ytringsfrihed nok så meget handler om respekt. I Danmark blev den debat ført med gamle debattører i nye roller. De kulturradikale kredse, der i traditionen fra Georg Brandes plejer at udfordre religiøse tabuer og kritisere de kirkelige kræfter, var pludselig hyppigt at finde på religionens side, da den angrebne religion ikke længere var kristen, men muslimsk. Omvendt var borgerlige kredse, der traditionelt står vagt om kirke, konge og fædreland, førende i angrebet på religiøse følelser.

Endelig kunne man måske anføre, at også den standende danske debat om samarbejdspolitik og modstand under den tyske besættelse fik nye vitaminer. Anders Fogh Rasmussen har været meget principfast i en kritik af den danske samarbejdspolitik fra 1940 til 1943, da Danmark alene mod den tyske overmagt valgte at samarbejde med det nazistiske Tyskland for at redde så meget af demokratiet og velstanden som muligt. Da han selv prøvede at stå i spidsen for et lille land mod en opflammet islamisk verdensoffentlighed, fik han måske en smule mere forståelse for de dilemmaer, hans forgængere for 65 år stod i...

Nye ledere

Skete der overhovedet andet i 2005? Noget, som ikke vil placere sig i skyggen af det dramatiske opgør om 12 satiriske tegninger af islams profet?

I de politiske almanakker vil det trods alt blive noteret, at 2005 var dobbelt valgår. Danmark gik til folketingsvalg i februar 2005, og Anders Fogh Rasmussens liberal-konservative regering mageligt fik bekræftet sit mandat af vælgerne. Venstre gik ganske vist lidt tilbage ved folketingsvalget, men både regeringspartneren De Konservative og støttepartiet Dansk Folkeparti gik frem, så det stabile flertal bag Fogh Rasmussen er intakt. Både Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti skiftede formænd efter nederlaget i februar; SFs nye formand blev efter urafstemning Villy Søvndal, en veteran fra partiets venstrefløj, kun et par år yngre end den retirerende Holger K. Nielsen, som trak sig som følge af en mindre tilbagegang for folkesocialisterne. Den socialdemokratiske formand Mogens Lykketoft trak sig også og udløste ligeledes en urafstemning mellem veteranen, tidligere justitsminister Frank Jensen fra partiets venstrefløj, og det nyvalgte folketingsmedlem Helle Thorning-Schmidt fra højrefløjen, som med Thorning-Schmidt måtte gribe til en parlamentarisk grøn kandidat for at finde en, der ville stille op mod Jensen. Venstre mod højre, Aukenfløj mod Nyrupfløj.

Debutanten vandt mageligt over veteranen på et program om samarbejde, hun ville "arbejde Fogh ud af Statsministeriet", som hun sagde, men det viste sig hurtigt noget nemmere at sige end at gennemføre. Først mislykkede det for Thorning-Schmidt og hendes unge ledelse at komme med i den kommunalre-

form, der træder i kraft i 2007, og siden flygtede Socialdemokratiet fra det integrationsforlig, som partiet i sommerferien forhandlede på plads med regeringen og Dansk Folkeparti. Da det viste sig, at forliget kunne få alvorlige økonomiske konsekvenser for svage kontanthjælpsmodtagere, pressede partiets venstrefløj partiledelsen til at undsige det forlig, den af al magt havde kæmpet for at komme med i.

Til gengæld lykkedes det senere partiledelsen at få partiets skattepolitik lagt om, så Socialdemokratiet i praksis accepterer hovedlinierne i Anders Fogh Rasmussens skattestop, som Socialdemokratiet ellers har beskyldt for at ville føre til velfærdssammenbrud. I praksis betyder det, at Socialdemokratiet lover at frede de boligejere, der gennem de seneste år har kunnet score meget betydelige gevinster som følge af skattestoppet og de stigende boligpriser. Igen var der en del uro, der dokumenterede dyb splid mellem den regerende højrefløj og den tabende venstrefløj, men indtil videre har Thorning-Schmidt fået opbakning til sin nye skattepolitik – måske fordi Danmark har haft travlt med at diskutere Muhammedtegninger, mens kursen blev lagt om.

Facit for den meget dygtigt kommunikerende Thorning-Schmidt er, at hun endnu har til gode at vise, at hun er et kriseramt Socialdemokratis redning; hendes meningsmålinger vil ikke rigtig rette sig, faktisk gik bunden helt ud af dem efter sagen om profettegningerne, og hun har ikke fået skabt rigtig ro i partiet. Til gengæld er hun ikke aktuelt truet på sit lederskab – man aner ikke, hvem man ellers skulle stille op, hvis hun pludselig blev tvunget bort.

I det lys blev kommunalvalget i november en storslået succes for Socialdemokratiet og en tilsvarende fiasko for Venstre. Stik imod alle forventninger gik Thorning-Schmidts kommunale partifæller frem og erobrede markant flere borgmesterposter end Venstre, hvis offensiv for at erobre storbyerne reelt er gået i stå. Venstre tabte borgmesterposten i Danmarks næststørste kommune, Århus, efter kun én periode til den unge Louise Gade, og i København tværede eksminister og eks-EU-kommissær Ritt Bjerregaard Venstres unge håb, Søren Pind, ud. Mange danskere vil gerne stemme på socialdemokrater, de er bare ikke så imponerede af dem, der er valgt til Folketinget.

Velfærd

2005 blev også året, hvor regeringens velfærdskommission befolkede med økonomiske eksperter skulle komme med forslag til reformer af det danske velfærdssystem. Kommissionen blev i sin tid nedsat for at imødekomme pres fra De Konservative, som er utilfredse med, at den dominerende regeringspartner, Venstre, helst undgår reformer, der kan genere vælgerne. Velfærdskommissionen var også tænkt som et taktisk fif, der skulle udskyde det ubehagelige spørgsmål om velfærdsreformer til efter folketingsvalget i februar. Til gen-

gæld håbede Fogh Rasmussen, at Velfærdskommissionen kunne sætte en politisk bevægelse i gang, som på lidt længere sigt kunne lokke socialdemokraterne og Dansk Folkeparti til at acceptere ubehagelige reformer. Det gælder ikke mindst reformer, som kan hæve tilbagetrækningsalderen – lige som andre europæiske lande lider Danmark under, at der de kommende årtier vil være langt flere pensionister og langt færre erhvervsaktive.

Og det er faktisk lykkedes at skabe åbninger i velfærdsdebatten. Socialdemokratiet fremlagde allerede i august 2005 et velfærdsprogram, som vil hæve efterløns- og pensionsalderen med to år, samtidig med at adgangen til efterløn for akademikere indskrænkes betydeligt med et krav om 38 år på arbejdsmarkedet som betingelse for efterløn. Senere vendte også Dansk Folkeparti på en tallerken og accepterede pludselig at hæve tilbagetrækningsalderen for at være med ved forhandlingsbordet, når reformen skal forhandles på plads i første halvår af 2006.

Til gengæld fik økonomerne i Velfærdskommissionen ikke megen ros for deres omfattende rapport, der blev fremlagt i december. Økonomerne ønsker en skattereform, der hæver skatten på boliger og sænker beskatningen af arbejdskraft, men da forslaget strider mod skattestoppet, blev det blankt afvist af statsminister Fogh Rasmussen, allerede få timer efter at Kommissionen havde fremlagt sine forslag.

Endelig skal det nævnes, at 2005 formentlig blev det sidste, hvor den skrøbelige forståelse mellem regering og opposition om Irakkrigen, kunne bevares intakt. Socialdemokratiet og De Radikale var i 2003 modstandere af krigen mod Saddam Hussein, men har efterfølgende accepteret forlængelse af mandatet for de cirka 500 udsendte danske soldater. Socialdemokratiet og De Radikale har meddelt, at senest sommeren 2006 vil man have en plan for den hjemsendelse af de danske soldater, som de fleste håber kan indledes hurtigst muligt. Det afviser regeringen kategorisk med henvisning til, at det må afhænge af den irakiske regerings synspunkter og udviklingen i den irakiske konflikt.

Måske konflikten om Muhammedtegningerne også vil vise sig at få indflydelse på det spørgsmål i det store muslimske land. Det er selvsagt ikke en ønskeposition for det danske forsvar at være besættelses-/befrielsesstyrke i et land, hvor forståelsen for karikaturtegninger af profeten næppe er større end i Egypten, Iran, Pakistan, Syrien og den øvrige arabisk-muslimske verden.

JAN-ANDERS EKSTRÖM

HALONEN FÖR ANDRA GÅNGEN

Finland år 2005

Uppladdningen inför presidentvalet i början av år 2006 präglade med växande intensitet det politiska året 2005 i Finland. President Tarja Halonen kandiderade för en andra period och fick hela sju motkandidater. I den andra valomgången slöt borgerligheten oväntat enhetligt upp bakom konservativa motkandidaten Sauli Niinistö, men vänsterpartiernas gemensamma kandidat Tarja Halonen klarade ändå omval med 51,8 procent av rösterna.

Finlands framtida förhållande till försvarsalliansen Nato blev det ledande debatterat under presidentvalkampanjen och ställningstagandena i den frågan bedömdes ha haft en kanske till och med avgörande betydelse för valutagången. Finlands folk är fortfarande övervägande Natokritiskt och Niinistös Natovänliga linje tilltalade mindre än Halonens svalt avvaktande attityd i den frågan.

Artikelförfattaren är politisk redaktör vid Hufvudstadsbladet och tidigare långvarig korrespondent i Finland för Svenska Dagbladet och Aftenposten.

Flodvågskatastrofens eftermäle

Inledningen av år 2005 präglades i Finland av förstämning med anledning av och utredningarna kring den nationella handläggningen av den stora flodvågskatastrofen, som drabbade länderna kring Indiska oceanen Annandag jul 2004. Politiskt klarades saken upp ganska raskt utan större sammanstötningar som en följd av att den politiska oppositionen stannade för att inte göra oppositionspolitik av den i och för sig tydligt bristfälliga finländska katastrofberedskapen.

Regeringen Vanhanen medgav att det funnits svagheter och tillkortakommanden i beredskapen och tillsatte en utredningskommission, som arbetade under ledning av republikens tidigare president Martti Ahtisaari. Kommissionen blev klar med sin rapport i mitten av juni. I rapporten kartlades bristerna i beredskapen och mest kritik fick utrikesministeriet för sin åtminstone i början direkt missvisande information om det inträffade.

Utredningskommissionen noterade emellertid också att inte ett enda av de finländska katastrofoffren kunde ha räddats även om beredskapen på hemma-

plan varit bättre. Regeringen lovade bot och bättring och med det var saken i praktiken slutbehandlad på politisk nivå.

Vårvintern och våren ägnades annars åt en viss uppladdning inför partiledarbyten i två av landets partier och inledande nominering av kandidater för valet av republikens president i januari 2006. På arbetsmarknaden drog det ihop sig till konflikt inom den för Finland så viktiga pappersindustrin.

Heinäluoma tog över i sdp

I mars kom det väntade beskedet om att socialdemokratiska partiets ordförande Paavo Lipponen – tidigare mångårig statsminister och för tillfället riksdagens talman – lämnar partiledarskapet efter 12 år. Partisekreteraren och riksdagsmannen Eero Heinäluoma, 49, framstod redan på förhand som den klart starkaste aspiranten på ordförandeposten, men det avskräckte inte fyra andra kandidater från att ställa upp. De var utrikesminister Erkki Tuomioja, undervisningsminister Tuula Haatainen, justitieminister Johannes Koskinen och riksdagsledamot Arja Alho.

Däremot avstod finansminister Antti Kalliomäki från kandidatur trots att han som ställföreträdande statsminister framstått som sdp:s ”tyngsta” politiker allt sedan trepartiregeringen Vanhanen bildades år 2003. Partiordföranden Paavo Lipponen höll ju som riksdagens talman avsiktligt en ganska låg profil i de dagsaktuella frågorna. Kalliomäki litade tydligen inte på sin egen popularitet ute på partifältet. Han meddelade sig i stället stöda Heinäluoma i partiordförandevalet.

Utrikesminister Erkki Tuomioja aspirerade redan för tredje gången på partiordförandeposten och han etablerade sig snart som den främsta konkurrenten till Eero Heinäluoma. Tuomioja drev en något mera vänsterbetonad linje än tidigare mångårige fackcentralfunktionären Heinäluoma och tillmättes inte heller av den anledningen några större möjligheter att bli vald. Utgången blev sedan den väntade. Partikongressen valde i juni Heinäluoma till partiordförande med 201 röster mot 138 för Tuomioja. Av de övriga kandidaterna hängde också Tuula Haatainen med ända till omröstningen på kongressen, men hon fick bara 11 röster. Tuomioja noterade att hans popularitet trots allt ökat med åren. – Med den här farten väljs jag till partiledare år 2023, sade han när rösterna räknats.

I början av september möblerade sedan den nye partiledaren om i sdp:s ministergrupp så att han själv fick plats i regeringen. Det blev samtidigt en förnyingsprocess i och med att de erfarnaste medlemmarna av sdp:s ministergrupp – social- och hälsovårdsminister Sinikka Mönkäre och justitieminister Johannes Koskinen – fick stryka på foten. Heinäluoma tog själv över finansministerposten av Antti Kalliomäki, som i stället blev undervisningsminister i en kedjereaktion som innebar portföljbyte för ytterligare två sdp-ministrar.

I regeringen inträdde nu också blott 33-åriga riksdagsledamoten Susanna Huovinen som kommunikationsminister.

Cronberg grön partiledare

Också i oppositionspartiet gröna förbundet blev det byte på partiledarposten. Filosofiskt lagde partiledaren Osmo Soininvaara hade inga planer på att avgå, men han fick hela tre kvinnliga motkandidater – samtliga riksdagsledamöter liksom han själv – på partikongressen i maj. Soininvaara förlorade sedan spelet redan i den första omröstningen där han inte placerade sig bättre än trea. I den avgörande omröstningen stod valet mellan 61-åriga Tarja Cronberg och 31-åriga Anni Sinnemäki. Högt utbildade Cronberg – hon är doktor i såväl teknik som ekonomi – segrade med rösterna 128-118. Cronberg tog sina examina i Lund och Köpenhamn och talar bland annat därför inte bara svenska utan också danska, vilket är någonting mycket ovanligt i finsk politik.

Dyr papperskonflikt

I slutet av år 2004 avtalade man i Finland på mycket bred front om en inkomstuppgörelse som reglerar lönerna i hela två och ett halvt år framåt. Avtalet gav den finländska ekonomin välbehövlig stabilitet, men på våren 2005 drabbades Finland ändå av en mycket besvärlig arbetsmarknadskonflikt. Den gällde den alltid så viktiga pappersindustrin.

Exceptionellt nog var det denna gång arbetsgivarsidan – Skogsindustrins arbetsgivarförbund – och inte pappersarbetarförbundet som vägrade acceptera den allmänna inkomstuppgörelsen. Alldeles särskilt krävde Arbetsgivarförbundet ett arrangemang som skulle göra det möjligt att hålla maskinerna i gång också under julen och andra helger samt rätt för de enskilda företagen att släppa in utomstående företagare för att utföra till exempel städningsarbeten i pappersfabrikerna.

Pappersarbetarförbundet ställde sig emellertid avvisande och efter litet förbud mot nattarbete och en tvådagars lång varningsstrejk utlyste arbetsgivarförbundet lockout inom hela branschen. Pappersfabrikerna stod sedan stilla i hela sex veckor ända till slutet av juni innan man efter mycket svåra förhandlingar gjorde upp om ett avtal som i väsentlig utsträckning tillmötesgick arbetsgivarpartens krav.

I det skedet höll det på att bli problem inom flera andra industribranscher till följd av akut brist på förpackningsmaterial. Produktionsstoppet inom pappersindustrin minskade Finlands export med fem procent i juni och den allmänna ekonomiska tillväxten i landet med en procentenhet år 2005. De finländska pappersarbetarna fick under konflikten också ett visst aktivt stöd från sina kolleger i Sverige, vilket utlöste protester bland de svenska arbetsgivarna.

Dramatik kring gränsbevakningen

Också gränsbevakarna orsakade stor dramatik under några sommarveckor. Deras tilltänkta strejk hotade att pågå över världsmästerskapen i friidrott, som skulle arrangeras i Helsingfors i augusti. Regeringen Vanhanen kom redan i juni fram till att man inte kunde riskera terroristattacker eller andra störande inslag under idrottstävlingarna till följd av en icke-existerande gränskontroll och därför överraskade man riksdagen med ett förslag till speciallag bara några dagar innan de folkvalda skulle inleda sommarledigheten. Speciallagen skulle inte tvinga de strejkande att återgå till arbetet, men väl ge regeringen rätt att tillfälligt sätta in andra statstjänstemän på deras platser inför och under VM-tävlingarna.

Följden blev emellertid högljudda protester i socialdemokratiska riksdagsgruppen där speciallagen uppfattades som ett ytterst principvidrigt ingripande mot strejkrätten. Sdp:s ministrar fick hård kritik för att de godkände speciallagen utan att på minsta vis informera riksdagsgruppen på förhand. Resultatet av protesterna blev sedan att riksdagen åkte på semester utan att ha antagit speciallagen. Den bordlades tillsvidare. Regeringen höll emellertid fast vid att lagen skulle stiftas såvida gränsbevakarstrejken inte kunde avblåsas i god tid före VM och beslutsamheten på den punkten ökades av bombdåden mot metron i London. Riksdagen behövde dessbättre sedan inte sammanträda extra under semestern för att stifta speciallagen, eftersom konflikten kunde avblåsas i mitten av juli. Strejken hann emellertid pågå i tre veckor och under den perioden var den finländska gränsbevakningen nog mycket bristfällig.

Ryska gränskränkningar

I maj framgick det att ryska militärplan under det senaste halvåret kränkt finländskt luftrum ett tiotal gånger. Det handlade om avvikelser från den relativt smala korridoren över Finska viken och Östersjön då ryska plan flög mellan S:t Petersburg och Kaliningrad. Finlands regering hade fått nog och överlämnade en not om saken till den ryska regeringen. En del av kränkningarna kan ha varit oavsiktliga, men man uteslöt inte på den finländska sidan att det också förekommit medvetna intrång i finländskt luftrum.

På rysk sida förnekade man först att kränkningar förekommit, vilket fick regeringen Vanhanen att skärpa tonen. Den meddelade att det ryska svaret inte var tillfredsställande och att man hädanefter avsåg att börja offentliggöra kränkningar av det aktuella slaget så snart de inträffat. Saken reddes sedan upp under statsminister Matti Vanhanens besök i Moskva. Hans ryske värd Michail Fradkov lovade se på saken i de goda grannskapsrelationernas namn.

I augusti förirrade sig ett ryskt plan igen in i finländskt luftrum. Nu bad det ryska flygvapnet omedelbart om ursäkt och i samband med det lovade man förbättra sina rutiner. Litet senare framgick det att man på rysk sida dragit upp

gränsen på nytt i navigeringssystemen. Saken tilläts inte påverka de goda relationerna mellan Finland och Ryssland.

Dragkamp om presidentmakten

I början av hösten avlät regeringen Vanhanen ett förslag till lag om militär krishantering till riksdagen. Finland hade ju för avsikt att fullt ut gå med i EU:s snabbinsatsstyrkor och med tanke på det var den gamla lagen om fredsbevarande verksamhet alltför restriktiv. Den tillät till exempel inte finländsk medverkan i krisinsatser utan uttryckligt FN-mandat och den begränsade också de finländska fredsbevararnas rätt att ta till vapen. Nu ville man slopa de sistnämnda restriktionerna och göra det möjligt för Finland att i undantagsfall också delta i EU-operationer som inte fått FN:s godkännande.

På förhand sett var det väntat att slopandet av kravet på FN-fullmakt skulle stöta på åtminstone ett visst motstånd i riksdagen, men regeringen antogs ändå kunna genomdriva propositionen utan problem. Men några veckor senare framgick det att den bedömningen var förhastad.

Problemen uppstod litet oväntat i riksdagens grundlagsutskott, som fått i uppdrag att kontrollera att lagförslaget utformats i enlighet med grundlagens krav. Utskottet ingrep i stöd av en rad expertutlåtanden mot någonting som inte alls diskuterats på förhand, nämligen det tilltänkta stadgandet om att det i sista hand skall vara presidenten som fattar det formella beslutet om att sända ut finländare till EU:s krishanteringsoperationer. Den befogenheten har presidenten haft också i stöd av den gamla lagen om fredsbevarande verksamhet, som då alltså uteslutande gällt operationer som godkänts av FN eller Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa – OSSE. Men nu kom grundlagsutskottet enhälligt fram till att befogenheten i fråga skulle strida mot den fortfarande relativt nya grundlagen.

Enligt utskottets uppfattning borde förslaget till lag om militär krishantering ändras på denna punkt för att kunna antas som vanlig lag med enkel majoritet eller alternativt antas som en grundlagsändring med kvalificerad majoritet.

Finlands nuvarande grundlag trädde i kraft år 2000 och den fick då en kompromissartad utformning beträffande presidentens maktbefogenheter. Presidentens tidigare mycket starka position som ledare av utrikespolitiken försvagades i och med att det beslöts att utrikespolitiken i fortsättningen skall ledas av presidenten ”i samverkan med regeringen” och i och med att beredningsansvaret och beslutsrätten beträffande EU-politiken helt överfördes till regeringen. Det var det sistnämnda som grundlagsutskottet nu baserade sin tolkning på. Beslutsfattandet angående deltagandet i EU:s krishanteringsaktioner är enligt utskottets uppfattning från början till slut förbehållet regeringen.

Statsminister Matti Vanhanen och regeringsledningen i övrigt reagerade häftigt mot grundlagsutskottets tolkning. Från det hållet sades det att avsikten

aldrig varit att i detta sammanhang ytterligare försvaga presidentens ställning. Regeringen drog raskt bort hela lagförslaget om krishanteringen från riksdagen varpå man skyndsamt utredde hur man nu skulle gå till väga för att få igenom krishanteringslagen med bibehållen beslutsrätt för presidenten. Situationen var komplicerad, eftersom grundlagutskottets tolkning förblev i kraft trots att lagförslaget drogs bort.

Sedan meddelades det att regeringen ämnar komplettera grundlagen med ett särskilt stadgande om presidentens beslutsrätt beträffande deltagandet i EU:s krishanteringsverksamhet. En tjänstemannagrupp inom justitieministeriet fick i uppdrag att fram till slutet av januari 2006 bereda ett konkret förslag om hur detta bör göras.

Regeringen fick mycket kritik för sitt häftiga agerande i denna fråga. Det påpekades bland annat att det hittills inte varit kutym att så här lättvindigt göra enskilda mindre ingrepp i grundlagen. Även om regeringen Vanhanen lyckas genomdriva sin plan kan grundlagsändringen av allt att döma bli slutligt antagen i riksdagen först i maj-juni år 2007. Grundlagsändringar skall ju behandlas i två på varandra följande riksdagar såvida det inte går att mobilisera fem sjättedels majoritet redan då saken första gången kommer upp till beslut. Finland skall redan från och med början av år 2007 ställa upp med manskap i en EU-insatsstyrka tillsammans med Tyskland och Holland. Om det blir aktuellt med att sända ut den till någon krishärd innan grundlagsändringen antagits slutligt skall det finländska deltagandet avgöras i stöd av en speciallag i riksdagen, är det tänkt.

Bråk om optionsvinster

Till höstens största debattämnen hörde också det statliga energibolaget Fortums optionsprogram. Bolaget hade av olika skäl haft stor ekonomisk framgång och som en följd av det skulle bolagets chefer tillsammans få dela på optionsvinster på hela 500 miljoner euro. Verkställande direktör Mikael Lilius skulle ensam få 12 miljoner euro. I den offentliga debatten protesterades det mot att ett statsbolag med statsmaktens medverkan delar ut så jättelika optionsvinster och på hösten togs saken upp i riksdagen.

Där utredde ekonomiutskottet saken i grund och slutsatsen blev att optionsvinsterna visserligen var orimligt stora men att det inte längre var möjligt att riva upp optionsavtalet. Det här accepterade vänsterförbundet och kristdemokraterna inte och de ifrågasatte sedan i en interpellation riksdagens förtroende för regeringen för att den inte ingripit. Regeringen fick emellertid riksdagens förtroende med klara siffror och Fortumcheferna fick alltså behålla sina optionspengar.

Gammalt mordfall i rätten

Årets i särklass största enskilda mediehandling blev ändå ett gammalt mordfall, som polisen oväntat drog fram igen. Tre tältande ungdomar knivhöggs till döds en tidig sommarmorgon år 1960 på en udde en bit utanför Helsingfors. Den fjärde i det tältande sällskapet överlevde ganska illa misshandlad. Polisen lyckades aldrig hitta den skyldige.

Men nu – 45 år senare – lät polisen DNA-undersöka tältet och annat bevarat material från mordplatsen och grep sedan mannen som ensam överlevt våldsbrottet i fråga misstänkt för trippelmord. Han skulle ha fått sina skador under slagsmål med en av de mördade och sedan spelat värre skadad än vad han de facto var. Åtal väcktes mot den nu 62-årige mannen, men bevismaterialet befanns vara helt otillräckligt och han friades av rätten. Mordfallet är alltså fortfarande olöst.

Stor uppmärksamhet i medierna och insändarspalterna fick i slutet av året också regeringen Vanhanens förslag om kriminalisering av sexköp enligt svensk modell och om förbud mot tobaksrökning på restauranger från och med den 1 juni 2007. Efter det tillåts rökning på sådana platser bara om det finns ett helt avskilt rökrum där ingen som helst servering får förekomma. Debatten gick ytterligare upp i varv när det kom ut att regeringen överväger att förbjuda rökning också på balkonger. Mycket debatt blev det också om EU:s krav på stark begränsning av vargjakten i Finland.

Åtta presidentkandidater

Det politiska året 2005 dominerades annars mest av det förestående presidentvalet, som skulle förrättas i början av år 2006. Kandidatnomineringen för det inleddes redan på våren, men de formella besluten fattades i flera fall först sent på hösten.

Först ut var i slutet av mars litet överraskande nationella samlingspartiet, som lyckats övertala tidigare partiordföranden och mångårige finansministern Sauli Niinistö att ställa upp. Inför presidentvalet år 2000 vägrade ju Niinistö att kandidera i presidentvalet. Han utmålade sig då som ”en halvild änke-man”, som inte kunde tänka sig att isolera sig på presidentresidenset Villa Talludden. Men några år som biträdande generaldirektör för Europeiska investeringsbanken i stillsamma Luxemburg hade tydligen fått honom att tänka om.

I mitten av april meddelade sig statsminister Matti Vanhanen vara beredd att ställa upp som centerns presidentkandidat. Bara en dryg vecka tidigare hade hans fru Merja gått ut med beskedet att hon och Matti skulle gå skilda vägar. Det spekulerades sedan en hel del om Vanhanens eventuella nära förhållande med vackra kulturministern Tanja Karpela – som i ett skede var förlovad med Sauli Niinistö – men båda dementerade bestämt alla påståenden i den riktningen. På sommaren meddelade signaturen ”Kaarina” i en intervju för en

skvallertidning att hon haft ett förhållande med statsministern. Vanhanen kommenterade det bara med att antyda att kvinnan i fråga försökt sig på något slag av utpressning mot honom. Frågan var om skilsmässan och den enorma publiciteten kring den skulle försvaga Vanhanens möjligheter som presidentkandidat. Han trodde inte själv att privatlivet skulle få någon betydelse i sammanhanget och centerns partikongress nominerade honom sedan på hösten till presidentkandidat utan några synliga dubier på den punkten.

I maj meddelade sig också sittande presidenten Tarja Halonen vara beredd att kandidera för en andra sexårsperiod på presidentposten för sitt gamla parti sdp. Beskedet var väntat. Vänsterförbundet avstod från att ställa upp någon egen kandidat och meddelade sig stöda Halonen.

De gröna nominerade riksdagsgruppens ordförande, tidigare EU-parlamentarikern Heidi Hautala, svenska folkpartiet EU-parlamentarikern Henrik Lax, kristdemokraterna tidigare partiordföranden Bjarne Kallis och det populistiska sannfinländska partiet sin ordförande Timo Soini. Det här kopplet av yrkespolitiker kompletterades sedan i sista stund med en partipolitiskt obunden kandidat, ekonomiprofessorn Arto Lahti. Han hade lyckats samla de 20 000 namnteckningar som lagen kräver av kandidater som vill ställa upp utan uppbackning av något politiskt parti.

Av Tarja Halonens sju motkandidater var bara Heidi Hautala kandidat också inför valet år 2000. Hon fick då 4,5 procent av rösterna.

Nato-relationerna debatte

Det främsta debattämnet under valkampanjen blev sedan Finlands framtida förhållande till försvarsalliansen Nato. Finland har ju redan länge allt mera anpassat sig till Natos normer och vapensystem och samarbetet med alliansen är även annars mycket intimt. Debatten har trots det hela tiden präglats av en viss försiktighet, som direkt orsakats av vetenskapen om att bara en knapp fjärdedel av folket vill se Finland i Nato. Samtidigt tror väldigt många finländare att Finland ändå kommer att gå med i Nato inom en inte alltför avlägsen framtid.

De här bakgrundsfaktorerna präglade också debatten under presidentvalskampanjen. Av kandidaterna var det bara svenska folkpartiets Henrik Lax som rent ut talade för finländskt inträde i Nato. Samlingspartiets – högerns – Sauli Niinistö rekommenderade också medlemskap, men bara i ett framtida Nato som skulle vara mera europeiskt präglat än vad det är i dag. Det skulle synbarligen innebära att de europeiska Nato-medlemmarna tar ett större eget ansvar än hittills för försvaret av och säkerheten i Europa.

Tarja Halonen och Matti Vanhanen slöt upp bakom linjen i den försvars- och säkerhetspolitiska redogörelse som riksdagen antog i slutet av år 2004. Enligt den skall Finland fortsättningsvis vara militärt alliansfritt och ha ett trovärdigt eget försvar. Inträdet i Nato ses i detta skede bara som "en möjlighet".

Det är den finländska "Nato-optionen".

Särskilt mycket gav debatten inte utöver det här i sak. Niinistö pressade emellertid speciellt Halonen med krav på besked om vilken hjälp Finland kan få i en eventuell nödsituation nu då de tilltänkta säkerhetsgarantierna i förslaget till grundlag för EU kanske aldrig förverkligas. Halonen ansåg att den finländska anpassningen till Nato redan som sådan är en säkerhetsgaranti och att hjälp alltså står att få även utan EU:s interna säkerhetsgarantier. Niinistö bestred detta. Säkerheten kommer enligt hans uppfattning inte bara med Nato-anpassningen, för det behövs det medlemskap i alliansen.

I övrigt förekom det ganska mycket diskussion om den i olika avseenden bekymmersamma utvecklingen i Ryssland. De små partiernas kandidater ansåg att Finland skarpare än hittills bör agera mot sådana negativa tendenser. Den opolitiska kandidaten Arto Lahti tyckte att Finland aktivt bör verka för att få tillbaka Karelen av Ryssland, men det blev aldrig någon egentlig diskussion om det.

Tarja Halonen ville under valkampanjen presentera sig som "hela folkets president", vilket från borgerligt håll bemöttes med konstateranden om att hon de facto bara är den samlade vänsterns kandidat. Konservativa Sauli Niinistö överraskade med att försöka lansera sig som "arbetarnas" presidentkandidat. Det väckte förstas protester på vänsterhåll, men uppskattades på andra håll som ett verkligt okonventionellt grepp. Själv förklarade Niinistö det med att han ville markera sin uppskattning av arbetet och dess betydelse. Tarja Halonen utmålade han som en företrädare för politisk stagnation.

Halonen främst – Niinistö tvåa

Tarja Halonen har under största delen av sina sex år som Finlands president fått mycket höga popularitetsiffror i opinionsmätningarna. Det var därför väntat att hon skulle vara en mycket stark kandidat också inför presidentvalets första omgång i mitten av januari 2006. Men eftersom det fanns hela sju motkandidater räknade få på förhand med att hon skulle kunna få över 50 procent av rösterna och därmed bli vald redan i första rondan.

Centern och samlingspartiet satsade på att det skulle bli en andra och avgörande omgång mellan de två främsta kandidaterna från den första omgången och avtalade tidigt om att stöda den borgerliga kandidat som kvalificerar sig för den andra omgången mot Halonen oberoende av om det blev Matti Vanhanen eller Sauli Niinistö.

Opinionsmätningarna gav emellertid sedan ända fram till den första valomgången konsekvent Halonen något över 50 procent av väljarsympatierna. Hon tycktes därmed ha en god chans att bli omvald direkt redan den 15 januari. Spänningen bestod alltså på den punkten.

Det andra spänningsmomentet var vem som skulle bli tvåa och kvalificera

sig för den eventuella andra valomgången. Opinionsmätningarna gav här genomgående Niinistö andra platsen med någon procentenhets försprång till Vanhanen. Situationen var anmärkningsvärd, eftersom Vanhanens center sedan riksdagsvalet år 2003 är det största partiet i riksdagen med god marginal till just samlingspartiet. Centern har emellertid ett effektivt partimaskineri och Vanhanen hoppades kunna passera Niinistö i spurten.

Tarja Halonen segrade sedan klart i presidentvalets första omgång, men röstskörden förlög inte för en majoritet av rösterna. Röstandelen blev 46,3 procent och med det gick hon som klar favorit till den andra och avgörande valomgången. Den andra finalplatsen knep Sauli Niinistö, som besegrade Matti Vanhanen med oväntat bred marginal. Niinistö fick 24,1 procent av rösterna mot 18,6 procent för Vanhanen.

Heidi Hautala fick 3,5, Timo Soini 3,4, Bjarne Kallis 2,0, Henrik Lax 1,6 och Arto Lahti 0,4 procent. Resultatet var gott bara för populisterna och EU-motståndaren Soini, vars parti normalt inte får mer än drygt 1 procent av väljarstödet i riksomfattande val.

För statsminister Matti Vanhanen var valresultatet betänkligt svagt. Analytikerna såg det särskilt som en reaktion mot att avgörandena beträffande EU-budgeten i slutet av år 2005 resulterade i försämrade stödvillkor för det finländska lantbruket. Dessutom är det ju alltid i dessa sammanhang svårt för statsministern att profilera sig mot den sittande presidenten. Vanhanen accepterade emellertid resultatet, meddelade att han fortsätter som statsminister och att han ämnar rösta på Niinistö i den andra valomgången.

Omval med liten marginal

Kampanjen inför en avgörande andra valomgången mellan Halonen och Niinistö präglades av hårdare tag. Båda lade på några kol extra för att bräda motståndaren. Redan kort före den första valomgången spreds det till exempel påståenden om att Halonen på 1970-talet skulle ha talat för annektering av Finland till Sovjetunionen och det hängde sedan med i debatten. Niinistö attackerades särskilt av fackcentralen FFC – finska LO – för påstådd inriktning på att uppluckra avtalssystemet på arbetsmarknaden.

I Natofrågan bromsade Niinistö litet med att deklarerat att en eventuell anslutning till försvarsalliansen i vilket fall som helst borde avgöras i en folkomröstning. Halonen meddelade att hon inte "trånar" efter Nato.

Men det mest anmärkningsvärda var att Halonens tidigare så överlägsna popularitet avtagit avsevärt. Opinionsmätningarna från slutet av 2005 utvisade att Halonen skulle besegra sin borgerliga motståndare i den andra valomgången med mycket bred marginal. Hon skulle få över 60 procent av rösterna, sades det då. Men de sista opinionsmätningarna inför avgörandet visade att hennes försprång krympt till nästan ingenting. Bara några dagar före valet

uppmätte Finska Gallup 51 procent för Halonen och 49 procent för Niinistö. Skillnaden föll redan inom felmarginalen och utgången var därmed oviss.

Tarja Halonen tog sedan ändå hem spelet, men med bara obetydligt större marginal än vad Gallup förbådat. Hon fick 51,8 procent av rösterna i den avgörande valomgången mot 48,2 procent för Niinistö. Halonen höll undan i stöd av en klar övervikt i förhandsrösterna. På den egentliga valdagen fick Niinistö något fler röster än Halonen, vilket skvallrade om en mycket god slutspurt från hans sida.

Men slutresultatet blev alltså att Finlands första kvinnliga president också klarade omval för en andra sexårsperiod.

ARNA SCHRAM

POLITIK OCH EKONOMI PÅ ISLAND 2005

Under 2005 upplevde Island stora förändringar i ledningen av de två största politiska partierna. Davíð Oddsson, partiledare för Självständighetspartiet sedan fjorton och ett halvt år, utrikesminister och före detta statsminister, drog sig tillbaka från politiken. Geir H. Haarde, Självständighetspartiets vice ordförande tog över ledarskapet i partiet.

Under hösten 2005 stod löneförhandlingarna i fokus och kvinnorna firade att det var nittio år sedan de fick rösträtt och blev valbara till alltinget. De samlades också på gator och torg för att kräva jämställdhet i lönesättningen. Isländska företag fortsatte sin expansion utomlands och den trehundra tusende islänningen föddes i början av 2006.

Arna Schram, journalist på Morgunblaðið, skriver här om isländsk politik 2005.

Förändringar i ledningen av de politiska partierna

Davíð Oddsson, ledare för Självständighetspartiet, tillkännagav i början av september att han inte kandiderade i ordförandevallet på partiets landsmöte i mitten av oktober. Han meddelade dessutom att han hade bestämt sig för att avgå som utrikesminister och avsäga sig sin plats i Alltinget. Han tillkännagav att han istället skulle ingå i ledningen för Islands Centralbank i slutet av oktober, och därmed bli en av dess tre chefer. På en presskonferens berättade Davíð Oddsson att han fattat detta beslut efter mycket noggrant övervägande. Han hade rannsakat sig själv grundligt med hänsyn till framtiden och funderat på vad som kunde vara bäst för partiet och landet. ”Efter att ha tänkt igenom alla dessa olika vägval kände jag mig väl förberedd för beslutet”, sa han.

När Davíð Oddsson steg av den politiska banan hade han varit ordförande för Självständighetspartiet i fjorton och ett halvt år. Han hade varit utrikesminister i ett år och dessförinnan statsminister i drygt tretton år. Innan dess var han borgmästare i Reykjavík. Geir H. Haarde, alltingsledamot, minister och partiets vice ordförande, övertog partiledarskapet. Haarde var den ende som kandiderade och fick 94,3 % av rösterna på partiets landsmöte. Två personer kandiderade till posten som vice ordförande: Þorgerður K. Gunnarsdóttir, alltingsledamot och minister, jämte Kristján Þór Júlíusson, borgmästare i Akureyri. Gunnarsdóttir avgick med segern och fick 62,3% av rösterna, Júlíusson fick 36,3%.

Vissa förändringar ägde även rum bland Självständighetspartiets ministrar i koalitionsregeringen med Framstegspartiet, till följd av att Davíð Oddsson avgick som utrikesminister. Geir H. Haarde, som varit finansminister, blev ny utrikesminister, Árni M. Mathiesen, som var fiskeriminister, blev finansminister och Einar K. Guðfinnsson, som varit Självständighetspartiets alltingsledare, tillträdde som fiskeriminister. Förutom att Sigríður Anna Þórðardóttir övertog posten som nordisk samarbetsminister från industriminister Valgerður Sverrisdóttir gjordes inga förändringar i Framstegspartiets ministerposter. Halldór Ásgrímsson, partiets ledare, fortsatte som statsminister, det ämbete han tillträdde 2004 efter Davíð Oddsson. Det sitter nu tolv ministrar i regeringen, sju från Självständighetspartiet och fem från Framstegspartiet. När det blir dags för alltingsvalet våren 2007 har dessa två partier samarbetat i tre valperioder, dvs. 12 år. Det finns bara ett ytterligare exempel på ett så långt regeringssamarbete i Islands politiska historia och det var när Självständighetspartiet och Socialdemokraterna tillsammans styrde landet under åren 1959 till 1971.

Även Alliansen valde en ny partiledare under året; Ingibjörg Sólrún Gísladóttir, alltingssuppleant och före detta borgmästare i Reykjavík. Hon ställde upp mot sittande partiledaren Össur Skarphéðinsson och vann den utlysta poströstningen. Skarphéðinsson hade då varit Alliansens ledare sedan maj 2000, vilket var det år då partiet officiellt bildades. Året dessförinnan ställde Alliansen upp som en valallians bestående av fyra vänsterorienterade partier.

Gísladóttirs kandidatur väckte en del uppseende. I partiledarvalet 2003 förekom påtryckningar på henne att ställa upp, vilket hon inte gjorde, utan valde den gången att istället kandidera till posten som vice partiledare. Samtidigt kungjorde hon att hon skulle kandidera som partiledare 2005. Gísladóttir fick 66,6 % av rösterna och Skarphéðinsson 33 %.

Inom Alliansens alltingsrepresentation gjordes vissa förändringar. Bryndís Hlöðversdóttir, partiets ledamot för Reykjavík, lämnade alltinget på hösten för att arbeta som VD för Handelshögskolan Bifröst. Ingibjörg Sólrún Gísladóttir, alltingssuppleant, som då valts till partiledare, fick därmed en ordinarie plats i alltinget. Guðmundur Árni Stefánsson, partiets ledamot från sydvästra valkretsen, lämnade också alltinget på hösten för att bli ambassadör i Sverige. Valdimar L. Friðriksson övertog hans ordinarie plats.

Inga andra partier företog några förändringar bland sina alltingsledamöter. Halldór Ásgrímsson omvaldes som ledare för Framstegspartiet, Steingrímur J. Sigfússon omvaldes som ledare för Vänsterrörelsen – de gröna och Guðjón A. Kristjánsson omvaldes som ledare för Liberala partiet. Två personer kandiderade till viceordförandeposten i Liberala partiet på dess landsmöte i mars. Gunnar Örn Örlygsson kandiderade mot sittande vice ordföranden, alltingsledamoten Magnús Þór Hafsteinsson. Hafsteinsson segrade och blev omvald som partiets vice ordförande med knappt 70 % av rösterna. Två månader senare gick Örlygs-

son över till Självständighetspartiet, och bytte därmed sida från ett oppositionsparti till ett regerande parti. I och med Örlygssons partibyte späddes regeringspartiernas majoritet på ytterligare i alltinget. De regerande partierna har nu 35 mandat medan oppositionen har 28. Örlygsson förklarade sitt partibyte med att han ansåg att hans åsikter stämde bättre överens med Självständighetspartiets.

Kommunalval i vår

Våren 2006 äger kommunala val rum på Island. De olika partierna och sammanslutningarna började under 2005 att sammanställa sina listor, med hjälp av nomineringar eller val. Uppmärksamheten har inte minst riktats mot landets största kommun, Reykjavík, där förändringar tycks vara på gång. Reykjavík-listan har suttit vid makten i kommunen sedan 1994. De tre partier som står bakom Reykjavík-listan – Alliansen, Vänsterrörelsen - de gröna samt Framstegspartiet – lyckades dock inte enas om ett gemensamt program för det kommande valet. Partierna ställer därför upp separat. De har redan sammanställt sina respektive valsedlar. Svandís Svavarsdóttir toppar Vänsterrörelsen - de grönas lista, Björn Ingi Hrafnsson toppar Framstegspartiets lista och Dagur B. Eggertsson toppar Alliansens och de obundnas lista. Nuvarande borgmästaren Steinunn Valdís Óskarsdóttir lyckades inte försäkra sig om förstaplatsen på Alliansens lista när partiet höll provval i februari. Hon hamnade på andra plats, varför Eggertsson blir Alliansens borgmästarkandidat.

När detta skrivs ser det ut som om fem partier kommer att ställa upp i Reykjavíks kommunalval i vår. Förutom de tre som redan nämnts, kandiderar Liberala partiet under Ólafur F. Magnússons ledning, samt Självständighetspartiet med Vilhjálmur Þ. Vilhjálmsón som första namn på listan. Opinionsundersökningar som genomförts under 2005 och i början av 2006 tyder på att Självständighetspartiet kommer att få majoritet i kommunstyrelsen.

Kandidatur till FN:s säkerhetsråd

Under året uttrycktes stor skepsis, bland annat från många alltingsledamöter, beträffande det berättigade i att kandidera till en plats i FN:s säkerhetsråd på grund av den höga kostnaden. Geir H. Haarde skingrade dock alla tvivel när han tillträdde som utrikesminister i slutet av september. Han sa då att beslutet om kandidaturen stod fast, men att man skulle sänka de kostnader som var förbundna med detta åtagande.

Regeringen beslutade 1998 att ansöka om en plats i FN:s säkerhetsråd under åren 2009 och 2010. Denna kandidatur är utan tvekan en av de största uppgifter utrikesdepartementet någonsin åtagit sig. Två platser ska tillsättas av representanter från gruppen Västeuropa och andra stater. Förutom Island har både Österrike och Turkiet tillkännagivit sina kandidaturer till säkerhetsrådet för samma tidsperiod. Valet kommer att äga rum 2008. Redan från början har det

stått klart att både kandidaturen och sedan själva deltagandet i säkerhetsrådet skulle bli mycket kostsamt för det isländska folket. Till att börja med nämndes inga summor, men alltingsledamoten Einar Oddur Kristjánsson som tillika är vice ordförande i finansutskottet, har i alltingets debatter påpekat att kostnaden kan uppgå till mellan 800 miljoner och en miljard ISK. Många ansåg att detta var en avskräckande summa och tveksamma röster höjdes angående kandidaturens berättigande.

Geir H. Haarde sa emellertid när han tillträdde som utrikesminister i slutet av september att han inte hade för avsikt att riva upp beslutet om att kandidera. ”Beslutet togs för flera år sedan, det har inte rivits upp och jag tänker inte vara den som gör det. Jag anser att vi måste axla det ansvar vi har i världen när så krävs och om vi skulle bli invalda. Vi behöver däremot inte spendera så mycket pengar på själva valkampen. Jag kommer att undersöka vilka möjligheter det finns att sänka denna kostnad. Men själva kandidaturen står fast, och vi kommer att ta platsen om den erbjuds oss.”

Ungefär 200 miljoner isländska kronor har reserverats för kandidaturen, som framgår av ministrernas skriftliga svar på en fråga till alltinget. Det antas att kostnaden för kandidaturen nästa år, fram till dess att valet äger rum hösten 2008, kommer att öka med ytterligare 200 miljoner. Det framkommer av svaret att detta innebär en sänkning från förra uppskattningen med cirka 170 miljoner kronor. Blir Island invalt räknar man med att kostnaden för arbetet i säkerhetsrådet under åren 2009 och 2010 kommer att bli cirka 100 miljoner per år.

Fortsatta diskussioner om massmedielag

Debatten om en eventuell massmedielag fortsatte under året. Den tvärpolitiska kommitté som tillsatts av kultur- och utbildningsministern avlade under våren sin rapport. Där föreslås att regler skapas om att ingen ensam part eller konsortium ska kunna äga mer än 25% av ett massmedium med viss utbredning. Alltingsledamöter från alla partierna var i alltingsdebatten positiva till att kommittén hade kunnat enas om ett förslag till regler för massmediemarknaden. Flera ledamöter underströk dock att förslaget var en kompromiss mellan olika förhållningssätt.

Alla var dock inte lika nöjda. Davíð Oddsson sa till exempel, strax innan han drog sig tillbaka från politiken, att kommitténs förslag var ”värre än inget”. Geir H. Haarde, nyvald ledare för Självständighetspartiet, sa strax därefter att han ansåg att kompromissen 25 % ägande var för hög. En lägre procentsats hade varit att föredra. Kultur- och utbildningsministern Þorgerður K. Gunnarsdóttir var av samma åsikt – maxgränsen på 25 % var för hög.

Dessa uttalanden från Oddsson, Haarde och Gunnarsdóttir väckte stor uppmärksamhet och oppositionen ställde i alltinget frågan om huruvuda enigheten om massmediereporteringen hade spruckit. Statsminister Halldór Ásgrímsson och

kultur- och utbildningsministern Þorgerður Katrín Gunnarsdóttir försäkrade att så inte var fallet. Nämndens förslag ska ligga till grund för en kommande massmedieproposition. Ásgrímsson underströk dock att landets politiska partier måste få svängrum att bilda sig en egen åsikt och ge uttryck för densamma.

Kultur- och utbildningsministern gav i början av 2006 i uppdrag åt jurister att skriva en proposition med rapporten som grund. Gruppen ska stå i kontakt med oppositionen under detta arbete. Enligt ministern har ingen tidsgräns satts upp för juristerna inom vilken arbetet ska slutföras.

Försäljning av Síminn

Den största privatiseringsprocessen i Islands historia avslutades under hösten när telefonbolaget Landssími Íslands – allmänt kallad Síminn – såldes till högstbjudande för 66,7 miljarder ISK. Denna försäljning väckte viss uppmärksamhet. Alltinget beslutade i maj 2001 att sälja alla statens aktier i telefonbolaget. Planen var att börja försäljningen samma höst, men av olika anledningar blev så inte fallet.

Utförsäljningen togs upp igen i början av 2004 och vid slutet av detta år hade tre bindande bud lagts fram. Det högsta kom från finansbolaget Skipti ehf, som till största delen ägs av Exista och Kaupþing bank, förutom fyra pensionsfonder och andra investerare. Burðarás, tillsammans med ett antal andra investerare, lade det näst högsta budet, vilket låg på 60 miljarder eller knappa sju miljarder och 10 % lägre än det högsta budet. Det tredje budet hade lagts av Atorka Group m.fl. investerare, vars bud låg på strax under 54,7 miljarder, eller 12 miljarder och 18 % lägre än högstbjudande. Enligt regeringens villkor får ingen ensam part äga mer än 45 % i Síminn. Dessutom ska minst 30 % av de sammanlagda aktierna erbjudas allmänheten och andra investerare när företaget inregistreras på börsen före 2007 års utgång.

Strax efter att affären undertecknats meddelade regeringen att en del av vinsten, ca 43 miljarder kronor, ska användas i olika projekt fram till 2012, bland annat för att finansiera ett högteknologiskt sjukhus i Reykjavík och till förbättringar av vägnätet i och omkring huvudstaden. En motion om dessa planer klubbades igenom på alltinget under höstsessionen. Resten av vinsten ska användas till att betala av statens utlandsskulder.

Löneavtalen i fara

Löneförhandlingarna kom i strålkastarljuset under hösten, ty då stod det klart att villkoren för löneavtalen på den offentliga arbetsmarknaden hade brustit, eftersom inflationsgränsen hade överskridits. När avtalen undertecknades under våren 2004 var inflationen 1,8 % och man räknade då med att den skulle uppgå till 2,5 % under avtalets löptid. Konsumentprisindex i september avslöjade dock att inflationen uppgick till 4,8 %. Därmed överskreds Central-

bankens inflationstak. En särskild kommitté bestående av representanter för ASÍ (Islands LO) och arbetsgivarnas organisation bildades för att diskutera den uppkomna situationen under hösten och nådde slutligen fram till en överenskommelse om att avtalen skulle fortsätta löpa med vissa justeringar. Att regeringen kom med vissa utfästelser hade stor betydelse för resultatet.

Enligt överenskommelsen fick ASÍ:s medlemmar en engångssumma på 26 000 ISK före den 15 december och 0,65 % löneförhöjning ovanpå tidigare avtal från och med 1 januari 2007. Man höjde också minimilönen för dagarbete. Regeringen utlovade dessutom mellan 1 500 och 1 800 miljoner kronor för att minska pensionsfondernas utgifter för invaliditetsersättningar. Vidare kungjordes från regeringen att man skulle förbereda en lagstiftning om bemanningsföretag och betydande förändringar i arbetslöshetsersättningssystemet. Bland annat ska arbetslöshetsersättningen knytas till lönen de tre första månaderna, då den arbetslöse får 70 % av den lön han eller hon uppburit i genomsnitt under de närmast föregående sex månaderna. Summan ska dock inte överstiga 180 000 ISK i månaden. Hittills har arbetslöshetsersättningen varit en fast summa i månaden, helt oavhängig tidigare lön.

Flera frågor på tapeten

Ett stort antal andra frågor var på tapeten under året, precis som året innan. Samtalen mellan Island och USA beträffande militärförläggningen i Keflavík gjorde inga större framsteg, men man hoppas att konturerna ska framträda under det nya året. Debatten om förändringar i författningen fortsatte, där man bl.a. tittar på huruvida man ska avskaffa presidentens så kallade vetorätt. Enligt den kan presidenten vägra skriva under lagar och hänskjuta dem till folkomröstning. Fokus riktades också mot kraftverk och aluminiumframställning. Förutsättningarna för tre nya aluminiumfabriker granskades, vilket inte gillades av miljörelsen.

I nuläget är två aluminiumfabriker verksamma på Island: Alcan i Straumsvík och Norðurál i Grundartangi. Dessutom byggs just nu aluminiumfabriken Fjarðaál i Reyðarfjörður. Industriminister Valgerður Sverrisdóttir (Framstegspartiet) presenterade en genomgång av situationen i alltinget i början av 2006 och meddelade att Alcan, Century Aluminium (Norðuráls ägare), och Alcoa (Fjarðaáls ägare) nu är inbegripna i rekognosceringssamtal med kraftbolag, regering och i några fall med kommunstyrelser om tre eventuella fabriker i landets sydvästra hörn och på norra Island. Hon sa dock att inga beslut var nära förestående i något av dessa fall. Alltingsledamöter från Vänstern - de gröna har å det kraftigaste protesterat mot den energiutvinning anläggningarna kräver. Även andra oppositionspartiets ledamöter fruktar bland annat att planerna på att anlägga sådan storskalig industri kommer att leda till att Island inte kan stå fast vid sina åtaganden i Kyoto-protokollet.

Valgerður Sverrisdóttir har avfärdat dessa invändningar.

Isländska företag, såsom flygbolag, banker, rederier, industrier och fiskeriföretag, har fortsatt sin expansion i och utanför Europa under året. All denna expansion har dock inte positiva förtecken. Teknik- och produktionsföretag har börjat flytta sin produktion till andra länder – eller fly landet som vissa kallar det – bl. a. på grund av den isländska kronans höga kurs. Många är oroad för inflation och höga räntor.

Statsbudgeten för 2006 klubbades igenom i alltinget i början av december, och där kalkyleras med ett överskott på 19,5 miljarder ISK. Det motsvarar nästan 2 % av BNP. Magnús Stefánsson, ordförande i budgetutskottet, sade när budgeten godkändes att regeringen tänker fortsätta betala av på statskulden. Man siktar på att den ska vara ca 10 % av BNP i slutet av 2006. Den har länge legat på nära 50 %.

Under året uppmärksammade man också att det gått nittio år sedan kvinnor fick rösträtt och blev valbara till alltinget, i och med författningsförändringen den 19 juni 1915. Detta firades på många olika sätt, bland annat på Þingvellir. Man mindes också att det gått trettio år sedan kvinnofridagen hölls den 24 oktober 1975. Kvinnorna upprepade tilltaget och gav sig ut på gator och torg för att kräva lika lön och lika samhällsinflytande som män. Som mest befann sig femtio tusen kvinnor i centrala Reykjavik den 24 oktober 2005. Kvinnofridagen väckte uppmärksamhet och debatt kring jämställdhetsfrågor, och från de demonstrerande kvinnornas främsta led uttrycktes förhoppningen att man om trettio år skulle kunna fira att målet var uppnått.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HARALD STANGHELLE

STORTINGSVALG OG HISTORISK REGJERINGSSAMARBEID

Politikk og økonomi i Norge 2005

Stortingsvalet förra hösten utgör huvudpunkten i denna översikt om norsk politik 2005.

Harald Stanghelle är politisk redaktör i Aftenposten.

Svært mye av det som skjedde i norsk politikk før stortingsvalget i september bar preg å være en del av det som ble kalt "den lange valgkampen". Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet – som med en fellesnevner blir kalt de rødgrønne partiene – brukte tiden på å skape troverdighet rundt sitt regjeringsprosjekt.

Det var ingen selvfølgelighet. De tres uttalte ønske om å danne en flertallskoalisjon representerte noe historisk nytt i Norge. Arbeiderpartiet hadde aldri regjert sammen med andre partier før – bortsett fra noen få måneder i den spesielle situasjonen som oppstod etter frigjøringen i 1945. Sosialistisk Venstreparti ble dannet som et genuint opposisjonsparti til venstre for Arbeiderpartiet, og har spilt den rollen helt til man nå for første gang tok mål av seg til å være med på å danne regjering. Også for det ellers så erfarne regjeringspartiet, Senterpartiet, representerte det planlagte samarbeidet noe fundamentalt nytt: Aldri tidligere hadde partiet deltatt i en koalisjon med partier til venstre for den politiske midtstreken i norsk politikk.

De rødgrønne måtte med andre ord overbevise velgerne om at de representerte et realistisk regjeringsalternativ som var i stand til å overvinne de politiske og historiske motsetningene som eksisterte mellom dem. I praksis betydde det blant annet en klargjøring av at SV aksepterte et norsk NATO-medlemskap partiet gjennom hele sin historie har vært konsekvent motstander av – et standpunkt det aldri har vært i nærheten av å få flertall for. Senterpartiet la til side motstanden mot EØS-avtalen, noe partiet også gjorde da det deltok i Kjell Magne Bondeviks sentrumsregjering fra 1997 til 2000. Og Arbeiderpartiet aksepterte at det ikke skulle bruke en mulig regjeringsposisjon til å reise EU-medlemskap som en aktuell problemstilling.

Like viktig som disse mer eller mindre symbolske ofrene av standpunkter som realistisk sett lå fjernt fra det som var mulig å få gjennomført i overskuelig fremtid, var det nok at de tre partiene erklærte seg villig til å legge den såkalte handlingsregelen til grunn for bruken av oljepengene. For SV var dette en markert nyorientering.

Samtidig som de rødgrønne partiene bygget sitt styringsprosjekt, inngikk Arbeiderpartiet og Senterpartiet et forlik med regjeringspartiene om en ny og omfattende pensjonsreform. SV og Fremskrittspartiet var på helt forskjellig grunnlag motstandere av den reform som flertallet stilte seg bak. Revisjon av pensjonssystemet er et like omstridt som aktuelt spørsmål i mange europeiske land, og Norge er intet unntak. Det aktuelle forliket demonstrerte Arbeiderpartiets ønske om ikke å dra denne saken med seg inn i en mulig ny regjering. Det viste dessuten med all ønskelig tydelighet at de reelle motsetningene ofte ikke er dramatisk store i norsk politikk, og markerte igjen at det politiske sentrum er stort i Norge.

Regjeringspartienes – Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre – strategi var tydelig todelt: På den ene siden viste man frem et veldrevet land med en usedvanlig god økonomi. Den andre siden var å skremme velgerne med at et regjeringsskifte vill utløse et rødgrønt kaos. De rødgrønne partiene ble vekselvis døpt ”kaoskameratene” og ”sosialistene”, uttrykk det var meningen skulle skape kontrast til den økonomiske stabilitet og vekst den sittende regjering med en viss rett hevdet kjennetegnet deres styringsperiode.

Derfor ble uenighet og politiske sprik mellom de rødgrønne partiene et stadig oftere tilbakevendende tema i den politiske debatt. Hensikten var også å underminere det Arbeiderpartiets statsministerkandidat; Jens Stoltenberg, brukte som hovedargument for en ny regjeringsdannelse – nemlig muligheten for at Norge for første gang siden 1985 kunne få en flertallsregjering med den forutsigelighet det innebærer. Et av hovedproblemene i norsk politikk de siste tyve årene har jo nettopp vært at de ulike regjeringene har søkt støtte i Stortinget fra sak til sak. I et kortere perspektiv har oljerikdom og tverrpolitisk konsensus gjort at det stort sett har gått greit, men i et lengre perspektiv har denne situasjonen ført til at politikken har mistet et element av langsiktighet. Det har vist seg vanskelig å få gjennomført nødvendige, men upopulære reformer, og i perioder har det også vært tendens til såkalt ”stortingsregjereri” – altså at nasjonalforsamlingen i altfor stor grad blander seg inn i det som bør være en regjerings maktområde.

Kjell Magne Bondeviks trepartiregjering søkte støtte fra sak til sak i Stortinget, der Fremskrittspartiet i tre av fire år sørget for at statsbudsjettet fikk flertall i Stortinget. Det var da også Fremskrittspartiet som i 2001 sørget for at det ble en sentrumregjering. Men forholdet mellom denne regjeringen og Fremskrittspartiet bar like mye preg av strid som av samarbeid, og blant Carl I. Hagens kjernetropper var det mulig å registrere økende frustrasjon over at partiet ble vurdert som uaktuelt som regjeringspartner – og også som formalisert samarbeidspartner.

Spesielt statsminister Kjell Magne Bondeviks avvisning av en slik mulighet var meget klar. Argumentasjonen gikk på at det var stor politisk uenighet mellom

regjeringspartiene og Fremskrittspartiet på helt sentrale områder, kombinert med det som ble fremstilt som en uryddig og lite tillitsbyggende politisk praksis.

Begrunnelsen er symptomatisk for den dyptgående mistillit det fortsatt er mellom Fremskrittspartiet og resten av det politiske miljøet – også på det som noe upresist kalles den borgerlige siden. På helt sentrale politikkområder skiller Fremskrittspartiet seg fra de andre partiene. Forholdet til innvandringspolitikk og den før omtalte handlingsregelen er bare to av mange viktige eksempler. Dessuten hevder de andre partilederne at Carl I. Hagen altfor ofte har forandret politisk kurs etter hvilken vei de folkelige vindene blåser. Partiet er da også i seg selv en slags regnbuekoalisjon av velgere med motstridende interesser, og fremstår i mange tilfeller som et minste felles multiplum for det som finnes av samfunnsprotest i oljelandet Norge.

Det er likevel verdt å merke seg at Fremskrittspartiet stadig oftere gir uttrykk for ambisjoner om å bygge et nærmere samarbeid med andre partier med sikte på en gang i fremtiden å danne regjering. Dette har kommet klart til uttrykk på de siste landsmøtene, sammen med et anslag av politisk bitterhet over at partiet så konsekvent avvises som potensiell regjeringspartner.

Dette er en viktig del av bakgrunnen for at partileder Carl I. Hagen på sin avsluttende pressekonferanse for sommerferien i 2005 gikk meget klart ut og sa at Fremskrittspartiet ikke ville støtte en ny regjering ledet av Kjell Magne Bondevik. Partiet ønsket en fortsatt borgerlig regjering, men ville altså under ingen omstendigheter utgjøre det parlamentariske grunnlaget for en tredje Bondevik-regjering. Statsministeren måtte skiftes ut. Det var et alternativ partilederne i Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre blankt avviste. Det har da heller aldri tidligere skjedd i norsk politikk at det nærmest fremsettes et slags personlig mistillitsforslag til den sittende statsminister, mens forslagstilleren altså gjerne så at selve regjeringskonstellasjonen fortsatte.

Fremskrittspartiet skal skifte partileder i 2006, og flere analytikere antydet at Carl I. Hagen her la en strategi for sin etterfølger – Siv Jensen. En strategi som gikk ut på å bli kvitt den person Hagen betraktet som den største hindringen for en eller annen form for organisert borgerlig samarbeid der også Fremskrittspartiet deltar, altså Kjell Magne Bondevik. En kalkulert risiko var selvsagt at det kunne føre til et mellomspill med en ny mindretallsregjering fra Arbeiderpartiet, men at maktlysten på borgerlig side nok ville føre Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre tilbake til regjeringkontorene i løpet av fireårsperioden. Og da med større samarbeidsvilje overfor Fremskrittspartiet.

Valgresultat

Ingen kan vite hva som ville skjedd om valgresultatet hadde blitt slik at det ga grunnlag for at den sittende regjering fortsatte. Før valget var da også meningene delte om Carl I. Hagen virkelig ville ryddet veien for en regjering utgått

fra norsk politikks venstreside. Sikkert er det imidlertid at det dramatiske utspillet preget store deler av valgkampen. Etter dette ble det praktisk talt umulig for de tre regjeringspartiene å bruke argumentet om at kaos ventet etter et regjeringsskifte.

Argumentet ble effektivt snudd ved at de politiske utfordrerne pekte på den mildt sagt uklare situasjonen Hagens utspill hadde skapt.

Slik fikk det nok også betydning for selve valgresultatet. Et valgresultat som også markerte en avskjed med en av de meste markante norske politikere gjennom tre tiår, Kjell Magne Bondevik. Bondevik hadde frasagt seg gjenvalg til Stortinget, men var altså villig til å fortsette som regjeringssjef. Den muligheten fikk han ikke.

Valget gav et rødgrønt stortingsflertall. Arbeiderpartiet gjorde et meget godt valg i forhold til katastrofevalget i 2001 (32,7 prosent, en fremgang på 8,5 prosent). Senterpartiet hevdet seg brukbart (6,5 prosent, pluss 0,9 i forhold til 2001-valget) mens Sosialistisk Venstreparti gjorde et markert dårligere valg enn forventet (8,8 prosent, en tilbakegang på 3,7 prosent). I valgkampen hadde SV store problemer med at deres programfestede politikk ble holdt opp mot det som realistisk lot seg gjennomføre i samarbeid med de to samarbeidspartners. Problematisk var det nok også for et parti som gjennom hele sin historie har dyrket en nokså fri opposisjonstilværelse, nå å fremstå som et såkalt ansvarlig regjeringsparti. Dessuten fant nok en god del frafalne Arbeiderpartivelgerne veien tilbake dit som følge av det som ble oppfattet som en slutt på sosialdemokratiets påståtte høyredreining – noe samarbeidet med SV borget for.

Høyre gjorde et elendig valg (14,1 prosent, en tilbakegang fra 2001-valget på 7,1 prosent). Resultatet er det dårligste i partiets moderne historie, og lå på nivå med katastrofevalget for åtte år siden da de konservative bare fikk 14,3 prosent av stemmene. Også Kristelig Folkeparti måtte konstatere at mange av 2001-velgerne forlot partiet, 6,8 prosents oppslutning representerte en tilbakegang på hele 5,2 prosent. Det eneste av de siste fire års regjeringspartier som hadde grunn til å juble valgnatten var Venstre, som igjen kom over sperregrensen på fire prosent (4,5 prosent, en fremgang på 0,6) – med de mandatgevinster det innebærer.

Men ved enda et valg ser vi et fenomen som har gått igjen ved norske stortingsvalg: Regjeringspartiet/ene taper, mens opposisjonen gjør det godt.

Dette er ikke et særnorsk trekk, det spesielle ligger i at det skjer i en situasjon der norsk økonomi er i usedvanlig god forfatning. Noe av dette kan tilskrives en nøktern økonomisk politikk, men viktigere er selvsagt en petroleumsøkonomi der en konstant høy oljepris styrker statsfinansene. Utvinningsaktiviteten på norsk sokkel har vært økende over flere år, og forsterker dette bildet.

De siste tre årene har dette vært kombinert med en meget lav rente, og en nesten ikke-eksisterende inflasjon. De siste månedene har det vært en viss økning i Norges Banks styringsrente, men likevel er den på et historisk lavt nivå. Debatten i Norge har mer gått på om den lave renten stimulerer låneopptak som den enkelte ikke kan betjene dersom vi får en signifikant økning av rentene.

Men det er interessant å merke seg at når utenlandske aviser beskriver Norge i valg, ja, så påpekes nettopp forventningsgapet som ser ut til å vokse frem mellom velgerfolket og enhver regjering som styrer en meget rik nasjon med en velordnet økonomi.

For også 2005-valget var et slags protestvalg. Ikke fordi det ble regjeringsskifte, men fordi Fremskrittspartiet gjorde et brakvalg som førte det frem til Stortingets desidert største opposisjonsparti (22,1 prosent, en fremgang på hele 7,5 prosent fra 2001-valget). Igjen maktet Fremskrittspartiet å utgjøre et klart alternativ til det som noe upresist benevnes som de etablerte partiene. Og igjen er hovedforklaringen både den kontrast mange opplever mellom en enorm statlig oljerikdom og de mange uløste oppgavene, og det alternativ Fremskrittspartiet utgjør i innvandringspolitikken.

Soria Moria-erklæringen

De tre rødgrønne partiene utarbeidet i løpet av tre hektiske uker etter valget Soria Moria-erklæringen – et dokument som danner det politiske grunnlaget for den nye regjeringen. Dokumentet var preget av mye godt politisk håndverk, samtidig som det med rette ble påpekt at flere av de viktigste stridsspørsmålene ikke fant sin løsning på konferansesentret Soria Moria i Oslos skogkledde utkant. Det gjaldt for eksempel en for Norge meget stor sak som oljeboring i Barentshavet, der verneinteressene i SV står steilt mot oljeinteressene i Arbeiderpartiet.

17.oktober tok den nye regjeringen over, og for andre gang ble Jens Stoltenberg landets statsminister. Denne gang som leder av et historisk samarbeidsprosjekt. Få måneder etterpå er det for tidlig å felle noen dom over den nye regjeringen. Noe overraskende har det dukket opp en rekke saker som har skapt mye støy rundt den. Overraskende fordi flere av sakene ikke i seg selv er så viktige, men ble det fordi håndteringen av dem har vært svak.

SV har fått hardest kritikk og størst negativ oppmerksomhet. Den mest logiske grunnen til dette er at partiet med jevne mellomrom konfronteres med uttalelser, forslag og politisk praksis fra partiets lange og ofte så sorgløse opposisjonstilværelse. Selvfølgelig gjelder dette saker og standpunkter som står i kontrast til hva partiet kan stå for som regjeringsparti. Dette har skapt et visst troverdighetsproblem for SV, og partiledelsen legger da heller ikke skjul på at dette trykket har vært problematisk. Også fordi det setter et mye skarpe-

re søkelys på der partiet kommer til kort enn på de sakene SV får gjennomslag for i regjeringen.

Det har stormet rundt flere av SVs statsråder, og både kunnskapsminister Øystein Djupedal og miljøvernminister Helen Bjørnøy har fått merke at det er krevende å gå fra opposisjon til posisjon. Likevel var det den mest rutinerte av alle SVs politikere, leder og finansminister Kristin Halvorsen, som kom i sentrum for den mest oppsiktsvekkende av sakene.

Kristin Halvorsen fikk mye ros for sin debut som finansminister, selv om det ble påpekt at hun nå med glød forsvarte følgene av en skattereform SV i sin tid var motstander av. Bråk ble det imidlertid da hun i et avisintervju frontet SVs planlagte kampanje for å få forbrukerne til å boikotte israelske varer. Da ble rollene som partileder og fremtredende regjeringsmedlem blandet sammen på en måte som kunne skape et forvirrende inntrykk av hva som er gjeldende norsk utenrikspolitikk.

Kristin Halvorsen tok offentlig selvkritikk. Tross dette skrev utenriksminister Jonas Gahr Støre brev både til sin israelske og amerikanske kollega der han presiserte at finansministerens uttalelser om forbrukerboikott ikke hadde noen sammenheng med den norske regjeringens politikk. Et slikt brev er unikt i norsk politisk historie: Det har aldri skjedd før at en utenriksminister har skrevet brev til kolleger i andre land der det tas avstand fra uttalelser fra et annet navngitt regjeringsmedlem. Dette brevet ble av flere sentrale kommentatorer karakterisert som en ydmykelse av SV-lederen.

Utenriksminister Jonas Gahr Støre har for øvrig på bemerkelsesverdig kort tid stått frem som Stoltenberg-regjeringens mest profilerte og populære medlem, uten at det har sammenheng med denne saken.

Tross både brevepisoden og andre stridssaker har det så langt ikke vært noen tegn til alvorlige gnisninger mellom de tre regjeringspartiene. De tre partilederne har gjentatte ganger vist at de har tillit til hverandre, noe som også er tvingende nødvendig for å gjennomføre hele det rødgrønne regjeringsprosjektet.

Den politiske situasjonen i Norge bærer preg av at vi nylig har fått flertallsregjering. Det politiske spillet er ikke lenger dominerende i omtalen av det som skjer på Stortinget. Til erstatning er trykket mot regjeringsmedlemmene minst like kraftig som tidligere. Men det ville jo vært nærmest naturstridig dersom det allerede nå var grunnlag for å snakke om styringsslitasje. Det er det definitivt ikke, selv om det spekuleres i hva som på sikt vil skje innad i SV dersom ikke regjeringsdeltagelsen gir tydelige gevinster i form av ny politikk og flere velgere.

Også opposisjonen famler. De tre tidligere regjeringspartiene – og spesielt Høyre – har vist tegn på maktabstinens, og trenger tid til å forme en ny opposisjonsrolle.

Partiet er inne i en periode med selvransakelse, der ikke minst et vanskelig

tema er hvordan man på lang sikt skal forholde seg til Fremskrittspartiet.

I det hele tatt er det nok riktig å konkludere at norsk politikk er i støpeskjeen. Både i regjering og opposisjon skapte valgresultatet nye konstellasjoner. Det vil ta tid før vi kan se hvordan disse utvikler seg.

ANDERS WETTERGREN

VALUPPTAKT MED BORGERLIG OFFENSIV

Sverige 2005

År 2005 blev ett gynnsamt år för den politiska oppositionen i Sverige. Det samarbete som inleddes under 2004 fördjupades och opinionsstödet för den borgerliga alliansen stärktes. Samtidigt kämpade regeringen i motvind under ett år som började och slutade i flodvågskatastrofens tecken.

Trots en gynnsam utveckling av ekonomin och statsfinanserna plågades Sverige av fortsatt hög och stigande arbetslöshet. Antalet personer utanför arbetsmarknaden förblir därmed det stora ekonomiska problemet och detta kommer att prägla den fortsatta debatten inför valet i september 2006.

Artikelförfattaren Anders Wettergren är fil dr i statskunskap och har varit andreredaktör på Göteborgs-Posten.

Året började och slutade med efterdyningar från tsunamikatastrofen Annandag jul 2004 då omkring 500 svenskar omkom. Några dagar efter katastrofen började regeringens insatser, eller snarare brist på insatser, ifrågasättas. Kritiken var hård mot regeringen för att det tog tid innan hjälpinsatser sattes in. Den riktades mot statsminister Göran Persson och statsrådsberedningen för den bristfälliga krisberedskapen, men också mot utrikesminister Laila Freivalds, bland annat därför att hon valde att gå på teater på annandagskvällen i stället för att uppsöka departementet. Även om man kan diskutera en del av kritiken mot det som gjordes och inte gjordes i kanslihuset under de första dygnen efter katastrofen, verkar dock kunskapen i statsrådsberedningen och UD om innebörden av begreppen tsunami och Richterskala var något begränsad.

Regeringen tillgodosåg under visst motstånd kravet på en kommission som skulle undersöka hur regeringen skött katastrofhanteringen och hur krisberedskapen fungerade i departementen och i statsrådsberedningen. Kommissionen kom att ledas av hovrättspresidenten Johan Hirschfeldt.

I december lade kommissionen fram en rapport som var ovanligt frän i sin kritik. Den konstaterade att krisberedskapen var dålig och att ingenting gjorts åt frågan i kanslihuset trots att flera utredningar presenterat konkreta förslag. Men framför allt pekade kommissionen ut enskilda statsråd och tjänstemän för

olika missgrepp eller underlåtenheter. Detta var något nytt i sammanhang som dessa. Utredningar och kommissioner av det här slaget brukar inte vara så precisa i sin kritik av enskilda personer. Det är möjligt att Hirschfeldts kommission kommer att bilda skola för andra utredningar av liknande slag och markera övergången till ett mera personligt politiskt ansvar.

Det tyngsta ansvaret placerade kommissionen hos Göran Persson, som inte sett till att krisberedskapen fungerade som den skulle. Det förslag till krisorganisation som statsministern presenterat några dagar innan kommissionen lade fram sin rapport, fick underkänt av kommissionen.

Tsunamiutredningens rapport resulterade snabbt i en debatt om misstroendeomröstning mot Göran Persson och Laila Freivalds. Den borgerliga oppositionen backade först från kravet på en omröstning riktad mot Göran Persson med motiveringen att den inte skulle gå igenom i riksdagen; för en misstroendeförklaring krävs att mer än hälften av antalet ledamöter röstar för ett misstroende. Det hade för övrigt inte varit första gången som riksdagen genomfört en misstroendeomröstning utan att denna haft en chans att samla tillräckligt antal ledamöter. Det var uppenbart att den borgerliga oppositionen ville invänta ett gynnsammare tillfälle för att få igenom en misstroendeförklaring.

Eftersom även miljöpartiet var starkt kritiskt mot Laila Freivalds sätt att hantera katastrofen gjordes försök att åtminstone få till stånd en omröstning riktad mot henne. Men miljöpartiet krävde att katastroffrågan först skulle behandlas i konstitutionsutskottet. Om utskottet riktade hård kritik mot Freivalds kunde miljöpartiet tänka sig att rösta för ett misstroende, förklarade språkröret Peter Eriksson.

Därmed sköts även den omröstningen på framtiden. Flodvågskatastrofens efterdyningar fortsatte emellertid in i valåret 2006 med offentliga utfrågningar i konstitutionsutskottet av fem statsråd och sju högre tjänstemän, däribland Göran Perssons närmaste man Lars Danielsson och kabinettssekreteraren i UD Hans Dahlgren – mellan dem hade försiggått en något märklig diskussion om huruvida de talat i telefon tre gånger på Annandagen med varandra eller inte.

Fördjupat borgerligt samarbete

Kännetecknande för politiken under året var annars uppladdningen inför valet i september 2006. Den förlovning mellan de borgerliga partierna som eklaterades hos centerledaren Maud Olofsson i Högfors i slutet av sommaren 2004 ledde till ett fortsatt och fördjupat samarbete mellan de fyra partierna – moderaterna, folkpartiet, centerpartiet och kristdemokraterna.

Ett antal gemensamma arbetsgrupper skulle svetsa samman partiernas ståndpunkter på viktiga politikområden. Partiledarna träffades informellt men även mera formellt och publikt. Bland annat gjorde de tillsammans en uppmärksammas tågresa till Göteborg. Uppföljningen med en motsvarande resa

till Malmö i slutet av året blev inte lika uppmärksam. Mötet hos Maud Olofsson fick en pendang i en sensommarträff mellan Fredrik Reinfeldt, Lars Leijonborg och Maud Olofsson hos kd-ledaren Göran Hägglund i småländska Bankeryd. Den uppmärksammade träffen föregicks av ett lätt animerat meningsutbyte mellan folkpartiet och moderaterna.

Inför mötet hade Fredrik Reinfeldt presenterat en lista med en rad förslag, bland annat en sänkning av sjukersättningen för att finansiera skattesänkningarna. Det förslaget godtog inte folkpartiet. Bankerydsmötet slutade inte helt överraskande i en kompromiss. Bland annat kunde partierna enas om flera skattesänkningar, framför allt en sänkning av inkomstskatten för låg- och medelinkomstagare. Även finansieringen var de överens om och därmed lade de grunden för en gemensam motion i anslutning till regeringens budget.

Desto svårare blev det emellertid för alliansen att hamna rätt, när läget blev skarpt i misstroendebatten efter flodvågskommissionens rapport. De fyra partierna hade först olika uppfattningar om kravet på en misstroendeomröstning. Centern var pådrivande men partierna enades om att avvakta. Det dröjde emellertid inte många dagar innan centern förklarade att partiet sökte få stöd i riksdagen för ett misstroende mot Laila Freivalds. De andra partierna höjde tonläget mot centern och när Maud Olofsson återkom efter en längre semesterresa återställdes den borgerliga ordningen.

Med opinionsvinden i ryggen

Samarbetet mellan de borgerliga partierna fick kraftigt genomslag i väljarnas politiska inställning till partierna. I början av året visade opinionsmätningarna att ställningen var ganska jämn mellan regeringen och de båda samarbetspartierna, vänsterpartiet och miljöpartiet, å ena sidan och den borgerliga alliansen å den andra. I slutet av året hade den borgerliga alliansen ett försprång på uppemot tio procentenheter enligt några opinionsinstitut.

Det var i första hand moderaterna som ökade sitt väljarstöd kraftigt till omkring 30 procent. Intressant är att detta inträffade utan att egentligen gå ut över de tre övriga borgerliga partierna. Normalt brukar ju den enes död vara den andres bröd när borgerliga väljare hoppar från det ena partiet till det andra. Under senare hälften av 2005 förlorade emellertid folkpartiet några procentenheter. Det är dock osäkert om detta var en följd av det borgerliga samarbetet eller en fortsättning av en nedgång som kunde skönjas tidigare.

För samarbetet i alliansen var det naturligtvis välkommet att folkpartiet, centerpartiet och kristdemokraterna påverkades så lite eller inte alls av moderaternas opinionsframgångar. Det fanns därmed ingen grogrund i de djupa partileden för missnöje och för att bryta samarbetet. Samtidigt kunde de tre partierna ändå ha anledning att oroas över att de inte fick någon del av det förstärkta väljarstödet för alliansen.

Att flera oppositionspartier inleder ett fördjupat samarbete på detta sätt är unikt i svensk politisk historia. Det lär även ha få motsvarigheter i utlandet. Den första responsen från väljarna var alltså positiv. Det återstår emellertid att se vilket stöd som finns på valdagen.

Tre eller tio?

Spekulationerna om valutgången i september kompliceras av att flera partier under året legat farligt nära spärren på fyra procent i riksdagsvalet. För såväl miljöpartiet som kristdemokraterna har det handlat om tiondelar av procent.

Vänsterpartiets stöd i väljarkåren fortsatte också att försvagas. De gamla motsättningarna mellan traditionalister och förnyare fick ökat spelrum. Motsättningarna mellan dem skärptes. Detta tog sig bland annat uttryck i bildandet av *Vägval vänster* – en oppositionell gruppering i partiet där den förre vice ordföranden Johan Lönnroth var en av de tongivande.

Det fördes även diskussioner om att starta ett nytt parti, samtidigt som vänsterpartiet drabbades av flera uppmärksammade avhopp. Läget förbättrades inte av att partiledaren Lars Ohly förklarade att han inte längre skulle kalla sig kommunist; en beteckning som han tidigare försvarat med att den gav upphov till många intressanta samtal. Det hade uppenbarligen blivit lite för mycket av intressanta samtal.

Även centerpartiet hamnade i några mätningar under året inte så långt från riksdagsspärren. Det skulle därför inte krävas så stora skiftningar i väljarnas partisympatier för att riksdagen efter valet skulle bestå av tre partier i stället för sju.

Ett tag såg det emellertid ut som om antalet partier skulle kunna bli fler. Tre nya partier föddes under året – fast i ett fall, Junilistan, kanske man snarare ska tala om pånyttfödelse.

Styrka av framgångarna i valet till EU-parlamentet, där Junilistan blev tredje största parti, beslutade partiet att även ställa upp i riksdagsvalet. Partiledaren Nils Lundgren toppade valsedel. Han var efter ett år i Bryssel redo att lämna sin plats i EU-parlamentet men förklarade diplomatiskt att väljarna fick avgöra var de ville ha honom.

Vänsterpartiets tidigare ledare Gudrun Schyman gjorde come back som partiledare. Hon hade behållit sin riksdagsplats efter avhoppet från vänsterpartiet i slutet av 2004. Den platsen blev hennes bas som ledare för det nybildade Feministiskt initiativ, Fi. Partiet plågades dock av interna motsättningar i ledningen och av ett par uppmärksammade avhopp från styrelsen. Det till synes ganska starka opinionsstödet vittrade bort under året. Samma öde drabbade Junilistan. Det tredje nystartade partiet, Sjukvårdspartiet, fick inte ens en liten smekmånad med opinionen. I slutet av året föreföll inte något av de tre nya partierna vara ens i närheten av en riksdagsplats.

Bromsad offensiv

Regeringen och det socialdemokratiska partiet fick få chanser till en ordentlig uppladdning inför valet 2006. Debatten kring hanteringen av tsunamikrisen i början och i slutet av året var inte enda anledningen till att underlaget sviktade för försöken till valavstamp.

Avslöjanden av fusk med bidrag och medlemsantal i ungdomsförbundet, SSU, smetade av sig på moderpartiet. Från flera distrikt kom uppgifter om friserade medlemssiffror som låg till grund för de bidrag förbundet fått. I april tvingades SSU-ordföranden Ardalán Shekarabi avgå bland annat till följd av den hårda kritiken mot förbundet.

Ungefär samtidigt fick Göran Persson partifolket att kippa efter andan och oppositionen att vädra morgonluft. Han tänkte högt och offentligt om sin framtid, dock utan att precisera sig. Men följden blev omedelbara spekulationer i efterträdarfrågan och diskussioner om hur pigg statsministern egentligen var på att fortsätta. Han omvaldes dock på partikongressen i november.

Om Göran Persson väljer att avgå relativt tidigt under den kommande mandatperioden på grund av en valförlust lär finansminister Per Nuder ligga närmast till som efterträdare. Han har lyfts fram av Persson. Han är också en av de få politiker som sitter i riksdagen av de personer som förekommit i spekulationerna om efterträdare. Varken LO-ordföranden Vanja Lundby-Wedin eller Margot Wallström är eller är på väg att bli riksdagsledamöter. Villkoren för en partiordförande utan säte i riksdagen i oppositionsställning skulle vara besvärliga.

Även i debatten om EU-fördraget hamnade regeringen på defensiven. Göran Persson tvingades hålla emot när samarbetspartierna begärde en folkomröstning om förslaget till EU-fördrag. Kraven var högljudda och svåra att bemöta, bland annat därför att flera av EU:s medlemsländer redan beslutat hålla folkomröstningar. Göran Persson ville inte ha en omröstning, bland annat därför att en sådan sannolikt skulle stärka miljöpartiet och vänsterpartiet. Debatten om konstitutionen hade snabbt glidit in i redan upplöjda fåror som mera hade sin grund i stämningar för eller emot EU än i utformningen av konstitutionen. En upphetsad debatt om den fackliga bojkotten mot ett lettiskt byggföretag vid ett skolbygge i Vaxholm förstärkte de EU-kritiska tongångarna även inom socialdemokratin. Statsministern räddades emellertid av gongongen när först fransmännen i maj och sedan holländarna röstade nej till fördraget. Därmed lades konstitutionsfrågan tills vidare på hyllan.

Kärva budgetförhandlingar

Efter ett långt sommaruppehåll hamnade regeringen ånyo i svårigheter när budgeten skulle läggas fast. Kravet på asyl för gömda flyktingar fördes in i budgetförhandlingarna av miljöpartiet och vänsterpartiet. Kravet stöddes även av tre av de borgerliga partierna.

Detta var bara en av frågorna där det kärvade i förhandlingarna. En annan handlade om alkoholskatten. Göran Persson hade under sommaren till slut satt ned foten i frågan om sänkt skatt på alkohol. De nya reglerna för privat resandeinförsel av alkohol hade i kombination med sänkta skatter i Danmark och Finland lett till en kraftig ökning av ”turistimporten” och en minskning av systembolagets försäljning. En utredning hade föreslagit sänkta skatter även i Sverige. Regeringen låg länge lågt, men så bestämde sig statsministern. En sänkning var nödvändig för att begränsa den illegala alkoholförsäljningen, argumenterade han. Både miljöpartiet och vänsterpartiet motsatte sig en sänkning.

Dag efter dag förmedlade medierna bilder av bistra budgetförhandlare beledsagade av uppgifter om allvarliga motsättningar och krisstämning. Ungefär samtidigt stirrade glatt leende borgerliga partiledare på möte i Bankeryd in i fotoagrafernas objektiv. Kontrasten var slående.

Det blev till slut en budget. Regeringen och stödpartierna nådde en kompromiss i asylfrågan och regeringen fick backa om spritskatten. Kritiken från oppositionen var visserligen begränsad. I båda frågorna var även alliansen splittrad. Men följden var ändå att regeringen åter hamnade på defensiven när den hade behövt uppträda offensivt.

Förbättrad ekonomi

Socialdemokraternas partikongress i slutet av året gav ändå partiet och regeringen möjlighet att bjuda på en liten expansion i den offentliga sektorn. Där gavs löften om en ny tandvårdsreform. Partiet var också berett till en satsning på de äldre och en förbättring av barnbidraget. Det vill säga klassisk socialdemokratisk politik när det ser ut att finnas pengar i statens kassakista. Denna första socialdemokratiska offensiv kom dock snabbt av sig när flodvågskommissionens rapport presenterades bara någon månad efter partikongressen.

Men pengar till offensiven fanns. I varje fall utvecklades statens budget gynnsammare än väntat. Prognoserna fick skrivas om flera gånger, något som senare föranledde en debatt med krav på bättre och säkrare prognoser som underlag för den politiska planeringen.

Den positiva utvecklingen av statens finanser var resultatet av ett ganska gynnsamt ekonomiskt år. Världsekonomin med USA och Kina som draglok hade gått bra. Detta gynnade naturligtvis Sverige med sitt stora beroende av världshandeln. Investeringarna ökade och det blev en uppgång även i bostadsbyggandet. Stockholmsbörsens index steg med över 30 procent och börsen nådde den högsta nivån under 2000-talet.

Trots den förhållandevis goda ekonomiska utvecklingen bestod problemen på arbetsmarknaden. Även om långtidssjukskrivningarna minskade utgjorde de en tung belastning på ekonomin. Förtidspensionärerna blev också fler.

Dock förblev arbetslösheten ett bekymmer. Även om den öppna arbetslös-

heten minskade vissa månader i jämförelse med motsvarande period ett år tidigare ökade antalet personer i arbetsmarknadsåtgärder. Slutresultatet blev att den samlade arbetslösheten fortsatte att öka. Det är socialdemokraternas kanske största problem och arbetslösheten lär därför bli den dominerande frågan inför det stundande valet.

ERIK ALLARDT

DEN NORDISKA SAMHÖRIGHETENS HISTORISKA FÖRANKRING

I politiska diskussioner tenderar det nordiska samarbetet att numera kommenteras blott och bart med utgångspunkt i dagens aktualiteter. I dagens Europa är det EU som representerar den politiska huvudarenan. Det är emellertid motiverat att starkt betona hur politiska strömningar och maktförhållanden kan betraktas och vid en noggrannare analys rentav bör ses utifrån olika tidsperspektiv.

Erik Allardt (f. 1925) blev professor i sociologi vid Helsingfors universitet 1958 och akademiker 1995. Han har bland annat givit ut *Social struktur och politisk aktivitet* (1956), *Samhällsstruktur och sociala spänningar* (1965) samt *Att ha, att älska, att vara. Om välfärd i Norden* (1975). 1995 utkom Erik Allardt med memoarboken *Bondtur och kulturchocker*.

Växlingar i nationernas maktpositioner

När man observerar de internationella maktförhållandena, slås man av hur starkt de växlar mellan olika tidsperioder. Kring sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talet var det England eller rättare sagt det brittiska imperiet som framstod som en dominerande maktfaktor, även om det förekom tävling och rivalitet om vilken nation som hade världsherravälde. Under 1900-talet uppstod politiskt ideologiska, men dock nationsförankrade makter, som gjorde anspråk på att vara internationellt bestämmande och inte minst på att representera den nya världen. Till dem hörde både det nationalsocialistiska Tyskland och det kommunistiska Sovjetunionen. Vardera försvann under 1900-talet inte bara politiskt utan också till stor del som livsåskådningsdefinierande makter. Det skedde till deras anhängares oerhörda överraskning och inte heller andra både utomstående och till dem negativt inställda kunde förutsäga deras fall och i synnerhet inte tidpunkten för deras nedgång och fall.

I Sovjet skedde sönderfallet under decennieskiftet mellan 1980- och 1990-talet så snabbt att så till sägandes bara charlataner kunde förutsäga Sovjetunionens upplösning. Under decennierna efter det andra världskriget försvann också det brittiska imperiets maktställning, även om det inte skedde med samma fart och dramatik som i Hitlers Tyskland och Sovjetunionen. Under

andra världskriget steg USA fram som den största internationella maktfaktorn och även om vissa kommentatorer förutspår den amerikanska maktens snara fall, kan man säga att ingen vet när det sker. Ändå är det knappast troligt att USA kan behålla sin maktställning under hela 2000-talet. I dagens värld är det ytterst osannolikt att stater eller interstatliga maktkonstellationer kan behålla sin maktställning i århundraden. Som en bikommentar och aforistisk förklaring kan man citera Lord Actons aforism från slutet av 1800-talet, "Power corrupts, and absolute power corrupts absolutely".

I dag är det påfallande hur starkt europeiska befolkningar och europeiska politiska ledare utgår från att EU i framtiden är den europeiska maktkonstellation som förblir dominerande. Det är för all del ingenting onaturligt och omoraliskt i detta. Det är så att säga naturligt att politiker försöker hålla sig till de aktuella strömningarna och föra sin politik så att man inom de olika nationerna kan utvinna det bästa ur dagens tendenser. Även om jag inte tycker att man direkt kan klandra dagens politiker för deras ensidigt dagsaktuella förankring, känner jag oro över att ingen analyserar vad som händer, när EU en gång faller ihop. Att detta någon gång sker är minsann sannolikt, men det är tyvärr omöjligt att säga om det sker efter tio eller femtio år och under vilka politiska konstellationer upplösningen eller den dominerande förändringen sker.

Det nordiska samarbetet – ett socio-kulturellt samhällsmönster

Det är kanske underligt att min framställning om Norden och nordiskt samarbete börjar med en allmän, delvis spekulativt formulerad skiss om utvecklingen av den internationella maktens konstellationer. Skälet är att även om nordismen och det nordiska samarbetet har sina politiska aspekter, bygger det nordiska samarbetet ingalunda huvudsakligen på den dagsaktuella politiken eller på vem och vilka nationer som i dagens läge utövar internationell makt. Sådan internationell politisk makt är som sagt starkt växlande och föränderlig, medan däremot samhällsmönster, som bygger på folkseder, kultur, religion och samhällsstruktur, har en helt annan varaktighet. Låt oss tala om socio-kulturella samhällsmönster. Medan de internationella maktkonstellationerna har en varaktighet, som kan räknas i decennier, har de socio-kulturella mönstren en varaktighet, som stundom kan räknas i millennier. När vi tänker på uttryck som västerländskhet, islam, judendomen, den kinesiska kulturen, buddhismen, hinduismen osv, av polyhistorn och sociologen Shmuel Eisenstadt sammanfattade i uttrycket "Axial Age Civilizations", talar vi om formationer som har en helt annan varaktighet än dagens maktkonstellationer. Nordismen och det nordiska samhällslivet har inte en lika stark historisk förankring som dessa grundläggande civilisationer, men Norden och det nordiska samarbetet representerar inte desto mindre ett socio-kulturellt mönster i motsats till EU, som är en av dagens aktualiteter skapad konstellation. I dagens läge förefaller

EU att vara en förnuftig och rimlig politisk innovation, men det är rimligt att betvivla att EU har den varaktighet som utmärker socio-kulturella samhällsmönster, för att inte tala om de s k "axial age"-civilisationerna.

De socio-kulturella samhällsmönstren har en styrka och varaktighet, som existerar och utövar inflytande även då den politiska makten bakom dem tillfälligtvis ligger i lägervall och inte starkt betonas i politiska deklarationer. Det nordiska har funnits i bakgrunden även under tider när det har varit inopportunt att hänvisa till Norden och nordiskt samarbete. Situationen under det kalla kriget och kanske särskilt Finlands position under det kalla kriget under 1900-talets andra hälft kan tjäna som exempel. Under slutet av 1960-talet var frågan om ett systematiskt nordiskt samarbete inom den ekonomiska politiken, under förkortningen Nordek, ett synnerligen aktuellt diskussionsämne och problem. Nordek kom dock inte till stånd av olika orsaker, av vilka den viktigaste utan tvivel var att Finland på grund av riskerna att stöta sig med Sovjetunionen fann det inopportunt att gå med i gemensamma nordiska statliga politiska och ekonomiska planer. Det sades ofta på den tiden att Finland kan fullt och helt delta i nordiskt kulturellt samarbete, men att Finland måste avhålla sig från statligt och politiskt nordiskt samarbete. Om man ser till effekterna av den tidens nordiska samgång, var konsekvenserna i högsta grad internationellt politiska.

Det socio-kulturella nordiska samhällsmönstret i Finlands existens var en klart bidragande faktor till att Finland inte utsattes för ett avgörande angrepp från Sovjetunionen och dessutom, att Norden och de nordiska länderna under det kalla kriget, under efterkrigstidens decennier, fick förbli ett av de fredligaste hörnen i hela världen. Det finns alltså goda grunder för att påstå att nordismen, det nordiska samarbetet och det nordiska socio-kulturella samhällsmönstret i själva verket hade definitiva politiska konsekvenser.

När man påstår att det nordiska samarbetet och Norden representerar ett socio-kulturellt samhällsmönster, som är mer bestående än aktuella politiskt konstruerade och kalkylerade europeiska maktkonstellationer, är det förstas viktigt att visa vad som är centralt i det nordiska socio-kulturella samhällsmönstret. Det finns som bekant också stora olikheter mellan de nordiska länderna, men de gemensamma dragen är påfallande och vid en jämförande analys specifikt olika dem som utmärker andra nationer och samhällsmönster. Det finns inflytelserika nordiska likheter i geografi, historia, religion och politik.

Norden, historiskt en europeisk periferi

Historiskt sett, under antiken och den tidiga medeltiden var Norden, området kring Östersjön och norr om Nordsjön, den mest perifera av Europas periferier. Också senare, trots en mycket snabb både ekonomisk, teknisk och andlig utveckling har de nordiska länderna utgjort en europeisk periferi. Det syns inte minst i att den nordiska politiska hållningen till EU har hört till de mest åter-

hållsamma. Det framgår tydligt av Sören Holmbergs systematiska jämförelser av opinionsbildningen i europeiska och nordiska länder. En av hans klart formulerade slutsater är att en mängd opinionsundersökningar, inklusive de s k Eurobarometer-studierna, visar hur de nordiska ländernas befolkningar är mer skeptiska till EU och försöken att fördjupa den europeiska integrationen än andra europeiska folk. De nordiska attityderna kan dock icke tolkas som utslag av en direkt negativ inställning till EU eller Europa. På basen av nästan otaliga attitydstudier kan man säga att den nordiska inställningen till den europeiska integrationen har varit, och fortfarande är, halvhjärtad.

Den geografi och natur människan upplever i barn- och ungdomsåren brukar starkt prägla hennes preferenser och vad hon upplever som naturliga kvaliteter. Den nordiska naturen är en gemenskaps- och identitetsformande faktor. Samtidigt är det klart att naturmiljöns identitetskapande faktorer i sin tur bidrar till inomnordiska olikheter i livsstil och lynne. Det är en stor skillnad mellan de danska öarna och Lappmarken, men i ett jämförande internationellt perspektiv finns det ändå vissa likheter i de nordiska ländernas natur. Från en jämförande synpunkt ligger de alla högt i norr, de genomgår betydande årstidsväxlingar mellan sommarljus och vintermörker, och deras kontakter har i hög grad gått över haven, via Östersjön, Kattegatt, Skagerack och Nordsjön.

Likheter i politik, värderingar och religion

Trots klara olikheter och framför allt olikheter i tiden för rikenas uppkomst finns det otvivelaktigt gemensamma egenskaper i de nordiska ländernas historiska utveckling. Ett viktigt gemensamt drag är att de nordiska länderna, Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige är typiska nationalstater. Det som betraktas som legitimt i dessa länder brukar ha en nationell förankring. En därtill betingande historisk likhet är att den socialt lägre stående befolkningen har haft en accepterad position, som historiskt har saknats i praktiskt taget alla andra europeiska länder. I inget av de nordiska länderna blev sålunda aristokratin och adeln tillräckligt starka för att kunna dominera samhälle och politik. I jämförelse med de kontinentala länderna i Väst- och Östeuropa var feodalsystemet svagt utvecklat i de nordiska länderna. I de nordiska länderna fick bönderna tidigt inte bara en viss politisk position men periodvis också ett politiskt inflytande. Den brittiske social- och ekonomihistorikern Francis Castles har betonat att den nordiska adelns svaga ställning var en av huvudbetingelserna för inte bara den nordiska socialdemokratien utan också för den nordiska välfärdsstaten.

Den kanske enhetligaste bakgrundsfaktorn till en gemensam nordisk identitet är religionen och den lutherska protestantismen. Den är nämligen i hög grad gemensam för de nordiska länderna. Det är för all del så att de nordiska länderna ifråga om kyrksamhet och personliga Guds-relationer hör till de mest

“hedniska” i Europa. Trots detta och kanske just därför har religionen i de nordiska länderna spelat en mycket stor roll för vissa rent världsliga förhållanden.

I Max Webers berömda analyser om sambandet mellan den protestantiska etiken och kapitalismens anda betonas särskilt betydelsen av den asketiska protestantismen såsom kalvinismen, metodismen, pietismen och baptismen. Dessa rörelser hävdade och införde, enligt Weber, sociala organisationsformer och etiska regler som skapade både motivation och legitimitet för kapitalismen och kapitalistiska ekonomiska tillvägagångssätt. Luthers och lutheranismens betydelse för kapitalismens uppkomst är inte alls lika påvisbar, men Max Weber analyserar och betonar också Luthers etiska föreställningar. Central hos Luther var kallelsetanken, den starkt positiva värderingen av pliktuppfyllelse i världsliga och vardagliga göromål. Betydelsefull i lutheranismen är också tron på boklig lärdom, läsning och läskunnighet. Pliktuppfyllelsen i vardagen, konkret rationalism vid lösningen av mänskliga problem och tron på ordets makt har varit centrala i den moral som predikats och omfattats i alla nordiska länder. Det är kanske också samma betoningar som gör att de nordiska länderna och nordbor ibland framstår som hyggliga, men tråkiga i omvärldens ögon. Den egenskapen är kanske bäst sammanfattad av Hans Zetterberg när han i en artikelrubrik talar om nordborna som “the rational humanitarians”.

Moderna tendenser till nordisk konvergens

När Reformationen kom till Norden var det inte bara en religiös innovation utan en rörelse som etablerade statens överhöghet. Också i dag är det tydligt att nationalstatens idé är starkare i protestantiska än i katolska länder. I de nordiska länderna är nationalismen knappast starkare än i sydeuropeiska, katolska länder, men däremot är tilliten till nationella lösningar mer grundmurad än på många andra håll, såsom påpekats av bl a Sverker Sörlin. Tendensen har varit mycket synlig i den debatt som förts om anslutningen till EU. I de nordiska länderna är praktiskt taget alla argument för en europeisk anslutning ekonomiska och utilitaristiska. En uppenbart positiv känsloladdning till förmån för en anslutning till den europeiska gemenskapen söker man förgäves efter. Situationen i Norge är kanske extrem, men den är också symptomatisk för nordiska inställningar.

När Norge efter en folkomröstning år 1972 förkastade en anslutning till det dåvarande EEC förenade sig praktiskt taget alla periferier till ett negativt ställningstagande i kamp mot både företagslivets och arbetarrörelsens ledning. De sistnämnda stod för de ekonomiska motiveringarna, medan det folkliga motståndet i stor utsträckning betonade andra slag av värden och målsättningar. Regionalt sett är läget i Norge i dag i stort sett detsamma som 1972. Det är nationens centrum, näringsliv och arbetarrörelsens ledning som stöder tanken på medlemskap i EU. Känslöstämningarna ifråga om Europa och den europeiska gemenskapen är helt annorlunda i Syd-Europa än i Norden.

Från samhällsvetenskaplig synpunkt är det påfallande hur de nordiska länderna i ett jämförande internationellt perspektiv uppvisar stora institutionella likheter.

Ett samhälles institutioner omfattar lagar, administrativa lösningar samt de regel- och handlingsystem, som gäller inom stora handlingsfärer såsom inom familjen, utbildningen, ekonomin, reglerna för rätt och orätt o s v. Institutionellt finns det stora likheter mellan de nordiska länderna. Alla nordiska länder har numera enkammarriksdagar. En central utgångspunkt är att de alla är parlamentariska demokratier. Det är majoritetsförhållandena i dessa folkvalda kammare som är utgångspunkten för regeringsbildningen.

Tendenserna till nordisk konvergens är uppenbara inom bl a två institutionella sfärer, som kan betraktas som särskilt moderna på grund av att deras samhälleliga betydelse har vuxit och rentav uppstått under de senaste hundra åren. Dessa är socialpolitiken och vetenskapen. Den nordiska välfärdsstaten, den nordiska modellen för en välfärdsstat med ett institutionellt utbyggt system för universell socialförsäkring och pensionsförmåner, utbyggdes under 1950- och 1960- talet. Det institutionella välfärdssystemet var i Danmark, Norge och Sverige i stort sett utformat kring år 1960. Finland kom något senare, men redan omkring 1965 hade man uppnått den allmänna nordiska nivån. Enligt Gösta Esping-Andersens analyser har de nordiska länderna tillämpat en *institutionell* modell med målsättningen att de sociala åtgärderna skall omfatta alla medborgare med tonvikten på att individens välfärd är ett kollektivt ansvar och att social välfärd inte kan uppnås bara genom marknadsmekanismer utan också med hjälp av samhällspolitiska åtgärder. Trots olikheter i detaljer har det i de nordiska länderna inom socialpolitiken existerat en institutionell modell som klart skiljer sig från den särskilt i USA tillämpade *marginella* modellen med dess inriktning på individer, som inte klarar sig själva och den på kontinenten existerande *korporatistiska* modellen med dess anknytning till arbetsmarknaden.

Som bekant finns det i dag ett påfallande förändringstryck mot den nordiska modellen. Förändringarna har trots allt varit små såsom har framgått vid jämförelser av inställningen till socialpolitik i de nordiska länderna. Den kanske största förändringen är att den entusiasm, som existerade när det nordiska välfärdssystemet etablerades, är borta.

Ett annat institutionellt område med ganska påfallande gemensamma lösningar utgörs av vetenskapen. Det finns nordiska olikheter, men de är små, så snart man börjar göra allmänna internationella jämförelser. Det framgick inte minst i det av Krister Ståhlberg ledda, av Nordiska ministerrådet initierade, forskningsprogrammet om Norden och Europa. Det finns olikheter i detaljer inom den nordiska forskningspolitiken, men vid en bred internationell jämförelse är de nordiska lösningarna i centrala avseenden lika varandra. En påfal-

lande informell egenskap i det nordiska systemet är att de olika nordiska länderna är centrala referenshelheter för varandra. När man vill bedöma hur långt man har kommit och fruktbarheten av olika lösningar gör man vanligen jämförelser med de andra nordiska länderna.

Norden som långsiktig trygghetsfaktor

I de nordiska länderna har det nordiska samarbetet under de senaste hundra åren utgjort en stark säkerhetsgaranti och också under hårda tider minskat utomstående makters försök att totalt dominera ländernas medborgarformer och livsstil. I Finland var efter andra världskriget det nordiska samarbetet en stark motkraft till tendenser från Sovjetunionen att försöka dominera finländskt samhällsliv och politik. Effekterna och motkrafterna var i hög grad inofficiella och existerade i vardagslivet och tankevärlden i Finland, även då den officiella politiska diskussionen mest rörde förhållandet till Sovjetunionen. Det nordiska samarbetet är viktigt inte minst för att det utgör en motvikt till andra mycket farligare allianser och förbindelser. En av de definitiva fördelarna av det nordiska samarbetet är att det utgör ett skydd, som små stater i Europas norra periferi kan gemensamt utveckla och bevara. Under andra världskriget och dess efterspel föll egentligen alla andra makter och konstellationer ihop utom Norden och det nordiska samarbetet. Norden är som sagt ett socio-kulturellt system, som är stabilare än dagsaktuella politiska maktkonstellationer. Därmed är inte sagt att det helt automatiskt kan överleva under tider då andra preferenser dominerar den politiska diskussionen. Inte minst för vår säkerhets skull är det utomordentligt viktigt att påminnas om det nordiska samarbetet, som visat sig kunna överleva under olika konjunktyter.

Det nordiska samarbetets och den nordiska förankringens värde kan dock knappast enbart reduceras till att det på sikt är vår viktigaste och t o m kanske enda utrikespolitiska säkerhetsgaranti. Avsikten med hänvisningarna till de nordiska likheterna i geografi, historia, religion och moderna institutioner var att betona att det finns en nordisk bakgrund i många centrala nationella byggestenar. Finland är väl det nordiska land, som mest skiljer sig från de övriga, men samtidigt är det ganska klart att Finland har mer gemensamma drag med det nordiska än med andra grupper av länder. De största olikheterna gäller majoritetsspråket. Finskan är som bekant inte ett nordiskt, utan ett fenno-ugriskt språk. Lingvister har dock betonat hur finskan och svenskan semantiskt, alltså ifråga om ordens betydelseinnehåll, är rentav förbluffande lika varandra. De internordiska olikheterna är i dag enligt min bedömning rentav en styrka och ett bevis på det fruktbara i det nordiska samarbetet. Olikheterna mellan de nordiska länderna är numera alltmer historiskt accepterade och inte egenheter, som man gör allt för att utradera.

NT-INTERVJUN

PÅ SPRÅKLIG RESA MED STINA EKBLAD

– När jag undervisar på Teaterhögskolan ber jag elever med utländsk härkomst läsa texter på sitt modersmål, berättar Stina Ekblad, Sveriges aktris framför andra, men också professor i textinterpretation och språklig gestaltning på Teaterhögskolan i Stockholm.

Effekten uteblir aldrig. När en människa läser eller talar sitt barndomsspråk – och låter orden flöda och dansa – de välkända och av minnen fyllda – sänks automatiskt rösten och starka känslor avslöjas för åhöraren.

Nordisk Tidskrifts medarbetare Susanne Nyman har mött Stina Ekblad i ett samtal om språk.

Vi sitter några våningar upp på Dramaten, i Stina Ekblads loge. Ett krypin, smalt som en båthytt, ett av många likadana i något som mest påminner om en studentkorridor. Men ljuden är andra. Någon tränar sin röst i skalor i grannrummet och en uppfordrande manlig stämma återkommer med regelbundna intervall ur den obligatoriska högtalaren och beordrar delar av husets medarbetare till scenen.

– Språket är starkare än blod, säger Stina Ekblad på sin karaktäristiska finlandssvenska och ser märkligt nog bekväm ut på den smala stol vid skrivbordet där hon sitter uppkrupen. Hon slänger en blick åt högtalaren vars röst blir påträngande i det smala rummet.

Framför sig har hon tänt ett stearinljus, en gest som antyder att här inne har vi vårt och resten av huset får hålla på med sitt. På väggarna är några vykort och ett par svartvita fotografier på hennes son, fasthäftade.

– Uppvuxen med ett minoritetsspråk som jag är, har jag aldrig sett på språk som något självklart och alltid existerande. Kanske uppstod min fascination för språk delvis därför. Ett språk kan vara hotat, men också något man kan bli hotad för, säger hon långsamt, men tillägger strax därpå att språk också för människor vidare, till nya marker.

Hennes egen bakgrund avslöjar just detta. Som femtonåring for Stina Ekblad från den österbottniska hembyn Solf med ortens ungdomsorkester för att delta i FDFs landsmusikstävne i Odense i Danmark. Och under de stunder som flickhänderna la ifrån sig klarinetten och marschmusiken tystnade bland de spelande scoutkåren så fastnade andra ljud i huvudet på den nyfikna och

egensinniga flickan.

– Danskan. Jag blev förälskad i språket, förklarar hon, sträcker på halsen och låter ett par typiskt danska gutturala uttryck ljuda ur munnen.

Ja, hon blev så förälskad i danskan att hon ett par år senare återkom för att studera vid en folkhögskola i närheten av Odense.

– Språket låg nära svenskan och ändå var det något helt annat, danskan hade en sådan mjukhet över sig. Tänk om jag hade rest till Frankrike med orkestern i stället, eller till Tyskland, vad hade hänt då...

Hon blev kvar i Danmark. Det var här hon fick sin skådespelarutbildning, det var här hon först stod på scenen. Stina Ekblad var sjutton år då hon kom och 28 år när hon lämnade Danmark. Och då for hon hem som en etablerad och firad skådespelerska.

– Under de åren gjorde jag det danska språket till mitt. När en människa behärskar att läsa ett annat språks poesi, hör klangerna och tonerna, då har hon verkligen gjort det språket till sitt. Så väl fanns danskan i mig. Det var som att få en guldstämpel i betyget. Men, trots detta kunde jag aldrig nå in till det allra innersta. Är man inte barnfödd med ett språk står man alltid en aning vid sidan av. Anledningen till att jag ville flytta hem igen var att mitt språk längtade hem. Jag längtade efter att kunna uttrycka mig fullödigt, jag längtade efter mitt modersmål.

Språket är kroppsligt för Stina Ekblad. Skådespeleri handlar mycket om att vara i språket, att ge det tyngd och dignitet. I modersmålet finns den tyngden automatiskt, och även en större frihet och vila, det ser hon tydligt i mötet med sina studenter. Tio veckor varje år håller hon i andrårselevernans skolning i textinterpretation och språklig gestaltning. Klasserna består av åtta till tio studenter. Eleverna får, en och en, metodiskt smaka på, spotta ur sig, bolla med och smeka fram, de ord som en gång skrevs ner av barden från Stratford on Avon. Shakespeare var en man som vägde varje ord på guldväg. Inget är där av en slump. Regin, relationerna, rytmen, humorn, poesin och drivet framåt. Allt gömmer sig i texten, konstaterar handledare Ekblad.

– Mina elever får själva välja en av de 152 sonetter som Shakespeare skrivit. Valet i sig berättar om vilka de är, var i livet de befinner sig, menar hon.

Sedan rör sig varje student i och runt Shakespeares ord, länge och med stor lyhördhet.

– Det gäller att hitta det fysiska bakom orden. Röst och kropp hör ihop. Rösten är det första jag lägger märke till hos en människa. Den säger så mycket.

På Teaterhögskolan i Stockholm arbetar Stina Ekblad i nära samarbete med mim-professor Stanislaw Brosowski och röstpedagogen Peter Teubner. Tillsammans skapar de en näringsrik jordmån för Sveriges blivande scenkonstnärer.

– Jag brukar påminna studenterna om att de ska framträda på scenen inte i fem år, utan kanske i 30 eller 40 år. Tillsammans slipar vi på den begåvning

var och en besitter.

Stina Ekblad skräms inte av det teatraliska hos Shakespeare. För henne har ordet teatralisk en positiv klang.

– På scenen ska det vara teatraliskt. Vi ska skapa det naturliga, men inte vara naturliga.

På sjuttioalet försvann en hel del barn ut med badvattnet från scenkonsten, menar Ekblad. Allt bröts upp och vändes upp och ner. I iveren att få bort det förstelnade slängdes en del som var bra.

– Fysisk teater var i fokus. Det vilda och akrobatiska.

Och då försvann röst- och språkbehandlingen, något som många yngre skådespelare alltså förlorat kontakten med.

– Teatern ska absolut användas till att riva ner murar, det säger jag till mina studenter, men då ska de också veta vilka murar de river, konstaterar hon krasst.

Stina Ekblad talar om vikten av att behärska högspråket. Det språk som är högre än vardagens.

– Där befinner vi oss när vi möter Shakespeare. Inte ett ”öh”, ”ba” eller ”ääh” finns med hos honom. Den skådespelare som möter stora klassiska verk måste få bort ord som är på modet just nu. Står du på scenen med Shakespeare är du i en annan tid, på en annan plats. Så är det bara. Jag är obarmhärtig i detta.

Denna obarmhärtighet kräver också korrekta uttal. Inga slöa Ö:n eller Ä:n. Djupa och fylliga ska de vara.

– Ingen tror på en Desdemona i slutscenen, då Othello stryper henne, om hon inte ordentligt yttrar: Låt mig be en böööön, säger Stina och förvandlas så plötsligt på stolen framför mig till den döende Desdemona att ljuslågan fladdrar till.

Stina Ekblad överraskar. Hon är gärna drastisk och har en humor som går rakt på sak. En befriande egenskap i många sammanhang, men det har hänt att människor har missuppfattat hennes barska uttalanden och inte sett glimten i ögat, som ligger där på lur bakom en personlighet som annars karaktäriseras av stark integritet, målinriktning och noggrannhet. Hon vet att sätta värde på sin begåvning och hon vet värdet av att bli synlig i någon annans ögon.

– En lärare har en oerhört viktig uppgift, det är att få eleverna att känna sig sedda.

Som barn till småbrukare på slätten runt Solf, hade hon en hård kamp att föra för sin begåvning.

– Om radion mot förmodan råkade spela klassisk musik eller opera, vreds den snabbt om till en annan kanal. Min konstnärliga ådra, mitt behov att skapa och uttrycka var det andra vuxna som såg. Jag hade lärare som uppmuntrade mitt spelande och skrivande.

Vi talar om vikten av att bli sedd som barn. Att varje barn förtjänar att bli sedd för den de är. Stina Ekblad berättar en episod av betydelse. Hon var elva-tolv år och befann sig på bussen på väg till sin mormor. Ombord var det bara hon och några få passagerare till.

– Jag minns att jag plockade upp ett äpple ur min väska. Alldeles i närheten av mig satt en kvinna och såg på mig. Då jag tog upp äpplet möttes våra ögon. Hennes blick sa: Jaha, du är en sån där flicka. Så intressant. Kvinnan öppnade därpå sin väska och tog upp ett äpple och bet av en tugga.

– Sedan satt vi där och åt på var sitt äpple. Utan att säga något till varandra.

Stina Ekblad är en flitigt anlitad uppläserska. Omtalad är hennes inläsning av Edith Södergrans dikter och för sju år sedan stod hon på en av Stockholms mindre teaterscener i ensamt majestät, kväll efter kväll och förkunnade Lukasevangeliet inför en hängiven publik. I julas hölls Nordisk Jul i Berwaldhallen i Stockholm och Ekblad läste nordiska julsagor, som varvades med jul-sånger framförda av 500 körsångare.

Hur hinner hon med att själv stå på scenen mellan uppdraget på Teaterhögskolan, filminspelningar och uppläsningar?

– Kursen för mina elever på Teaterhögskolan ser jag till att ha efter mina premiärer på Dramaten, förklarar hon.

Det går inte att kombinera arbetet som psykiskt och fysiskt närvarande lärare med perioder av intensiva repetitioner, däremot fungerar det bra då pjäsen är igång och hennes närvaro på Dramaten endast är förlagd till kvällstid.

Under åren i Sverige har Stina hunnit fundera på vad som präglar svenskars och finländares förhållningssätt till tillvaron.

– I Finland kan jag sakna svenskarnas intellektuella öppenhet och känsla för diplomati. Att se saker från olika håll. En annan god egenskap är att svenskarna värnar om att livet också är tilltalande och trevligt, att en vit lögn ibland gör det lättare att leva, summerar hon.

Baksidan är att det finns en viss konflikträdsla på denna sida Östersjön, att svensken också överlag är mer gnällig och att vi har en skräck för att ta konsekvenser, menar hon.

Trots att Stina Ekblad kan längta efter slättlandet i Solf, efter de stora snödrivorna på vintern, efter spovarnas och lärkornas läten på våren, efter det speciella ljuset i hembygden, så har det blivit fler resor till grannlandet Norge än hem till Finland de senaste åren. I Oslo har hon framfört Södergrans poesi tillsammans med musiker, en konstellation som Stina Ekblad trivs med och i somras tillbringade hon en tid i Lillesand i samband med inspelningarna av ”En udødelig mann – historien om Henrik Ibsens unge år”, i vilken Ekblad gör rollen som Georgiana Crawford, Ibsens litterärt intresserade väninna, under hans tid i Grimstad.

– Men jag ser till att hålla österbottniskan i trim, säger hon. Jag ringer ofta

till mina systrar i Finland och dessutom finns det ett helt gäng med finlands-svenskar från Österbotten i Stockholm. Vi stöter på varandra då och då och passar då på att räta ut tungorna ordentligt.

Susanne Nyman

FAKTA OM STINA EKBLAD

Uppvuxen i finländska Österbotten nära Vasa, utbildad vid Odense teaters elevskola 1972-75. På 80-talet flyttade hon till Stockholm och verkade på Stockholms Stadsteater i bland annat flera stora Shakespeareuppsättningar. Till Dramaten kom hon 1987 och gjorde succé som Tintomara i Almqvists "Drottningens juvelsmycke", därefter har hon spelat de kvinnliga huvudrollerna i bland andra klassiker som "Medea", "Fadren" och "Mor Courage".

I filmer har vi sett henne i Bergmans "Fanny och Alexander", som den ensamstående och utnyttjade modern i Bo Widerbergs filmatisering av "Ormens väg på Hälleberget". En helt annan mammaroll gjorde hon i filmatiseringen av Jonas Gardells "Pensionat Oskar" i regi av Susanne Bier, 2003 spelade hon en av stjärnorna i Colin Nutleys film "Gossip". Just nu är hon aktuell i den danska TV-serien "Krönikan". Dessutom är hon ofta anlitad som recitator. Sedan 2002 är Ekblad professor i textinterpretation och språklig gestaltning på Teaterhögskolan i Stockholm. Stina Ekblad är gift och har en 14-årig son.

FÖR EGEN RÄKNING

NY STRUKTUR PÅ DET NORDISKA SAMARBETET

Björn von Sydow disputerade 1978 vid Linköpings universitet på avhandlingen *Kan vi lita på politikerna? Offentlig och intern politik i socialdemokratins ledning 1955–60*. Han blev därefter docent i statskunskap och prefekt vid Institutionen för socialt arbete vid Socialhögskolan i Stockholm.

Ledamot av riksdagen för socialdemokraterna blev Björn von Sydow 1994. 1996 blev han först handelsminister och sedan försvarsminister i den av Göran Persson ledda s-regeringen. Efter sex år som statsråd blev Björn von Sydow talman i Sveriges riksdag hösten 2002.

I artikeln ger talman von Sydow sin syn på det internationella parlamentariska samarbetet i allmänhet och den nordiska parlamentariska samverkan inom ramen för Nordiska rådet i synnerhet.

Nordiska rådet har sedan bildandet 1952 varit en grundpelare i det nordiska samarbetet. Det har tagit initiativ i viktiga nordiska samarbetsfrågor och har fungerat som rådgivande och kontrollerande organ i frågor som rör samverkan mellan de nordiska länderna. En viktig funktion är kontrollen av att regeringarna lever upp till besluten om nordiskt samarbete.

Nordiska rådet har spelat en viktig roll för den nordiska integrationen med allt vad den inneburit av passfrihet, integration av våra arbetsmarknader, kulturutbyte etcetera. Och det är delvis tack vare Nordiska rådet som den nordiska gemenskapen vilar på en stabil grund, trots att vi valt olika vägar i det europeiska samarbetet och beträffande försvarspolitiken. Medborgarna i de nordiska länderna vill se ett fortsatt tätt nordiskt samarbete.

Under de senaste åren har dock frågan om en reformering av Nordiska rådet, liksom regeringarnas samarbetsorgan Nordiska ministerrådet, kommit upp på dagordningen. När det gäller Nordiska rådet är bakgrunden följande:

De senaste 10-15 åren har vi parlamentariker blivit alltmer aktiva i internationella frågor, vilket naturligtvis mycket hänger samman med Europas nya politiska karta. Antalet interparlamentariska församlingar, parlamentariska konferenser och andra samarbetsfora har vuxit, inte minst i norra Europa. Vid sidan av Nordiska rådet finns Baltiska församlingen, parlamentariska Östersjökonferensen, Arktiska parlamentarikerkonferensen och Västnordiska rådet. Vi har parlamentariska församlingar knutna till exempelvis Nato, Europa-

rådet, OSSE (Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa) och VEU (Västeuropeiska unionen). Därtill kommer det allt tätare samarbetet mellan de nationella parlamenten inom EU.

Även för oss talmän har det internationella arbetet vuxit i omfattning. Jag vill särskilt nämna NB8-gruppen, som består av talmännen i de fem nordiska och tre baltiska länderna. Vi träffas nu regelbundet och har initierat en del gemensamma projekt mellan våra parlament, bl.a. demokratifrämjande åtgärder i Ukraina och Georgien. Överläggningar mellan utskotten sker också alltmer.

Jag bejaktar riksdagens internationalisering. Riksdagen och de politiska partierna får inte bli akterseglade i globaliseringen, utan måste aktivt bygga nätverk och vara på plats där vår tids stora frågor diskuteras. Det är kanske särskilt viktigt för de partier som befinner sig i oppositionsställning på hemmaplan. Detta är i grunden en demokratifråga. Folkvalda nationella parlamentarikerna utgör en viktig länk mellan medborgarna och olika beslutsfattande nivåer på det internationella planet.

De interparlamentariska församlingarna är således viktiga. Men vi kan inte blunda för att de idag delvis överlappar varandra med dubbelarbete, om inte trippelarbete, som resultat. Vissa är inte anpassade till dagens geopolitiska verklighet och en del är tämligen okända. Det internationella arbetet är också tids- och resurskrävande. Många riksdagsledamöter lägger ner ett enormt arbete och engagemang i det internationella arbetet, men detta ger få pluspoäng hos väljarna och uppmärksammas sällan i media. Återkopplingen till riksdagen och partigrupperna är ofta svag.

Andra parlament har liknande erfarenheter. Behovet av att reformera formerna för det interparlamentariska samarbetet har därför diskuterats flitigt i flera olika sammanhang på senare tid, bl.a. i EU-talmanskretsen och på det globala talmansmötet i New York i höstas.

Det interparlamentariska samarbetet var också en av huvudpunkterna i Riksdagskommitténs översyn av riksdagens arbetsformer. I vårt huvudbetänkande "Riksdagen i en ny tid", som riksdagsstyrelsen antog i december, skriver vi bl.a. följande:

"Arbetet bör snarast vara inriktat på att göra en översyn av redan existerande interparlamentariskt samarbete och eftersträva en rationalisering som i förlängningen innebär en tydligare återkoppling mellan det inter-parlamentariska samarbetet och det nationella parlamentsarbetet i olika utskott, och därmed också en förstärkt roll för det nationella parlamentets engagemang i dessa frågor".

Vi vill säkerställa att riksdagen i internationella sammanhang representeras på ett sätt som medför att deltagandet kan kopplas till det dagliga arbetet i riksdagen. I normalfallet innebär det att representationen i Nordiska rådet och andra församlingar främst hämtas från det utskott i riksdagen som har beredningsansvaret för de sakpolitiska frågor som behandlas. Riksdagskommitténs

betänkande behandlas nu av riksdagen.

Jag ser bl.a. framför mig en ökning av antalet konferenser som verkliga kretsar kring de mest brännande frågor som vi behöver ta itu med och där det främst är partiernas företrädare i parlamentens fackutskott som deltar. Det är via det parlamentariska samspelet med våra regeringar, och genom tematiska konferenser där representanter från fackutskott deltar, som vägen till större inflytande går.

Behovet av reformer gäller således långtifrån bara Nordiska rådet. Men detta är vårt största interparlamentariska organ och det vi lägger ned mest resurser på. Ungefär hälften av riksdagens budget för det interparlamentariska samarbetet tillfaller rådet.

Att lägga ned eller kraftigt banta verksamheten är inte vad en majoritet i riksdagen och de andra nordiska parlamenten önskar. Man vill ha kvar Nordiska rådet.

När jag träffat mina nordiska talmanskollegor har rådets utveckling varit ett återkommande tema. På Fyn förra våren enades vi om riktlinjer för reformarbetet. Claes Wiklunds och Bengt Sundelius rapport om Nordiska rådet har varit en viktig inspirationskälla för våra diskussioner.

Parallellt har vi fört en tät dialog med våra delegationer till Nordiska rådet och dess presidium, som också lagt fram egna förslag. I januari i år hade vi ett fruktbart möte på Gardermoen. I stort sett råder nu konsensus om Nordiska rådets utveckling. Det är jag mycket glad över.

Rådets presidium ska fortsättningsvis ansvara för upprättandet av ett program med tydligare prioriteringar av verksamheten och med en redogörelse för de budgetmässiga konsekvenserna. Budgeten måste därtill förankras bättre i parlamenten, genom att den förs in i den normala nationella budgetprocessen.

Det kommer att hållas ett årligt möte, likt det på Gardermoen, mellan talmännen och presidiet. Där ska det föras en dialog om rådets prioriteringar och arbetsuppgifter, med utgångspunkt i rådets utkast till program för nästa år.

Fackutskotten i våra parlament ska informeras om Nordiska ministerrådets och Nordiska rådets årliga arbetsprogram.

Idag består Nordiska rådet av 87 medlemmar valda av de nordiska parlamenten, efter nominering av partierna. Vår utgångspunkt är att samma personer i högsta möjliga grad ska representera såväl fackutskotten som berörda utskott i Nordiska rådet.

Detta kommer att underlätta en djupare förankring i – och återkoppling till – prioriteringarna och det dagliga arbetet i våra fem parlament. Steg i den här riktningen har redan tagits.

Vid mötet på Gardemoen ställde vi talmän oss även bakom rådspresidenten Ole Stavads ambitioner att göra Nordiska rådets årliga session till ett toppmö-

te, där partiledarna kan träffas och ges möjlighet att debattera med statsministrarna. Det är särskilt viktigt att ledande oppositionspolitiker engageras mer i rådets arbete. Det rådde också stor enighet om behovet att få yngre parlamentariker att engagera sig för de nordiska frågorna.

Ett område som vållat en del diskussioner handlar om Nordiska rådets roll i relationerna med omvärlden. Vi är nu överens om att rådets roll i EU-processerna ska vara begränsad och att rådet inte ska tala på vägnar av de nationella parlamenten i internationella frågor. Däremot kan rådet fungera som nätverks- och brobyggare i olika sammanhang. De baltiska ländernas parlament bör vara delaktiga i ökad utsträckning.

Dessa förändringar syftar alltså inte till att tona ned Nordiska rådets roll, utan till att öka engagemanget för nordiska frågor i en bredare krets. Och det behövs. För det finns många gemensamma frågor på dagordningen.

Björn von Sydow

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

DANMARKS SAK ÄR OCKSÅ NORDENS SAK

Globaliseringen skapar nya förutsättningar för mellanfolkligt samarbete. Till detta bidrar inte minst att de nordiska och europeiska staterna i större omfattning blivit invandrarländer. Det går inte att dra en skiljelinje mellan inrikes- och utrikespolitik, det är som att dra en linje i vatten.

Den så kallade karikatyrkonflikten har tydliggjort detta förhållande. Mellanfolklig förståelse har kanske aldrig uteslutande varit en fråga om relationen mellan folk bosatta i olika stater. Exempelvis har de nordiska staterna sedan mycket lång tid hyst nationella minoriteter. Nu är det mera uppenbart än kanske någon gång tidigare att mellanfolklig förståelse också är en fråga om relationer mellan människor med skilda kulturer och värderingar i varje stat och nära nog varje lokalsamhälle i Norden. Det är likaså uppenbart att med nutidens kommunikationer och globala nätverk kan varje lokal händelse få global räckvidd.

Detta poängterade den norske utrikesministern Jonas Gahr Støre i sin utrikespolitiska redogörelse till stortinget:

– Ytringer i én del av verden spres gjennom internett på sekunder til alle verdenshjørner. Ytringer som ikke vekker oppsikt i et land, kan oppleves som dypt krenkende av millioner av mennesker i et annet land. Reaksjoner på slike ytringer blandes sammen med og forsterkes av andre konfliktmønstre, store folkegruppers frustrasjoner og interne stridigheter i flere land, sa Støre.

Vi är stolta över den yttrandefrihet som finns i de nordiska länderna och att kompromisslöst ställa upp till försvar för en vidsträckt yttrandefrihet bör vara en självklar nordisk uppgift. De som kräver censur eller hotar med eller utövar våld till följd av att andra brukar yttrandefriheten på ett sätt som de ogillar bör inte få det minsta positiva gensvar. Tvärtom måste allt göras för att motsätta sig sådana krav, hot och våldsamheter och allt göras för att förhindra att de äger rum. Det är verkligen önskvärt att Norden står samlat och enigt i ett sådant agerande.

Att värna yttrandefriheten och demokratin och med kraft ingripa mot sådana som vill bruka våld, eller hotar med våld, för att undergräva möjligheterna att yttra sig fritt är en sak. Att kräva att alla ska sluta upp bakom gjorda yttranden är någonting helt annat. Rätten att ifrågasätta och kritisera gjorda yttranden är en självklar del av yttrandefriheten. ”Jag håller inte med om det du säger, men är beredd att offra livet för att försvara din rätt att säga det”, är ett uttalande som har giltighet också idag för den som vill vara förkämpe för yttrandefriheten. (Citatet tillskrivs ofta Voltaire men lär ha gjorts först 1906 i en bok om Voltaires tänkande av Evelyn Beatrice Hall som då skrev under täcknamn.)

Somliga menar att de reaktioner som Jyllands-Postens publiceringar lett till i vissa muslimska kretsar kan ses som exempel på att Samuel Huntingtons förutsägelser i "The Clash of Civilizations" är riktiga. Så är det dock inte. Ett samlat Danmark eller Norden, eller en samlad västvärld, är inte i en konflikt med en samlad muslimsk värld.

Åtskilliga muslimer, såväl i Norden som i länder där muslimer är i majoritet, fördömer hotelser och våld till följd av Jyllands-Postens karikatyrer med lika stor skärpa som några andra. Och åtskilliga danskar och andra nordbor fördömer Jyllands-Postens publiceringar som uttryck för inskränkt islamofobi och som vidrig kränkning av en utsatt folkgrupp.

Att värna om och utvidga möjligheterna till fritt meningsutbyte och demokrati är en central nordisk uppgift. Men uppgiften är större än så. Det är inte tillräckligt att vi här i Norden slår vakt om grunderna i våra samhällsordningar. Vi måste också vara förmögna att utveckla de inter-kulturella relationerna gentemot omvärlden och vara förmögna att föra konstruktiva dialoger med de som har annan värdegrund. Det kan ske utan att vi kompromissar i frågor som är av grundläggande betydelse.

Initiativ av detta slag är också på väg. Den danska "tænketanken" Mandag-Morgen har tagit initiativ till en grupp för dialog mellan skilda världskulturer, Co-existence of Civilizations, med förre utrikesministern Uffe Ellemann-Jensen som ett tungt namn i spetsen.

På det danska utrikesministeriets hemsida görs följande deklARATION: "Regeringen og andre har påbegyndt og vil til stadighed invitere religiøse ledere og folkelige organisationer til dialog. Både i Danmark og i de arabiske lande. Gennem dialogen skal tilliden mellem parterne genopbygges. Meget i denne sag beror på gensidige misforståelser om hinanden og hinandens samfund."

I anslutning till att EU:s utrikesministrar gjorde sin deklARATION i karikatyr-saken klargjorde utrikesminister Erkki Tuomioja att Finland under sitt EU-ordförandeskap aktivt skall främja dialogen mellan Europa och den muslimska världen.

I den norska regeringens deklARATION sägs det efter en redogörelse för karikatyr-sakens konsekvenser: "Dialog kan ikke oppheve interessemotsetninger. Men dialog kan sette oss bedre i stand til å forstå dem, leve med dem – og mestre dem. Kanskje er dette den viktigste utfordringen vi står overfor i Norge i dag.

Dialog forutsetter ytringsfrihet. Ytringsfrihet er et grunnleggende prinsipp for vårt samfunn og et umistelig gode i vår kultur, en rettighet vi slår ring om. Evnen til dialog og respekt for andres tro, legning og holdninger er en annen kjerneverdi i vår kultur. Denne evnen må vi nå til fulle ta i bruk" anger Norges regering i sin deklARATION.

Den svenska regeringens utrikesdeklARATION innehåller följande budskap:

”Regeringen för en nära dialog med de muslimska länderna, med våra nordiska grannländer och inom EU, liksom med företrädare för de muslimska organisationerna i Sverige. Sverige har stor erfarenhet och trovärdighet när det gäller dialogen mellan länder och kulturer genom vårt långvariga engagemang för fred i Mellanöstern, genom våra institutioner som Institutet i Alexandria och Generalkonsulatet i Istanbul samt genom Sveriges och Egyptens gemensamma värdskap för EU:s Anna Lindh stiftelse i Alexandria. Regeringen kommer att ta ytterligare initiativ till dialog, i såväl Sverige som inom EU, i samarbetet kring Medelhavet och i FN” sa Laila Freivalds i Sveriges regering till riksdagen.

Om man ser till de nordiska staternas officiella deklARATIONER finns ingen anledning till oro för att karikatyrskandalen ska bidra till splittring i Norden. Tvärtom finns stora likheter i politiken. Alla deklarerar vikten av att värna om yttrandefrihet och demokrati samtidigt som alla eftersträvar en dialog med de muslimska staterna. En dialog om yttrandefrihet och religionsfrihet behövs inte bara över nationsgränserna. För att bli framgångsrik behövs den också inom våra allt mera mångkulturella stater.

För att vara framgångsrik måste en dialog vara präglad av ömsesidig respekt. Det gäller inte bara att ha mod att visa meningsmotståndare respekt, det krävs också att samtalspartners visar respekt för de värden som är grundläggande i Norden.

I Danmark förekommer uppgifter om att danska fartyg inte visar dansk flagg när de angör hamnar i muslimska stater. Danska turister uppges ange att de är svenskar när de är i Mellersta Östern. Det påstås att kulturchefen i Jyllands-Posten inte vågat bli intervjuad av CBS 60 minutes av rädsla för att bli sparkad från jobbet. Det finns en risk att aktörer i andra nordiska stater nu söker distansera sig från Danmark i hopp om att vinna ekonomiska framgångar och/eller ökad säkerhet. Den sortens självförnekelse är skadlig. Förhoppningsvis kan en överväldigande majoritet istället modigt stå upp för viktiga principer, såväl för yttrandefriheten som för en respektfull dialog med dem som blivit kränkta till följd av att yttrandefriheten använts för att publicera provocerande karikatyrer.

Danmarks sak är också Nordens sak. Men låt oss vara som frimodiga danskar, kompromisslöst försvara yttrandefrihet och demokrati samtidigt som vi för en öppen och fri dialog med människor präglade av värderingar och trosuppfattningar av annat slag än de som länge dominerat Norden.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

ERIK DAHMÉN IN MEMORIAM

De ekonomiska vetenskaperna förlorade den 16 augusti 2005 en av sina betydande företrädare, då professor Erik Dahmén avled i en ålder av 88 år. Han var född i Halmstad 1916 i en familj präglad av kunskapsförmedling. Fadern Elov var lektor och modern Elva folkskollärare. Hans sju år äldre bror Gunnar, som utbildat sig till präst, blev från 1950-talets början under mer än två decennier en ofta hörd medarbetare i Sveriges Radio. Denna familjebakgrund var sannolikt viktig för Erik Dahmén's breda intressen. Bland dessa fanns ett stort engagemang för de nordiska frågorna, som han manifesterade genom insatser under lång tid för Letterstedtska föreningen. Han invaldes i denna som medlem 1965 och var styrelseledamot under åren 1966–2001. Hans kontakter med föreningen sträckte sig dock mycket längre tillbaka än så. Redan 1944 inledde han nämligen ett författarskap i *Nordisk Tidskrift* genom att skriva sin första årskrönika om den svenska ekonomins utveckling under det gångna året. Med några få undantag skrev han sedan under mer än femtio år motsvarande årskrönikor för tidskriften, den sista så sent som 2001. Dessförinnan hade också två monografier 1963 och 1984 om den ekonomiska utvecklingen i Finland ytterligare visat på hans intresse för de nordiska grannländerna. Han hedrades följdriktigt med att 1982 inväljas i Finska Vetenskaps societeten.

Erik Dahmén's krönikor i *Nordisk Tidskrift* utgör en stark vittnesbörd om hans djupa intresse för att analysera empiriska ekonomiska skeenden. För honom var nämligen problemanalysen viktigare än metoderna. Det medförde att han var mycket kritisk mot utvecklingen inom ämnet nationalekonomi. Många är vi som hört honom välformulerat påpeka att huvuddelen av ämnets företrädare blivit ”fångar i redskapsboden”, dvs. att teknikerna, och inte minst matematiken, tagit bort fokus från verkliga ekonomiska problem och skeenden. Grunden för denna inställning lades genom Erik Dahmén's studier hos Johan Åkerman i Lund. Denne intresserade honom för felinvesteringar som ekonomiskt problem, vilket 1942 ledde fram till licentiatavhandlingen *Ekonomisk strukturanalys. Begreppet felinvestering som konjunkturteoretiskt instrument*. I denna fanns – som Rolf Henriksson visat i en uppsats 2002 – begreppsapparaten och den metodologiska ansatsen för doktorsavhandlingen *Svensk industriell företagarverksamhet. Kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919-1939*. Den utarbetades i Stockholm vid Industriens utredningsinstitut (IUI), där Erik Dahmén också var tillförordnad chef 1949-50.

Själva disputationen 1950 ägde dock rum vid hans alma mater i Lund.

Avhandlingen är ett stort imponerande arbete i två band, i vilket Erik Dahmén utmanade samtidens starka fokusering på konjunkturförloppen. Han förordade i stället en förskjutning mot längre orsaksanalyser av den ekonomiska omvandlingen genom användning av institutionella ansatser. Bland de senare fäste han särskild vikt vid Joseph Schumpeters arbeten *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung* (1911) och *Business Cycles* (1939). Därmed blev begrepp som företagare, innovationer och anpassningsprocesser centrala hos Dahmén. En annan term som särskilt associeras med honom är utvecklingsblock. Detta begrepp var centralt i avhandlingen, som innebar ett ingående studium av dels produktionsutveckling inom olika branscher, dels etableringar, utveckling och nedläggningar av företag inom olika näringar. Bakom resonemangen i avhandlingen fanns ingående empiriska studier, bland annat ett stort antal intervjuer med företagare och en omfattande enkät. Dahmén kunde därmed redovisa ett omfattande empiriskt material. Samtidigt visar han redan i avhandlingen sin ovilja att bli fånge i redskapsboden; den matematiska formaliseringen inskränker sig nämligen till en enda ekvation för produktionsfunktionen. Texten är därmed lättillgänglig för den som kan svenska, men avhandlingens språk begränsade dess internationella spridning. Efter tjugo år utgavs dock en översättning av avhandlingen av The American Economic Association på det välkända amerikanska förlaget Irwin. Erik Dahmén utvecklade också själv sina tankegångar på engelska framför allt i en artikel 1988 i *the Scandinavian Economic History Review*. Genom denna artikel och översättningen av avhandlingen har hans forskning fått ett visst internationellt genomslag, dock inte i den omfattning den förtjänar.

Direkt efter avhandlingen blev Erik Dahmén docent vid Handelshögskolan i Stockholm och utnämndes 1958 till professor i nationalekonomi med ekonomisk och social historia efter Arthur Montgomery. På denna post hävdade han under alla år starkt behovet av historiska synsätt i den ekonomiska forskningen. Han blev därmed mycket betydelsefull för utvecklingen av det 1976 grundade Institutet för Ekonomisk Historisk Forskning vid Handelshögskolan, som nära anknöt till hans pionjärinsatser i avhandlingen rörande entreprenörskap och förändringsmekanismer i näringslivet. Dessförinnan blev emellertid Erik Dahmén även banbrytare på ett helt annat område, nämligen miljöekonomi. Studentrevolutionens år 1968, långt före introduktionen av utsläppsrätter, publicerade han boken *Sätt pris på miljön*. Denna bok hade sin grund i Erik Dahmén's egna observationer att fågellivet runt sommarhuset i Halland minskat. Det ledde till att han engagerade sig i Svenska Naturskyddsföreningen och att han ägnade ett vetenskapligt intresse åt miljöfrågorna. Resultaten förmedlade han, förutom i boken, i en rapport till Långtidsutredningen 1966, i artiklar och i föredrag. Med *Sätt pris på miljön*, som utgavs av

SNS, uppmärksammade han en bredare krets på de externa effekter som är förknippade med olika slag av mänsklig verksamhet: utsläpp, buller, nedskräpning osv. Han pekade också på behovet av incitament för producenter att göra förändringar till miljöns fromma och pläderade kraftfullt för att använda miljöavgifter framför regleringar. I sin argumentation var han neoklassiker men avstod från de kvantitativa beräkningar som senare skulle prägla området.

Erik Dahmén's vetenskapliga insatser ledde till att han invaldes i tre av de kungliga akademierna: Ingenjörsvetenskapsakademien 1967, Vetenskapsakademien 1974, Vitterhetsakademien 1976. Dessa inval understryker hans breda förankring i vetenskapssamhället. Han återgäldade dem med att regelbundet delta i akademiernas verksamhet. På en punkt hyste han dock stor skepsis: han var kritisk till inrättandet och utdelandet av priser. Det hade annars varit naturligt att han någon gång sedan inrättandet av priset i ekonomiska vetenskaper till Alfred Nobels minne hade varit ledamot av priskommittén.

Att Erik Dahmén invaldes i flera akademier med olika inriktning hängde tvivelsutan samman med hans breda syn på de ekonomiska vetenskaperna. För honom fanns inga klara skiljelinjer mellan företagsekonomer, historiker och nationalekonomer. I stället pläderade han återkommande för behovet av samarbete mellan dessa olika slag av forskare. På så sätt var han en unik brobyggare inom svensk nationalekonomi. Det hade varit en stor fördel om han under sin livstid hade fått större gehör för sitt synsätt. Han kan dock även i detta sammanhang ha varit före sin tid. Liksom entreprenörskap och miljöavgifter blivit naturliga inslag i dagens diskussion, kan det tänkas att Erik Dahmén även i detta fall kommer att få rätt.

Det bör också framhållas att Erik Dahmén inte bara var en föregångsman inom vetenskapen utan att han också tidigt ägnade sig åt det som i dag kallas tredje uppgiften. Han kombinerade nämligen sin professur vid Handelshögskolan med att under trettio år (1951-81) vara rådgivare till bröderna Jacob och Marcus Wallenberg, först i Stockholms Enskilda Bank och sedermera i Skandinaviska Enskilda Banken. Detta uppdrag gjorde honom till en insiktsfull granskare av den ekonomiska politiken. Inte minst framgick detta genom hans inlägg i debatten, då landets finansministrar årligen presenterade budgeten inför Nationalekonomiska föreningen. Erik Dahmén's klarsyn och oräddhet innebar att han levererade besvärande budskap till de gästande ministrarna. Detta ledde till att han av Gunnar Sträng gavs epitetet "ekonomernas Cassandra". Liksom kung Priamos dotter blev han bemött med skepsis, men liksom denna hade han en enastående förmåga att förutsäga den framtida utvecklingen.

Utöver rådgivningen till bröderna Wallenberg gjorde Erik Dahmén stora insatser i den ekonomisk-politiska debatten inom ramen för Studieförbundet Näringsliv och Samhälle. Att hans bok om miljöpolitik publicerades av SNS

var därför ingen tillfällighet. Han var ledamot av dess styrelse från starten 1948 till 1958 och dessutom under åren 1960-62. Därutöver var han en mycket engagerad deltagare i SNS verksamhet och han utsågs foljdriktigt till hedersledamot 1990. En liknande uppskattning rönt han från Ratioinstitutet, en annan organisation där han var aktiv. Denna instiftade 2002 till hans ära återkommande Dahménföreläsningar.

Erik Dahmén ägde en originalitet och en integritet av ovanligt slag. Han var en framsynt forskare, som tidigt fokuserade på viktiga frågor inom de ekonomiska vetenskaperna. Han var också en brobyggare mellan discipliner samt mellan den akademiska världen och samhället. Alla de som hade förmånen att ta del av Erik Dahmén's tankar och än mer de som har samarbetat med honom, kommer att minnas honom med mycket stor beundran och tacksamhet.

Lars Engwall

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

ÖRJAN LINDBERGER TILL MINNE

Örjan Lindbergers bortgång sommaren 2005 skapade ett stort tomrum i Letterstedtska föreningens arbete. Så sent som i mitten av maj hade Örjan trots ned-satta kroppskrafter deltagit i vårt årsmöte med obruten intellektuell förmåga. En tydlig demonstration av hans levande intresse för det nordiska kultursamarbetet och Letterstedtska föreningens strävanden.

För mig personligen känns det som ett stort privilegium att ha fått lära känna Örjan Lindberger. I 15 år hade jag förmånen att få samarbeta med honom i Letterstedtska föreningen, vars styrelse han tillhörde i närmare 50 år. De sista åren som en mycket aktiv hedersledamot som deltog i våra möten och gav goda råd mot bakgrund av sin klokskap och långa erfarenhet.

Under 25 år var Örjan huvudredaktör för Nordisk Tidskrift men det första bidraget med hans signatur kom redan 1937. År 1938 medverkade han med inte mindre än fem recensioner. Sedan dess har han medverkat i nästan varje utgåva av tidskriften. De sista bidragen infördes våren 2005 och behandlade i två recensioner nyutkomna verk om Gustaf Fröding och Gunnar Ekelöf.

Under dessa sextiosju mellanliggande år har han alltså varit en flitig och mycket omtyckt och tankeväckande skribent. Med pregnans och omsorg har han låtit oss ta del av sina djupa kunskaper inom litteraturvetenskapen och den litterära världen, både den klassiska och den nutida. Med sina utomordentliga pedagogiska talanger har han både här och i andra sammanhang förmedlat forskarvärldens rön till en bred läsekrets. Bokläsare har kunnat finna vägledning för sina bokval i väl underbyggda recensioner. De har också bidragit till fördjupade upplevelser i läsandet genom de analyser recensionerna innehållit.

Som professor i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet fostrade och vägledde Örjan många generationer litteraturvetare in i litteraturens förunderliga värld.

Örjan svek dock aldrig sina folkbildningsideal. Han föreföll känna som en av sina livsuppgifter att förmedla kunskap till sina medmänniskor, en handling av solidaritet och rättvisa. Säkert var detta en drivkraft också i arbetet med att ge barnlitteraturen den status den förtjänar. Han ville tydliggöra barnens behov av kultur liksom vuxnas behov av att förstå och lära av barnen. Hans ambition var att barns och ungdomars läslust skulle stimuleras, respekteras och utvecklas.

Engagemanget för det nordiska samarbetet tog sig många uttryck. Redan på 1940-talet skriver Örjan under rubriker som Norden i våra hjärtan, något som kom att prägla hans gärning i alla sammanhang.

Letterstedtska föreningens arbete och Jacob Letterstedts minne vårdade Örjan Lindberger med stor omsorg och noggrannhet, både de ekonomiska frågorna och kvaliteten på föreningens beslut och aktiviteter. Som hedersledamot tog han aktiv del i arbetet och vi har uppmärksamt lyssnat till hans synpunkter och råd, inte minst när det gäller att stödja unga människors strävan att öka sitt kunnande om våra nordiska grannländer. Hans omsorger omfattade även de anställda och föreningens medlemmar.

Örjan Lindberger lämnar ett stort tomrum efter sig, men vi kommer att minnas honom med glädje, en vänfast och märkvärdig humanist, som förvaltade sitt pund väl och generöst delade med sig till andra.

Karin Söder

Ordförande i Letterstedtska föreningen

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

KORTFATTAD MINNESTECKNING OM HARRY MARTINSON

Kjell Espmarks tidiga studie "Harry Martinson erövrar sitt språk" från 1970 har omsider fått sin pendang i *Harry Martinson – Mästaren* som innehåller Espmarks mogna värdering av hela Harry Martinsons verk inklusive det mesta som sedan 1970 skrivits om det.

Man känner igen somliga resonemang från den mer än dubbelt så omfattande, tidigare boken. Espmark samlar ihop sina synpunkter på den senare forskningen i avsnittet "Perspektiv" och under "Käll- och litteraturhänvisningar" för att inte avbryta framställningen. Han håller Staffan Söderbloms värderande "läsebok" om Harry Martinson från 1994 för att vara "det klokaste och känsligaste som har skrivits om diktaren". Han ser också positivt på Johan Lundbergs studie från 1992, "Den andra enkelheten" om Martinsons lyrik 1935-45.

I övrigt tenderar Espmark den här gången att vara alltför kortfattad för att göra Martinson rättvisa. Som skönlitterär författare delar Espmark med Martinson förkärleken för den korta, pregnanta formuleringen, t.ex. i romanen "Béla Bartók mot Tredje riket". Men så här, i utläggningen av Harry Martinsons lyriska testamente, hade det behövts mer av inlevelse och känsla för att få med sig läsarna. Han lyckas väl då han tar sig det utrymme som krävs, till exempel för analysen av "Sannaste saga" från samlingen "Natur". Det är en fin demonstration av den korta diktens beroende och tillika dess oberoende av en av Almqvists "Songes", "Häxan i Kung Karls tid". Med bland annat detta som exempel argumenterar han för att "Natur" är starkare än vad kritiken ansåg när den kom ut 1934.

Man har en känsla av att Harry Martinson med tiden blivit ett besvärligt kapitel för Espmark, åtminstone talar mycket för det. Espmark tar upp hur Martinsons tragiska död för egen hand kommit att kasta en dyster skugga över slutet av hans liv, och Espmark rannsakar förmodligen också sig själv. Men han gör troligt att Harry Martinsons depression hade mycket djupare rötter än det mycket omdiskuterade Nobelpriset 1974. Martinson upplevde sig som glömd av hela världen redan i slutet på 60-talet. Espmark insåg förfärat "att en stor diktare var på väg att förlora sitt självförtroende" och med det sitt språk och sin skapande förmåga.

Innebar Nobelpriset Martinsons död, som det bland annat hette i Lars Gyllenstens "Minnen, bara minnen" från 2000? Och berodde det i så fall på det förgripliga som Sven Delblanc skrev i Expressen eller på att Olof Lagercrantz i DN höjde på ögonbrynen?

Espmark återoppar ett samtal med den avlidne DN-kritikern Ingemar Wizelius, som en gång hade Espmarks bok "Harry Martinson erövrar sitt språk" till recension. Martinson hoppades att den skulle aktualisera hans verk på nytt. Wizelius hade fått eller åtagit sig uppgiften att läsa om alla Martinsons verk för recensionen som emellertid aldrig skrevs: "Han höll inte." Espmark tolkar detta så här:

"Martinson själv slapp höra den kommentaren. Men för hans del var tystnaden kring en bok om hans väg till konstnärlig mognad tydlig nog. (Detta sägs inte för att ställa Wizelius vid skampålen. Jag ser i honom en representant för de värderingar som var rådande på tidningen den aktuella tiden.)"

Klart är emellertid att Olof Lagercrantz lade sordin på alltför positiva artiklar om nobelpristagarna. Jag kunde själv iaktta hur glädjen över Nobelpriset till Eyvind

Johnson och Harry Martinson snabbt omtolkades som en stockholmskandal till skada för deras litterära ställning.

I fem avsnitt behandlar Espmark det som han vill koncentrera sig på, nämligen den tidiga poesin om nomadtanken, naturminiatyrens konst, det självrannsakande draget i "Nässlorna blomma" och "Vägen ut", temat om "dagdroppen" och "kosmos" och till slut den civilisatoriska kritiken som utmynnar i "Aniara". Han polemiserar mot den alltför positiva tonen i Johan Wredes analys i "Sången om Aniara" (1965) om "den överenkla stilen" i Aniara. Espmark bestrider bland annat tesen att "en hotande patetik behöver balanseras av ironi och andra distansskapande grepp", han saknar i stället – i likhet med Artur Lundkvist och Bo Carpelan – "det rika, ständigt överraskande och sinnligt lysande språk Martinson skapade i sin tidiga 30-talslyrik." Espmark sätter lustigt nog sin egen uppfattning inom parentes: "(Personligen är jag sval inför den 'vise' Martinson utom i de fall där hans 'sanning' får en originell infallsvinkel och en pregnan formulering.)"

Här hör den hemma i alla fall, min favorittanke av Harry Martinson, den om trampsymaskinen och cykeln som civilisationens högsta stadium.

Birgit Munkhammar

Kjell Espmark. *Harry Martinson – Mästaren*. Norstedts förlag, Stockholm 2005.

SOLID BIOGRAFI OM EIN SENTRAL FIGUR I 1905

Jørgen Løvland (1848-1922) sto heilt i sentrum av alt som hende kring unionsforhandlingane og oppløysinga av unionen i 1905. Likevel er han langt på veg gløymd av ettertida, og han fortener det enda mindre enn viktige aktørar som Francis Hagerup og Sigurd Ibsen. Det synest som Michelsen og Nansen er dei einaste heltane vi har frå dette dramaet i vår moderne historie, men med boka *Jørgen Løvland: Vår første utanriksminister* vil biografen hans, statsvitaren *Per Eivind Hem*, råde bot på dette og gje Løvland den plassen han fortener i det nasjonale heltegalleriet frå 1905. Han har ei god sak; Løvland sto så sentralt i det politiske liv kring 1905 og var så direkte involvert i arbeidet med unionsoppløysinga, at han ikkje kan nektast denne oppvurderinga. Han var til dømes statsminister i Stockholm nettopp i 1905 og sat altså i det heilt avgjerande møte med kong Oscar II som leidde fram til 7. junivedtaket i Stortinget; han tok del i Karlstadforhandlingane, og han forvalta ei streng og heilt klår forståing av kva for union vi egentleg hadde (ein personalunion framfor alt). Det var derfor utenkeleg for Løvland å gå inn for noko av det svenskane la opp til når det galdt utanrikstenesta.

Året 1905 utgjer likevel berre eit kapittel (kap. 6) av i alt elleve lange kapittel i ein biografi som med notar og indeks er blitt på over 600 tettpakka sider. I tillegg kjem tre innlegg med bilete som utgjer meir enn 40 sider – men dei er det ei rein glede å ha med; både dei som gjeld mennesket og det som gjeld politikaren, før, i og etter 1905. Jørgen Løvland var mange ting ved sidan av å vere rikspolitkar, men når han først kom med i politikken, var han det ein i dag kanskje ville kalle eit politisk dyr, eller ein *homus politicus*. Historia om bakgrunn og oppvekst i enkle kår langt ute på bygdelandet i Noreg (Evje i Setesdal; mykje av den lokale karrieren hans fann stad i Kristiansand) er ei historie om sosial mobilitet, om ei klassereise av store dimensjonar, lenge før omgrepet kom på moten. Men det blir også på merkeleg vis ei fortelling om ein politkar som snur kapp etter vinden, skiftar meining og prøver å finne

mellomstandpunkt slik at han ikkje støyter frå seg for store veljargrupper. Om ein tolkar det heile vennleg, kan ein hevde at Løvland meir enn nokon andre i Venstrepartiet prøvde å vere ein samarbeidets mann. Men i freistnaden på å sameine motsetnader og finne felles løysingar, fekk han mange motstandarar. Løvland gjekk i første perioden på Stortinget inn for diktargasje til Alexander Kielland, samstundes som han arbeidde hardt for å gje sjølvstyre til menigheitsråda og utvide røysteretten. Det første plasserte han mellom dei radikale; det andre mellom dei moderate. Når motstanden mot unionen etter kvart verka samlande for Venstre, synest det som Løvland står klårare fram. Han køyrer ei konsekvent line i unionspolitikken, men ville ikkje provosere svenskane for mykje. Likevel var han prinsippfast her: Han ville ikkje at unionen skulle utvikle seg til eit tettare samarbeid, og då blei spørsmålet om eigen norsk utanriksminister eller eige konsulatvesen avgjerande. Unionssaka var samlande for partiet Venstre, som vann alle Stortingsvala på 1890-talet, men ofte var prega av indre strid.

Løvland byggjer seg opp som sentral politiskar gjennom ulike alliansar; han blir arbeidsminister (1898-1903), sit som norsk statsråd i Stockholm (1899-1900), før han som siste norske statsminister bur på Ministerhotellet etter at Michelsen danar samlingsregjering i mars 1905. I biografien følgjer vi dei ulike forhandlingsmodellane, nederlaget for Hagerups forhandlingsline, E. G. Boströms "lydrikepunkt", og vi gjer det ved å følgje Løvlands liv og virke. Så sentralt sto han i alt saman at vi gjennom biografien får godt innsyn i det som hende kring 1905, samstundes som vi får vite mykje om Venstres historie gjennom fleire tiår.

Men biografien om Løvland er mykje meir enn dette, fordi mannen hadde ei utruleg arbeidskraft og ikkje ser ut til å ha sagt nei til ei einaste utfordring – ikkje eingong når han etter alt å døme burde ha gjort det. Han var lærar av utdanning, og lærte seg sjølv noko språk etter kvart. Han gjekk for å vere ein av dei klokaste og mest lærde av alle i Storting og regjering, og hadde altså brei yrkeserfaring som lærar på fleire nivå, som avisredaktør og som medlem av alle dei komitear og utval ein kan tenkje seg. Det han først kom til på det lokale plan, tok han opp att på det nasjonale. Han arbeidde ivrig for jernbane til Vestlandet og til Setesdalen; i årevis var han formann i jernbanekomiteen på Stortinget. Meir eller mindre forma og bygde han opp den norske Nobelkomiteen, og var sjølv ein sterk og myndig formann i mange år. Han gjorde ein stor innsats for målsaka, sjølv om han lenge både skreiv og tala på riksmål. I ei rad institusjonar som etter kvart arbeidde for landsmålet var Løvland med anten som leiar eller styremedlem, og han var den viktigaste pådrivaren for rettskrivingsreforma av 1917. Etter kvart kom han til å tale og skrive på landsmålet, og kunne mellom anna halde jubileumstalen for 1814 på Eidsvold den 17. mai 1914 på landsmålet. Det var ein stor siger for ein politiskar og norskdomsmann som ikkje berre gjorde sitt for unionsoppløysinga, men ville vere med på nasjonsbygginga ut frå våre eldgamle tradisjonar, også språkleg.

Per Eivind Hem har i tittelen på biografien valt "utanriksminister" av alle dei nemningane han hadde å velje mellom. Det er sikkert vel gjennomtenkt. Stillinga som utanriksminister fekk Løvland på ettermiddagen den 7. juni 1905. På mange måtar var det å bli utanriksminister å nå lenger enn ein kunne vente, for nett på denne posten måtte vel mangelen på formell utdanning og lite internasjonal erfaring skape vanskar. Men han klarte seg godt, kanskje fordi han hadde internasjonale kontaktar via Nobelkomiteen og gjennom det interparlamentariske fredsarbeidet som var svært viktig for han. Seinare blei han statsminister (1907-08), før han var ute av politikken i mange år og arbeidde i tollvesenet. Men frå 1913 var han på Stortinget igjen, og

blei Stortingspresident (1913-15), før han igjen fekk ein lang periode som statsråd, nå som kyrkje- og undervisningsminister frå 1915-20.

7. juni 2005 kom Løvland på sokkel utanfor Utennriksdepartementet i Oslo, der einast Kong Haakon VII sto frå før. Med Hems biografi er det også reist ein bauta, gjennom ei detaljert og etterretteleg forteljning om eit utruleg rikt og omskifteleg liv. Vi er heile tida tett på mennesket og politikaren Jørgen Løvland, og til tider saknar eg biografen, forteljaren, han som legg stoffet til rette. Boka ville utan tvil tent på ei klår og tydeleg forteljarøyyst, som til og med burde ha kommentert, summert opp, vurdert noko av sitt eige materiale, i staden for bare å presentere det. Korleis framstillinga av viktige hendingar, t.d. rundt 1905, blir oppfatta av andre historikarar, burde nok også ha vore innlemma i biografien.

Hans H. Skei

Per Eivind Hem. *Jørgen Løvland. Vår første utanriksminister*. Det Norske Samlaget, Oslo, 2005.

JAKOBSONS FRAMTID

Snabbt och flyhänt låter den finländska diplomatins grand old man *Max Jakobson* pennan gå i sin senaste bok *Tulevaisuus? – Framtiden på svenska med ett frågetecken* klokt nog placerat efter boktiteln. Man kan ju aldrig veta hur vår framtid ska gestalta sig.

Max Jakobson som är född år 1923 i Viborg har en imponerande meritlista att blicka tillbaka på. Han deltog i fortsättningskriget, efter kriget blev han redaktör för BBC:s finskspråkiga program och sedan blev han Londonkorrespondent för den finska konservativa dagstidningen *Uusi Suomi*. På femtiotalet var han pressattaché vid Finlands ambassad i Washington. Från mitten av sextiotalet till början av sjuttiotalet var han Finlands FN-ambassadör och en tänkbar efterträdarkandidat till FN:s generalsekreterare U Thant. Till hans meriter hör också att han varit finländsk ambassadör i Stockholm och vd för Finlands näringslivsdelegation.

Max Jakobson spelar fortfarande en viktig roll i Finland. Han ger ut nya böcker och han blir regelbundet intervjuad av massmedierna. Man kan gott och väl kalla honom något av en guru speciellt i fråga om utrikespolitiken. För några år sedan frågade den största finländska dagstidningen *Helsingin Sanomat* 175 ledande representanter för vetenskap och forskning vilka de skulle betrakta som Finlands mest betydelsefulla intellektuella personligheter. Max Jakobson kom på andra plats efter filosofen Georg Henrik von Wright som var den suveräna ettan. Detta säger mycket om Jakobsons position i sitt hemland.

Det är därför med stort intresse som läsarna ser fram emot ett nytt verk av Jakobson. Den färskna boken om framtiden fick på sina håll ett kritiskt mottagande därför att den ansågs lättviktig särskilt i jämförelse med hans tunga klassiker som till exempel "Våldets århundrade". I viss mån är kritiken berättigad därför att boken är såpass lättläst som den är. Men det kanske var författarens avsikt att producera en bok som särskilt bra passar för utlänningar och mindre bevandrade i Finlands moderna politiska historia.

Författaren börjar med att återge stämningarna i krigstidens Finland. En epok han själv upplevt och sett med egna ögon. Hur skulle Finland klara sig? Skall vi fortsätta som en självständig nation eller blir vårt öde liksom så många andras att införlä-

vas med sovjetimperiet? Den frågan ställde sig många finländare under Finlands ödesår, bland dem också den unge Max Jakobson. Dessa ungdomsupplevelser tycks för alltid ha format hans världsbild. Som en röd tråd i hans politiska tänkande går nämligen kampen mot totalitära ideologier. Han är själv av judisk börd så han vet vad han talar om.

Man kan inte missta sig på författarens glädje över att Finland nu funnit sin plats i Europa som många uttryckt det i och med att Finland för tio år sedan blev medlem av EU. Under det kalla kriget måste Finland hela tiden ta hänsyn till sin stora granne i öst. Jakobson går så långt att han säger att finländarna i femtio år var tvungna att leva ett tudelat liv. Ideologiskt och ekonomiskt var Finland en del av det demokratiska Europa. Men samtidigt tillhörde Finland den kommunistiska sovjetmaktens militära intressesfär. Nästan alltid i alla internationella sammanhang blev man tillfrågad vilka Finlands och Sovjetunionens relationer egentligen var. Jakobson kommer fram till att den allmänna åsikten ute i stora världen var att Finlands självständighet var som ett fakirtrick: skickligt men inte trovärdigt.

Ett kapitel i boken ägnas åt Ryssland som blev Sovjetunionen för att igen bli Ryssland. Om de senaste årens utveckling i Ryssland säger Jakobson att öppningen av marknaderna ledde till en koncentration av den politiska makten i presidentens och hans rådgivares händer. Han är uppenbart oroad över att de ryska massmedierna blivit underlagda den politiska ledningens kontroll. "Putin är inte mera en kommunist och ännu är han ingen demokrat, och han representerar ingen ideologi eller idériktning", skriver Jakobson som tycker att den ryske ledaren närmast kan betecknas som en nationalistisk realist som i kritiska situationer inte tvekar att vara hänsynslös.

Ett annat kapitel handlar om Sverige. Jakobson konstaterar att Finland och Sverige inte mera är så avlägsna som de var under det kalla kriget och på den tiden Sovjetunionen ännu existerade. Men han har nogsamt noterat de särdrag som fortfarande skiljer de båda länderna åt. Hit hör framförallt befolkningsstrukturen. I Sverige finns 11,3 procent invandrare och i Finland bara 2,0 procent. Därtill kommer alla de svenska medborgare som representerar den andra generationen invandrare. Jakobson påminner om att han redan i början av sjuttioalet i egenskap av Finlands ambassadör i Stockholm försökte få de svenska myndigheterna att förbättra invandrarernas situation. Ett av målen var att arrangera finskspråkig skolundervisning. Han är därför nöjd med att man i Eskilstuna startat en svensk-finsk skola.

I slutet av boken blickar Jakobson mot framtiden. Hur annars, särskilt med tanke på bokens titel? Han funderar på välfärdsstatens fortsatta existens. Han fäster uppmärksamhet vid att den finländska ekonomin måste klara sig i den internationella konkurrensen. Om inte det lyckas finns det risk för att statens tillgångar försvagas med det resultatet att många offentliga välfärdstjänster dras in och att livet blir svårt för den åldrande befolkningen. Men han litar på finländarnas väl beprövade förmåga att göra kompromisser och uppnå samförstånd genom förtroendefulla förhandlingar mellan representanter för arbetsgivare, arbetstagar och regeringen. Det berömda finländska trepartssamarbetet har fungerat förr. Och om man får tro Max Jakobson så kan man nog klara av de utmaningar framtiden för med sig.

Henrik Helenius

Max Jakobson. *Tulevaisuus?* (Framtiden?). Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu, 2005.

DANMARK DEJLIGST

Hvor begynder og hvor slutter Danmark? I sin store smukke bog *Det er Danmark* ender *Niels Houkjær* sin rejse landet rundt i Ørestaden på Amager. Dette endnu vage tærræn, der med et nyt multimediehus til Danmarks Radio kobler sig på den elektroniske fremtid, med broen til Sverige ophæver det klassiske nationalitetsbegreb og med Kastrup Lufthavn åbner sig mod den globale virkelighed. Det er fremtidens sted i Danmark, hvor alt endnu er i sin vorden og landet sprænger sine givne grænser.

Og præcis her er det så *Niels Houkjær* erindrer sig digteren *Martin A. Hansen* og hans forestilling om det danske landskabs fundament i historien, i troen, i kulturen, i digtningen og i traditionen, og med digterens egne ord peger på, at ethvert synligt landskab også består af "hidtil usete forhold." Det kan være dem, der rækker ind i fremtiden, men det kan også være dem, der rækker ned i fortiden og historien om landet, som det ligger.

Og det er den historie om de "hidtil usete forhold" *Niels Houkjær* har sat sig for at fortælle. Historien om det danske landskab og dets gradvise kultivering. Fra dengang istiden formede det for tusinder af år siden og skovene ikklædte det grønt, dyrerne indtog det og til det endelig blev menneskenes land med dyrkede marker, kirker, havne, borge og byer, herregårde og husmandssteder. Et landskab, der bugter sig i bakke og dal og former sig med fjorde, vige og klitter langs kysterne. Egentlig er det et stykke ånds- og identitetshistorie, *Niels Houkjær* har villet skrive med sin *Danmarksbog*. En historie om hvordan vi danskere bliver til som mennesker i dialog med det landskab og den kulturhistorie i bred forstand, der har formet vort væsen.

For *Niels Houkjær* er det et projekt, der kræver, at det danske landskab opfattes som en del af os selv. Har krop og ånd, så at sige. Det er karakteristisk, at forfatteren hele tiden skildrer det med metaforer, der hører kroppen til, det tager sig ud som et foster, en knyttet hånd eller en blød buet kvindekrop, der skal erobres og sanseligt tilegnes. Men ikke alene det. For *Niels Houkjær* er "stedets magt" som han kalder den – igen med et udtryk hentet fra *Martin A. Hansen* – ensbetydende med en åndelig kortlægning af landskabet, hvor en dybere skjult mening, ja et "sakralt system" skal afdækkes. Landskabet er ikke bare en krop for forfatteren, det rummer tillige en næsten panteistisk opfattet guddommelighed i sig, som kan berige enhver, der færdes i det.

Det kunne lyde som en meget højstemt, ja måske en ligefrem "blod og jord"-bestemt opfattelse af det danske land og dets historie. Men ud ad de farlige nationalistiske stier i landskabet bevæger *Niels Houkjær* sig egentlig ikke. Han er ikke alene litterat og journalist, men også tidligere forstmand, og har, ved siden af den mere religiøst stemte tilegnelse af landskabet, et både nøgternt og fornuftsbestemt blik på landet. Vidende, muntert og med blik for den sigende detalje tager han læseren med rundt igennem det ganske land – fra Lolland-Falster i syd over en række af de hjertesteder, hvor han selv har boet og virket, Sydsjælland, Nordsjælland, Østjylland, Nordjylland og til sidst den store by, København, der som den eneste af byerne i Danmark får sit eget selvstændige kapitel.

Når *Niels Houkjær* gør så meget ud af det erkendelsesmæssige sigte med sin bog, er det derfor i lige så høj grad for at signalere, at han så langt fra er eller har været alene på ruterne, men har en fornem række af forfattere og historikere med sig, der har tænkt over stedernes mening, eksempelvis digterne *B.S. Ingemann*, *Johannes V. Jensen*, *Martin A. Hansen*, *Peter Seeberg*, *Erik Aalbæk Jensen*, *Vagn Lundbye*, *Frank Jæger*, historikerne *Achton Friis*, *Jørgen Jensen* og på det seneste forfatteren *Camilla*

Christensen, der kan finde jorden og historien under Høje Gladsaxe i de urbane forstæder til storbyen. En kæde af mennesker, der har været med til at forme landets kultur, men også give det stemme.

Niels Houkjærs pointe er da også ligefrem, at der ikke findes noget ”oprindeligt” Danmark, her er netop intet essentielt dansk gen, men derimod et landskab og en kultur, der er formet af de mennesker, der har boet og virket i landet igennem årtusinder. Som Karen Blixen har udtrykt det, ser vi jo ikke landskabet med vore egne øjne, men med digternes og kunstnernes, der har skabt de ord og de billeder, der er bestemmende for vor måde at opleve og sanse landskabet på. Det ideale danske landskab er for Niels Houkjær fortsat et guldalderlandskab, formet for blikket af malere som Eckersberg, P.C. Skovgaard, Lundbye og Købke. Og hvad der siden er kommet til af modernitet, tager sig mest af alt ud som mønster af motorveje, der uden fornemmelse for landets naturlige linier hegner landet og dermed blikket ind.

Det er forfatterens ambition at få alle os, der bebor og besøger det danske land ud ad motorvejenes forudsigelige indhegninger af blik og tanke, ned i fart og med langt ud på de små biveje, langt ind i de store skove og helt ud til de yderste næs. For alle steder gemmer der sig historier og ”hidtil usete forhold”, som det kan være berigende at få med sig, hvis man vil forstå landet, sig selv og sin historie – ja kort sagt leve. Med landet, med tiden. Man kan bevæge sig helt ud på ”Albuens” lave vandede sand ved Nakskov Fjord på Lolland (husk gummistøvler!), man kan forsvinde dybt ned i Almindingsens geologiske forkastninger på Bornholm, og man kan stå og tippe ved afgrunden af fuglefyldet i Bulbjerg i Thy, eller man kan nyde en honningkage i Christiansfeldts herrnhutiske byrum i Sydøstjylland, sende blikket ud mod Røms kosmiske lys langs dæmningsens længselslinier i Sydvestjylland – og alle steder være sikker på, at her har Niels Houkjær været med hele sin krop og bevidsthed. Han er i den forstand en fintmærkende og dygtig cicerone, der mætter sin tekst med viden, oplysninger og oplevelser, der skærer ned i tiden og historien, vrider rummet op og fylder det ud. Netop fordi han selv har været der og taget landskab ind og bragt det på plads i sin egen bevidsthed.

Det er således en form for dannelsesrejse, Niels Houkjær tager læserne med på, helt i guldalderens og romantikkens ånd. Rummet, han åbner, er primært naturens eget. Vi hører alt om skovene, og her hviler forstmanden Niels Houkjærs fremstilling på faglige og ikke kulturhistoriske og æstetiske kriterier, og vi ser og lytter til fuglene, der danner deres eget virrende mønster på himlens bue, vi står som Johannes V. Jensen ved bræns kant og får forklaret, hvordan smeltevandet gravede dybt i jorden og dødisen skabte sine huller og hvordan hele landet siden hævede sig op af vandet og blev til. Vi besøger herregårde og kirker, ser på kalkmalerier, og hører om højskolernes forfald på vej mod nutiden. I den forstand er Niels Houkjærs stofmættede bog også en form for genrejsning, ikke af forældede tanke- og trosformer, men af en bevidsthedsform, hvor det enkelte menneske må skabe en musikalsk syntese af viden og personlig oplevelse med hele det danske landskab som klangbund.

Man kan således mærke, hvor meget Niels Houkjær har haft lyst til at skrive denne bog og foretage de rejser i landet og litteraturen, der er dens forudsætning. Det er en bog, der mentalt har ligget og ventet på at blive skrevet, og som sikkert venter på fortsættelser – landet over. Man kunne have ønsket, at han af og til havde givet mere plads til sin egen personlighed og skrevet – ja, undskyld klicheen – mere lige ud ad landevejen (ikke motorvejen!) om, hvad han så og sansede. Det er, som om den mægtige kulturelle arkæologi, som landet vitterlig rummer, sine steder ligesom spærres for fremstillingens flydende og associative rytme, hvor der springes i tid og fra

sted til sted. Men i de bedste øjeblikke, som på en varm sommerdag i Kandestederne, hvor slægten Houkjær selv har rødder, lever fremstillingen sit eget opmærksomme liv. »Det er Danmark« er en dejlig, givende og generøs bog, som enhver rejsende i eller til landet kan have med sig, om ikke på bilens bagsæde, så i det mindste som åndelig bagage. For den giver læseren lyst til selv at lære Danmark at kende, og tage det på sig som sit eget, selvoplevede.

Henrik Wivel

Niels Houkjær. *Det er Danmark. En lystrejse gennem det danske landskab*. Gyldendal, København 2004.

FAKTASPÄCKAD BOK OM ANDERS ZORN

Nationalmuseum har påbörjat en serie böcker "De stora mästarna/Nationalmuseum". I den har tidigare publicerats en bok om Carl Fredrik Hill av Karin Sidén och en bok om Ernst Josephson av Ulf Abel. Nu har turen kommit till Anders Zorn. Texten är skriven av *Birgitta Sandström* som sedan många år är chef för Zornmuseet i Mora.

Formatet är litet. På 80 sidor ryms en stram och informativ text, 69 bilder, biografi och litteraturförteckning. Som en första introduktion till en av våra stora nationalmålare är boken utmärkt. *Birgitta Sandström* har på få sidor fått med en stor mängd fakta om konstnären och hans liv. Läsaren får en god grund att stå på.

Anders Zorn var inte bara en otroligt skicklig konstnär: akvarellist, oljemålare, grafiker och skulptör. Han gjorde också en märklig klassresa. Den "oäkte" sonen till en dalkulla (med en kärleksfull familj) och en tysk bryggare blev accepterad i samhällets högsta kretsar och välkänd världsman i Europa och USA.

Det som är extra intressant med Anders Zorn är att han aldrig förnekade sitt ursprung. Han och hans hustru Emma Lamm bosatte sig dessutom i Dalarna och gjorde båda stora insatser för landskapets kulturliv. I dag är deras hem i Mora museum. Det är väl värt att besöka och jämföra Zorngården med Carl och Karin Larssons hem i Sundborn. De båda konstnärerna var nära vänner och hemmen speglar två vitt skilda sätt att leva och personlig smak.

Med tanke på den faktsäckade texten, det förhållandevis rika bildmaterialet och Anders Zorns stora internationella kontaktnät och betydelse, som både målare och grafiker, är jag förvånad över att man inte har gjort en engelsk sammanfattning.

Jacqueline Stare

Birgitta Sandström. Zorn. Natur och Kultur och Nationalmuseum, Värnamo 2005.

MYT OCH LANDSKAP –

NORSK-SVENSKA RELATIONER UNDER UNIONSTIDEN 1814-1905

Prins Eugens Waldemarsudde i Stockholm firade under hösten hundraårsminnet av unionsupplösningen med en utställning *Myt och landskap*. I samband med utställningen kom boken *Myt och landskap – unionsupplösning och kulturell gemenskap* ut. Waldemarsuddes chef *Hans Henrik Brummer*, historikern *Torbjörn Nilsson* och konstvetarna *Tomas Björk* och *Bo Grandien* har gemensamt åstadkommit en vacker,

vällustrerad och förvånansvärt lättläst bok med tanke på det faktarika och läsvärda innehållet.

Utställningen kändes för min del måttligt intressant med några undantag. Landskapsmåleriet från 1800-talet, en gång så hyllat, fungerar inte på samma sätt för nutidsmänniskan som har helt andra referensramar än den dåtida publikens under 1800-talets andra hälft och tidigt 1900-tal. Det historiska och mytologiska måleriet och skulpturen engagerar inte heller längre. Dagens betraktare kan omöjligen sätta sig in i de starka nationalromantiska och nationalistiska känslor dessa arbeten en gång kunde väcka.

Undantagen var Peder Balkes säregna målningar, Harald Sohlbergs fantasieggande landskapsskildring och det lilla rummet där Prins Eugens "Molnet" fick möta några av den nu levande konstnären Peter Fries landskapsmålningar. I mötet mellan de båda konstnärernas verk fanns en spänning och stämning bortom tid och rum.

Jag har läst boken om Sveriges och Norges unionstid med en känsla av saknad. Saknad över hur lite jag faktiskt kan om Norge, om unionstiden och vad den innebär för båda våra länder. På ömse håll måste vi vara otaliga som är djupt okunniga om detta speciella skede i vår gemensamma historia. För Norges del innebär unionen på många sätt en sporre till att bygga upp sociala och politiska strukturer som innebär ett nytänkande. Demokratin tog fart och utvecklades till skillnad från i Sverige där de konservativa strömningarna förblev starka. En reformperiod i det svenska samhället inleddes på allvar först efter unionsupplösningen.

I boken skildras ett Norge som i allra högsta grad utvecklas under unionstiden. Under stora delar av perioden är samarbetet och kulturutbudet mellan våra båda länder intensivt och fruktbart. Sverige upptäcker Norge på ett nytt sätt. Inte bara den tyske kejsaren Wilhelm gjorde dryga tjugotalet sommarresor per båt – åtföljd av flottenheter – utan ut över världen spreds ryktet om Norge som ett fantastiskt turistland under andra hälften av 1800-talet.

Inte minst i Tyskland älskade man Tegnér's "Fritjofs saga". Den passade perfekt in i Kejsar Wilhelms tidsanda där man alltmera omfattade ett pangermanskt Europa och rasbiologiska tankegångar spreds som bland annat påverkade Wagner och Nietzsche för att senare få en fortsättning i Hitlers och nazismens tankegångar.

Många turistade enkelt och flärdfritt och även kvinnor började våga sig ut i det norska landskapet på ett sätt som ingen annanstans. Ellen Key reste till Norge 1876 för att bland annat fotvandra i Gudbrandsdalen och Jotunheimens dalgång. Sällskapet träffade Bjørnstjerne Bjørnson och lät sig uppslukas av norgeromantiken. För henne och hennes tre väninnor var det också en frihetsmanifestation och de har beskrivits av Gunnel Weidel: "De stormade ibland fram med utslaget hår, de tog hemliga bad i fjällbäckarna, de slog sällskap med främmande herrar på fjället och övernattade i turiststugor och delade rum med obekanta människor av båda könen." Året var 1876!

Svenskarna var inte så lite avundsjuka på den storslagna norska naturen. Svenska konstnärer vallfärdade till Norge och målade fjordar och raviner, bland dem Marcus Larson. En av epoken mest kända tavlor är Ernst Josephsons "Strömkarlen" målad i Norge, som finns på Waldemarsudde. Under målarperioderna i Norge hade många svenskar kontakt med norska kolleger. Vintertid möttes åtskilliga av dem ofta ute på kontinenten, bland annat i Düsseldorf, München, Paris eller i Rom.

Norge hade Bjørnstjerne Bjørnson som fick Nobelpriset i litteratur 1903, Henrik Ibsen, Edvard Grieg och Edvard Munch för att bara nämna några av den periodens kulturella storheter som har satt outplånliga spår i båda våra länder. Edvard Munch

var länge kontroversiell inte bara i Kristiania utan även i Sverige och Tyskland. I Stockholm skapade – efter unionsupplösningen – Ernest Thiel en praktfull Munchsamling och i Tyskland blev Munch en av den framväxande tyska expressionismens största inspirationskällor. Precis som de konstnärer Munch inspirerade blev också verk av honom som fanns i Tyskland offer för nazistiska utrensningar inom ramen för Entartete Kunst.

Att en stor svensk-norsk utställning visades på Waldemarsudde och att ett stort kapitel ägnas målarprinsen ”Eugen – konstnärsprins i unionskonflikt” (skrivet av Hans Henrik Brummer) i boken är helt följdriktigt. Prins Eugen, som tidigt lärde sig att älska det norska landskapet och som fick många norska vänner, växte upp med unionsproblematikens frågor och kast. Han blev djupt engagerad i den kulturliberala utvecklingen i båda länderna. Rollen som arvprins innebar att han måste skaffa sig kunskaper och rollen som engagerad konstnär och kulturperson medförde att han hade ett mycket brett nät av kontakter och för sin kungliga ställning unika möjligheter till information. Han gjorde vad han kunde för att se möjligheter till samarbete och förståelse. Däremot var han emot allt tvång och våld: ”där ingen samhörighets-känsla finnes av naturen, hjälper inte ens tusen fördrag”.

På svensk sida fanns det krafter som ville bevara banden mellan de båda länderna med våld och som motsatte sig en fredlig unionsupplösning. I gränstrakterna fanns periodvis en berättigad oro för krig.

I kungafamiljen talade drottning Sofia och prins Eugen för en fredlig lösning medan Oscar II och prins Carl uppenbarligen kunde tänka sig att gå till krig. I Norge där Prins Eugen var en mycket uppskattad person i olika läger föreslogs han som en möjlig kungakandidat. Prins Eugen fasade för tanken lika mycket som Oscar II motsatte sig den. Budet gick så småningom till den danske prinsen Carl som blev Norges kung Haakon.

Jacqueline Stare

Myt och landskap. Unionsupplösning och kulturell gemenskap. Red. Hans Henrik Brummer Carlssons Bokförlag i samarbete med Prins Eugens Waldemarsudde, Kristianstad 2005.

ENGAGERAT OM OLLE ADOLPHSONS ENSAMHET

Det finns inget mönster för hur man ska tolka en text. Man får gå omkring och fundera och på något sätt lita till sin egen gångart. Och att fundera tar tid. För Charlotte Ulmert, litteraturvetare i Lund, tog det tio år att fundera sig fram till sin avhandling, *Visan som gåva. Olle Adolphsons litterära konstnärskap*.

Olle Adolphson steg som poet och visdiktare fram i en tid då livets elementa, i alla fall i huvudstadens salonger, inbäddades i både romantisk och politisk vadderung. Visdiktarna stod som spön i backen. På mer eller mindre varje krog i Klarakvarteren, Pilens trea, Den gamla tiden, Peter Mynde, sjöng de ut sin såriga kärlekspoesi. Men på visprämen Storken och på klubbar i Gamla stan utvecklade också vissångare som Gösta ”Skepparn” Cervin, Staffan Atterhall och så småningom storheter som Cornelis Vreeswijk och Fred Åkerström ur detta en finstilt och exakt förmåga att gestalta tillvaros ogreppbara komplexitet. De blev sociala, och i flera fall politiska.

Olle Adolphson stack av mot detta, det handboksriktiga, där ändamålen helgade medlen om man med medlen menar det korrekta – helskägg, säckig tröja – och mot ändamålet ”åt helvete med etablissemanget!” Olle Adolphson klädde sig i kavaj och

slips och – visst skrev och sjöng han protestsånger – men han gjorde aldrig avkall på kvaliteten i det han skrev och komponerade, hur mycket ”saken” än krävde snabb produktion mer än genomtänkt. Han beskrev stadsplanerarnas arroganta maktfullkomlighet i *Gustav Lindströms visa*, där han i ett frustande raseri lyckas ge den ”vanliga” människans bild av det statiska synsätt som på den tiden talade om hur en stad skulle se ut. *Trettifyran* är ett annat exempel.

Men Olle Adolphson fick också översättningsuppdrag som han frestades att förbättra. Han gjorde hellre sina egna texter än översatte dåliga utländska. Och om man använder sig av exempelvis gamla folksånger så behöver man inte betala stimpengar. Därför såg förläggarna gärna att Olle Adolphson levererade bearbetningar av sådant material. Det blev billigare för förlagen.

Olle Adolphson var intresserad av äldre musik, allra mest kanske av medeltida provençalsk trubadurpoesi. Precis som hans förebild, Evert Taube, även om Adolphson vid en jämförelse är mer melodiös och vekt vemodig.

Så noggrant som han gick in i dessa gamla diktformer gjorde inte andra. Man stal någonting rakt av, medan Olle Adolphson lärde sig de medeltida versmåten och skrev visor på dem, vilket inte är enkelt.

Påverkad av Alexandriakvartetten

– Jag sjöng själv i kör och upptäckte hur fantastiska hans texter var när man började fundera över dem, berättar Charlotte Ulmert.

Hon bestämde sig för att ”ge sig på” Olle Adolphsons texter, och det finns ju verkligen att ta av! De har ett väldigt djup och i dem går rädslan för att bli övergiven som en röd tråd. De berättar om kärlek som inte fungerar och om gemenskap som är svårt att hålla kvar.

Olle Adolphsons storhetstid var sextio- och sjuttiotalen. Men även om man vet det är hans dikter och visor svåra att datera, konstaterar Charlotte Ulmert. Många gånger tog han nämligen tag i gammalt material som han haft liggande. Enligt honom själv sjöng och deklamerade den grupp poeter och vissångare som fanns kring Lars Forssell och Pär Rådström för varandra och lyssnade på varandras dikter. Det var under femtioalet och början av sextioalet och där hördes många av Olle Adolphsons visor första gången.

Trubbel är hans mest kända och kanske mest omtyckta visa. Har man sjungit i kör så känner man dessutom till *Ge mig en dag*. Den kan alla körsångare men också alla Österlensbor. Olle Adolphson bodde själv på Österlen under några år på sextioalet. Melodin är skriven där som en hyllning till trakten och har blivit något av Österlens nationalsång.

Olle Adolphson hade vidare ambitioner med det som avhandlas i *Trubbel*. Han var påverkad av Lawrence Durrells *Alexandriakvartetten* och ville skriva fyra texter med olika synvinklar på temat. Men det blev bara två. Den andra var visan *Adam och Vera* och där får man en lite klarare bild av kvinnan i *Trubbel*, Victoria, och hur hon ratas av sin älskare.

Fransk chanson och medeltida ballad

Avhandlingen *Visan som gäva* behandlar Olle Adolphsons verk från debuten med diktsamlingen *Aubade* från 1956 till den sista visan han skrev, *Älskar inte jag dig då*, från 1994. Mest ingående skriver hon om genombrottsåren, nämligen cabaretåren tillsammans med danskan Lulu Ziegler på Hamburger Börs i Stockholm och åren som hustrubadur på Restaurang Tegnér i samma stad. Men Charlotte Ulmert lägger också tyngdpunkten på *Folia*, en vis- och diktsamling som kom 1983 och där Adolphson svindlande och skickligt balanserar mellan det rörande vackra och en-

samhetens avgrund.

Det var också här, på Hamburger Börs´ scen och på en stol på Tegnér, som två av de miljöer som skulle bli så centrala i Adolphsons diktning, staden Stockholm och skärgården, växte fram, berättar Charlotte Ulmert.

Men redan 1964 slutade Olle Adolphson som underhållningsartist efter flera år på restaurang Tegnér. Cabareten hade allmänt förlorat i standard och showen var på väg in på scenerna, skriver författaren i *Visan som gåva*. Kanske tråkigare för publiken än för Olle Adolphson, som reagerade mot publikens nonchalans för viskonsten. På senare år föredrog han också att uppträda i kyrkor och konsertlokaler, fjärran från ölglasens klirr och publikens högljudda sorl. Själv var han fullt sysselsatt under hela sextiotalet. Det var skivinspelningar, komponerandet av filmmusik och program för radio och TV. Det var också här som Olle Adolphson själv började tillstå de mörka sidorna av sig själv. ”Hans visor, och dikter, handlar oftast om människors sätt att förhålla sig till varandra och sig själva. Innerst handlar de om Olle Adolphson själv (...),” konstaterar journalisten Gunilla Magnusson i en artikel i tidningen ”Röster i Radio”.

Dubbelt konstnärskap

Charlotte Ulmert menar också att Olle Adolphson ”erbjuder sina läsare och lyssnare en rikare poetisk värld än enbart den egna. I sina texter upprättar han åtskilliga förbindelser till andra diktare och visförfattare, till texter som hör hemma i skiftande miljöer och olika epoker”. Här tar hon *Aubade, Duvan och vallmon, Slagsmålet på Tegelbacken* och *Folia* som exempel på titlar och texter som associerar till andra både historiska, musikaliska och poetiska sammanhang.

Olle Adolphson skrev en diktcykel till konstnären Gösta Werner som har undertiteln ”Efter två av hans bilder i min ägo”. Där knyter han an till bildkonsten, en konst- art som Olle Adolphson också behärskade. Illustrationerna i Charlotte Ulmer- tets avhandling *Visan som gåva* är alla av Olle Adolphson. Det känns mycket logiskt, även om man inte alltid tänker på detta dubbla konstnärskap. Hans kompositioner är en sorts ton- och textmåleri där bilderna och färgerna framstår klart. På samma sätt är det som om hans visor ligger som en tonande bakgrund i hans bildkonstnärliga verk.

För Olle Adolphson var återkopplingarna till andra sammanhang i historien, musiken, poesin och också konsten, enligt Charlotte Ulmert, ett sätt att manifesteras samhörighet över gränser. Och han förväntade sig också, och strävade mot, en delaktighet och gemenskap med publiken.

Charlotte Ulmert har i *Visan som gåva* valt att presentera Olle Adolphsons texter tematiskt, och inom dessa teman, kronologiskt. Hon går med liv och lust in i texterna, håller fram dem och vrider och vänder dem utan att för den skull mala sönder dem. Snarare vänder hon fram deras känslomässiga landskap för läsaren. Och hennes slutsats blir att den lyckliga kärleken är flyktig för Olle Adolphson, och låter sig inte hållas fast.

Vad tänker hon på?

Vem tänker hon på

just nu när hon sitter där

och låtsas att vi sitter här

tillsammans efter midda´n

vid en TV-kanna och gör slut på en kväll?

Ja, inte är det på mig, det vet jag, i alla fall inte på mig

För det har hon inte gjort sen vem minns när.

Men Olle Adolphsons svartsyn var inte bara hans egen, personliga. TV-kanneensamheten och det enkla språket är igenkännbar vardagsverklighet. Han skapar en gemenskap med lyssnaren när han slår an en ton som gör visorna till en pil som träffar hjärtat. För vem har inte stått inför ett avsked? Och, som Charlotte Ulmert avslutar sin nästan 400-sidiga avhandling: "Olle Adolphson var också noga med att själv locka fram förväntningar hos lyssnaren genom att skapa sammanhang".

Men var rädslorna som klöste honom inifrån kom ifrån gör inte Charlotte Ulmert något försök att svara på. Hon skriver att "uppenbarligen upplever han att svek är en förödande upplevelse för ett barn – att bli övergiven. Förmodligen bygger hans djupa engagemang på egen erfarenhet". Mycket längre än så spinner hon inte på den tråden. Och någon slutsats finns inte heller, ingen tes som ska bevisas. Ska kanske inte heller finnas i en avhandling av den typ som Charlotte Ulmert presterat. Den är mer en beskrivning av Olle Adolphsons texter. Med det har hon lyckats. Hennes text är insiktsfullt iakttagande samtidigt som den stundtals vibrerar av medkänsla, i synnerhet när hon beskriver utanförskapets predikament.

– Jag ville visa honom det färdiga resultatet men det tillfället fick jag inte, berättar Charlotte Ulmert.

Olle Adolphson gick ur tiden våren 2004, bara månader innan Charlotte Ulmert var klar att lägga fram sin avhandling. De hade fin kontakt under arbetets gång. Han fanns för henne som en, tyvärr, inte alltför minnesgod, men ändå källa, att hämta information ur och inspiration av. Han hade glatt sig åt att få komma till disputationen.

Nej, Olle Adolphson fick aldrig tillfälle att läsa det färdiga resultatet, men hade han gjort det hade han säkert gillat det. *Visan som gåva* är lite som hans egna visor: En hel del lärda tankesprång, men helt i avsaknad av akademisk högbrynthet.

Torsten Hallberg

Charlotte Ulmert. *Visan som gåva. Olle Adolphsons litterära konstnärskap*. Makadam förlag, Göteborg/Stockholm 2004.

SÖDERGRAN PÅ SÖDERTÖRN

Det kanske finns en och annan som skulle vilja hävda att forskarsymposium kring ett författarskap är en intern akademisk angelägenhet. Kanske har det med Edith Södergrans enorma dragningskraft eller med Ebba Witt-Brattströms ställning som forskare att göra att så inte blev fallet när *Edith Södergran och den Nya kvinnan mellan öst och väst* skulle diskuteras på den internationella kvinnodagen. Forskare från framför allt Norden, men även från Ryssland och Nederländerna, blandades med författare, doktorander och andra intresserade läsare av Södergrans lyrik. Fem olika sessioner erbjöds om forskning rörande vitt spännande områden som Edith Södergran i rysk kontext, Edith Södergrans formspråk och Södergranperspektiv.

I sessionen Edith Södergrans "döttrar", reception berättade docent Petra Broomans från universitetet i Groningen (Nederländerna) om mottagandet av Södergrans lyrik i Nederländerna och Flandern. Bilderna av författarskapet har förstås skiftat sedan hon introducerades på 1950-talet. Märkbart var hur Södergran framför allt har presenterats för de nederländskspråkiga läsarna i ett rikssvenskt sammanhang tillsammans med t. ex. Karin Boye. Vi fick också höra hur "Sköna systrar" låter på nederländska ("Schone zusters").

Annars var det nordiska perspektivet dominerande i sessionerna och talarna kom framför allt från Finland, Sverige, Norge och Danmark. I sessionen Södergran i idé-historisk kontext deltog *Nordisk Tidskrifts* danske redaktör Henrik Wivel med ett entusiastiskt framförande om strömningar som vitalism och dess spår i Södergrans olika perioder. Likaså lyftes Friedrich Nietzsche, vilket inte är helt ovanligt i södergranssammanhang, och Henri Bergson fram i förhållande till jaget i diktningen. Att Wivel, som han påpekade inledningsvis i sitt anförande, inte har forskat om Södergran spelade mindre roll på detta symposium där det viktigaste var att mötas kring Södergrans lyrik från olika håll.

Docent Holger Lillqvist från universitetet i Helsingfors har visserligen doktorerat på Södergran med avhandlingen *Avgrund och paradys: studier i den estetiska idealismens litterära tradition med särskild hänsyn till Edith Södergran*, men han var långt från färdig med författarskapet. Lillqvists spännande föredrag handlade om det starka diktjagets gåta: hur ska man förstå detta extatiska diktjag? Utifrån de romantiska och post-romantiska strömningarna och de tyska idealisterna diskuterade Lillqvist kontexter och anförvanter till Södergrans extatiska jag. Det var särskilt givande när resonemanget realiserades i en analys av "Dagen svalnar...". Lillqvist poängterade med en släng till symposiets huvudarrangör, att hans läsning inte handlar om att hitta spår i dikterna som tyder på att Södergran skulle ha läst det ena eller det andra, utan han utför en fenomenologisk analys som innebär en kartläggning av idékontexter, en inringning av hur jaget förhåller sig till tid och rum och en analys av den idealistiska estetiken i dikterna.

I detta fullmatade symposiumprogram fanns det också rum för en presentation av Edith Södergran-sällskapet. Sällskapets ordförande Birgitta Boucht började med att förklara att det som litterära sällskap brukar anklagas för, som kult- och mytbildning kring en författare, ägnar de sig definitivt *inte* åt. Det fanns ett flertal personer i rummet som kunde vittna om detta. Däremot firas Södergrans födelsedag årligen den 4 april i både Finland och Sverige, 2006 i Ekenäs respektive Visby. Boucht kunde också berätta om samarbete med andra litterära sällskap i Sverige, t. ex. Selma Lagerlöf-sällskapet. Dan Andersson-sällskapet hade "friat", men svar hade ännu inte lämnats på detta, enligt Birgitta Boucht.

Efter en hel dag i Edith Södergrans sällskap är det alldeles tydligt att det finns få saker som kan få ett sådan genuin nordisk prägel som när människor samlas kring ett författarskap.

AnnaLena Hållner

"Vad är mitt hemland?" *Edith Södergran och den Nya kvinnan mellan öst och väst*. Internationellt forskarsymposium, 8 mars 2006, Södertörns högskola.

I Kring böcker och människor medverkar i detta nummer:

Hallberg, Torsten, redaktör för Nordens Tidning, Stockholm

Helenius, Henrik, redaktör, Helsingfors

Hållner, AnnaLena, fil.mag., Järna

Munkhammar, Birgit, litteraturkritiker, Stockholm

Skei, Hans, H., NT:s norske redaktör, Oslo

Stare, Jacqueline, konstkritiker, Stockholm

Wivel, Henrik, NT:s danske redaktör, Virum

SAMMANFATTNING

Den första utgåvan av Nordisk Tidskrifts 129:e årgång ger en överblick över de politiska händelserna i de nordiska länderna under 2005. Huvudredaktör Claes Wiklund inleder, därefter följer Weekendavisens politiske redaktör Arne Hardis djuplodande sammanställning av de politiska händelserna i Danmark det gångna året. Naturligtvis fokuserar han på debatten kring Muhammed-karikatyerna. Jan-Anders Ekström betraktar det finska politiska spelet, till stor del präglad av partiledarbyten och valupp-laddning. Därpå styrs blicken väster ut till Island. Arna Schram konstaterar att ett väsentligt partiledarbyte ägt rum även på Island då Geir Haarde tog över rodret för Självständighetspartiet efter Davið Oddsson. I Norge blev Kjell Magne Bondevik besegrad av Arbeiderpartiets Jens Stoltenberg som också såg sitt parti gå fram ordentligt i valet, konstaterar Aftenpostens Harald Stanghelle. Anders Wettergren avslutar tillbakablickandet med att summera fjolårets svenska politiska utveckling, där den borgerliga alliansen hade ett gynnsamt år medan regeringen arbetade i motvind.

Efter de politiska översiktarna följer artikeln *Den nordiska samhörighetens historiska förankring* av Erik Allardt, professor i sociologi. Under rubriken *NT-intervjun* möter frilansjournalisten Susanne Nyman skådespelerskan Stina Ekblad i ett samtal om språk. Talman Björn von Sydow ger bland annat sin syn på den nordiska parlamentariska samverkan i Nordiska rådet under vinjetten *För egen räkning*. Anders Ljunggren, avgående generalsekreterare för svenska Föreningen Norden, redogör i sin krönika för de nordiska utrikesdepartementens hantering av den kris som inträdde efter ambassadbränningarna i Damaskus.

Lars Engwall minns med beundran den bortgångne Erik Dahméns livslånga insatser inom de ekonomiska vetenskaperna. Ytterligare en stor vetenskapsman gick under det gångna året ur tiden. Karin Söder skriver om sin företrädare som ordförande Örjan Lindberger och hans gedigna arbete som Nordisk Tidskrifts huvudredaktör under mer än två decennier.

Först ut under rubriken *Kring böcker och människor* är Birgit Munkhammar som recenserar Kjell Espmarks utvidgade verk om Harry Martinson. NT:s norske redaktör Hans H Skei har läst en solid biografi över Jørgen Løvland. Därefter guidar oss Henrik Helenius i den finska diplomatins grand old man Max Jakobsons, senaste alster. Henrik Wivel, NT:s danske redaktör, har läst en ovanlig bok, *Det er Danmark*, av Niels Houkjer som skildrar hur danskarna, genom tidevarven, präglats av sitt landskap, sina klitter, borgar och byar. Konstnären Zorn står på tur då Nationalmuseum i Stockholm ger ut sin tredje bok om stora svenska konstnärer. Jacqueline Stare har läst och begrundat. Därefter ger hon sig i kast med ett omfattande verk *Myt och landskap – unionsupplösningen och kulturell gemenskap*. Ett verk som imponerar. Torsten Hallberg har med stor behållning läst en avhandling om trubaduren Olle Adolphsons visor, med den talande titeln *Visan som gåva*. Sist ut i detta block rapporterar NT:s medarbetare AnnaLena Hällner från ett välbesökt internationellt forskarsymposium som behandlade Edith Södergrans författarskap.

Susanne Nyman

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin 129. vuosikerran ensimmäisessä numerosssa on katsaus Pohjoismaiden poliittisiin tapahtumiin vuonna 2005. Päätoimittaja Claes Wiklund aloittaa ja

sen jälkeen on Weekendavisenin poliittisen toimittajan Arne Hardisin syvään luotava kooste Tanskan poliittisista tapahtumista viime vuodelta. Tietenkin hän pohtii Muhammedin kuvista käytyä keskustelua. Jan-Anders Ekström tarkastelee Suomen poliittista näyttämöä, jossa suurelta osin keskityttiin puoluejohtajien vaihtoon ja vaalivalmisteluihin. Sen jälkeen siirrytään länteen päin, Islantiin. Arna Schram toteaa, että myös Islannissa on tapahtunut tärkeä puoluejohtajan vaihto, kun Geir Haarde siirtyi Davið Oddssonin jälkeen Itsenäisyyspuolueen ruuriin. Norjassa Kjell Magne Bondevik joutui toteamaan, että Työväenpuolueen Jens Stoltenberg voitti hänet, ja Stoltenberg puolestaan voi todeta puolueensa menestyneen hyvin, toteaa Aftenpostenin Harald Stanghelle. Anders Wettergren päättää viime vuotta käsittelevän osion summaamalla Ruotsin viimevuotista poliittista kehitystä, jossa porvarillisella allianssilla oli menestyksenkäs vuosi, kun taas hallitus tarpoi vastatuulella.

Poliittisten katsausten jälkeen on vuorossa sosiologian professorin Erik Allardtin artikkeli *Den nordiska samhörighetens historiska förankring*. Otsikon *NT-intervjun* alla freelancetoimittaja Susanne Nyman tapaa näyttelijä Stina Ekblad in ja keskustelee tämän kanssa kielestä. Valtiopäivien puhemies Björn von Sydow esittää otsikon *För egen räkning* alla näkemyksensä pohjoismaisen parlamentarismin yhteisvaikutuksesta Pohjoismaiden neuvostossa. Ruotsin Norden-yhdistyksen pääsihteeri Anders Ljunggren, joka on siirtymässä toisiin tehtäviin, selostaa kronikassaan, miten Pohjoismaiden ulkoministeriöt ovat käsitelleet sitä kriisiä, jonka lähetystöjen polttaminen Damaskoksessa synnytti.

Lars Engwall muistelee ihailevasti äskettäin kuolleen Erik Dahménin elinikäistä toimintaa taloustieteissä. Toinenkin suuri tiedemies kuoli viime vuonna. Karin Söder kirjoittaa Örjan Lindbergeristä, edeltäjästään puheenjohtajana, ja tämän perusteellista työstä Nordisk Tidskriftnin päätoimittajana yli kahden vuosikymmenen ajan.

Kring böcker och människor -otsikon alla on ensimmäisenä Birgit Munkhammar, joka arvostelee Kjell Espmarkin laajennetun teoksen Harry Martinsonista. NT:n norjalainen toimittaja Hans H. Skei on lukenut Jørgen Løvlandin vankan elämäkerran. Sen jälkeen Henrik Helenius luotsaa meidät suomalaisen diplomatian suurmiehen Max Jakobsonin uuden teoksen läpi. NT:n tanskalainen toimittaja Henrik Wivel on lukenut epätavallisen kirjan, Niels Houkjærin kirjoittaman *Det er Danmark*, joka kuvaa miten tanskalaisia ovat aikojen kuluessa muovanneet heidän maisemansa, lentohiekkakinokset, linnat ja kylät. Taiteilija Zorn on vuorossa, kun Tukholmassa sijaiseva Kansallismuseo julkaisee kolmannen kirjansa suurista ruotsalaisista taiteilijoista. Jacqueline Stare on lukenut sen ja pohtii sitä. Sen jälkeen hän omistautuu laajaan teokseen nimeltä *Myt och landskap – unionsupplösningen och kulturell gemenskap*. Se on teos, joka tekee vaikutuksen. Torsten Hallberg on kiinnostuneena lukenut trubaduuri Olle Adolphsonin lauluja käsittelevän väitöskirjan, jonka nimi on puhutteleva *Visan som gåva*. Viimeisenä tässä osassa raportoi NT:n toimittaja Anna Lena Hällner kiinnostusta herättäneestä tutkijasymposiumista, jossa käsiteltiin Edith Södergranin tuotantoa.

Susanne Nyman

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2006 sin hundraotjugo- nionde årgång, den åttioandra i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden begyntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2006 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2006 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 409195-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 11221 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.

Kansliassistent: Fil.kand. Susanne Nyman.

Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 2 tr, Stockholm.

Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.

E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.

Tel 0158-137 89 (bostaden) eller personsökare 0740-25 58 42.

E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.

Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Dalvägen 3 A 4, FIN-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.

Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no